

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI
FELSEFE BİLİM DALI**

**ANTONIO GRAMSCI'DE HEGEMONYA
KAVRAMI VE GÜNÜMÜZ SİYASET
FELSEFESİNE ETKİSİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Burak GÜLER

BURSA - 2019

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI
FELSEFE BİLİM DALI**

**ANTONIO GRAMSCI'DE HEGEMONYA
KAVRAMI VE GÜNÜMÜZ SİYASET
FELSEFESİNE ETKİSİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Burak GÜLER

**Danışman:
Doç. Dr. Metin BECERMEN**

BURSA – 2019

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Felsefe Anabilim Dalı'nda 701543016 numaralı Burak Güler'in hazırladığı "Antonio Gramsci'de Hegemonya Kavramı ve Günümüz Felsefesinin Ufku" konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı 21/06/2019 günü 13.30-15.30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezi Doktora / Sanatta Yeterlik Tezi / Çalışması) ile ilgili tez savunma sınavı, adayın tezinin başarılı/~~başarısız~~ olduğuna oybirliği/oy çokluğu ile karar verilmiştir.

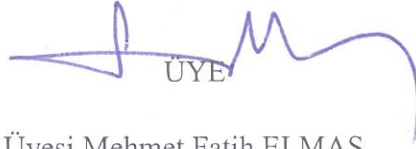
ÜYE

(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Doç. Dr. Metin BECERMEN
Uludağ Üniversitesi

ÜYE

Prof. Dr. Abdülkadir ÇÜÇEN
Uludağ Üniversitesi

ÜYE

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fatih ELMAS
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

21/06/2019

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 29/05/2019

Tez Başlığı / Konusu: Antonio Gramsci'de Hegemonya Kavramı ve Günümüz Felsefenin Ufku

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarında oluşan toplam 136 sayfalık kısmına ilişkin, 29/05/2019 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 8 'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılma Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre te çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygularıyla arz ederim.

Tarih ve İmza
29/05/2019

Adı Soyadı: Burak GÜLER
Öğrenci No: 701543016
Anabilim Dalı: FELSEFE
Programı: YÜKSEK LİSANS
Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman

Doç. Dr. Metin BECERMEN

29/05/2019

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Antonio Gramsci’de Hegemonya Kavramı ve Günümüz Felsefesinin Ufku” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

21/ 06/ 2019

Adı Soyadı : Burak GÜLER
Öğrenci No : 701543016
Anabilim Dalı : Felsefe
Programı : Felsefe
Statüsü :Yüksek Lisans

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Burak GÜLER
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Felsefe
Bilim Dalı : Felsefe
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : X+136
Mezuniyet Tarihi : 21 / 06/ 2019
Tez Danışman(lar)ı : Doç Dr. Metin BECERMEN

ANTONIO GRAMSCI'DE HEGEMONYA KAVRAMI VE GÜNÜMÜZ SİYASET FELSEFESİNE ETKİSİ

Bu çalışmada siyaset felsefesinin ve marksist dünyanın önemli isimlerinden İtalyan düşünür Antonio Gramsci'nin hegemonya kavramı ve hegemonya kavramının günümüz felsefe dünyasındaki etkileri araştırılmayı hedeflenmiştir. Hegemonya kavramı Gramsci dönemi ve Gramsci sonrası olmak üzere iki bölümde ele alınmıştır. Bu doğrultuda çalışmanın ilk bölümünde Gramsci'nin felsefi serüveni ve gelişimi inceleme altına alınırken, hegemonya kuramının Gramsci felsefesindeki yerinin önemi belirtilmeye çalışılmıştır. Düşünceleri ve Hegemonya kuramı üzerinde Lenin ve Rus Devrim deneyiminin etkileri sivil toplum ve politik toplum kavrayışları aracılığıyla belirtilmeye çalışıldıktan sonra Gramsci'nin marksizme getirmiş olduğu eleştiriler ve onun hegemonya bağlamında politik toplum kavrayışı ele alınmıştır. Çalışmanın ilk bölümünün, üçüncü genel başlığı altında ise Gramsci'nin Machiavelli'den ödünç aldığı Prens kavramını, modern politik topluma uyarlayış biçimi ele alınarak, siyasal partinin proleter hegemonyasındaki görev ve önemi incelenmiştir. Yine aynı başlık altında fabrika konseylerinin proleter devrimi açısından önemi vurgulanırken daha sonra Gramsci'yi özgün bir düşünür kılan özelliklerinden liderlik kültürü eleştirisi incelemeye alınmıştır. İlk bölümün son inceleme konusu ise Gramsci'nin hegemonyanın kurulumunda özel bir önem atfettiği aydınlar konusu incelenmesidir.

Çalışmanın ikinci bölümü kendi içinde iki ana bölüme ayrılarak Gramsci sonrası hegemonya kavramının kavranış biçimleri ele alınmıştır. Bu anlamda ikinci bölümün ilk kısmında Gramsci sonrası hegemonya yaklaşımları incelenmiş ve bu yaklaşımların kökenleri araştırma konusu yapıp, Gramsci'nin tarif ettiği üzere tarihteki hegemon devletler ele alındıktan sonra son bölümde günümüz dünyasında en önemli hegemonya araçlarından biri olan medya inceleme konusu edinmiştir

Anahtar Sözcükler: Gramsci, Hegemonya, Toplumsal Sınıf, Medya

ABSTRACT

Name and Surname : Burak GÜLER
University : Uludag University
Institution : Institute of Social Sciences
Field : Philosophy
Branch : Philosophy
Degree Awarded : Master
Page Number : X + 136
Degree Date : 21/ 06/ 2019
Supervisor (s) : Assoc. Prof. Dr. Metin Becermen

THE CONCEPT OF HEGEMONY IN THE ANTONIO GRAMSCI AND ITS EFFECT TO THE CONTEMPORARY POLITICAL PHILOSOPHY

In this study, it was aimed to investigate the concept of hegemony of the Italian thinkers Antonio Gramsci who is one of the important thinkers of political philosophy and the marxist world, and the effects of the concept of hegemony in the present philosophical world. The concept of hegemony has been dealt with in two parts: the Gramscian period and the post Gramscian period. In the first part of this work, Gramsci's philosophical adventure and development were examined and the emphasis on the place of the philosophy of Gramsci of hegemony theory was tried to be specified. After trying to explain the effects of Lenin and the Russian Revolution on the philosophy and the theory of hegemony through the insights of civil society and political society, the criticisms that Gramsci brought to marxism and his understanding of political society in the context of its hegemony have been addressed. The first part of the work and under the third general title, the concept of the Prince which was borrowed from Machiavelli by Gramsci was examined in terms of the role and importance of the political party in the proletarian hegemony taking into consideration the form of modern political society adaptation. Again, under the same title, while the importance of factory councils on the proletarian revolution were emphasized and then Gramsci's leadership criticism, one of the characteristics of Gramsci which made him unique philosopher, has been examined. As for in the last section of the first part, the issue of intellectuals that Gramsci attaches

special importance to the installation of hegemony, has been examined. The second part of the study divides the two main divisions within itself, the way of understanding post Gramscian concept of hegemony has been addressed. In this sense, the first part of the second chapter examines the post-Gramscian hegemonic approaches and the origins of these approaches have been made an investigation issue and as Gramsci explained, the hegemonic states in history have been discussed, and finally in the last part, the media which is one of the most important hegemony instruments in today's world was considered as an investigation issue.

Key words: Gramsci, Hegemony, Society, Media

ÖNSÖZ

Antonio Gramsci, hastalıklar, acılar, hapisane hücreleri ile geçen bir ömrün sahibi büyük İtalyan düşünür. Gramsci'nin yaşamı okunurken düşünce insanlığından da öte belki de onunla ilgili fark edilebilecek ilk şey, küçük yaştan beri yaşadığı hastalıklar, ailesinin içinde bulunduğu zor şartlar ve 27 Nisan 1937'de ölünceye dek ona ev sahipliği yapmış hapisanelerin ağır koşullarına rağmen bir gün olsun umutsuzluğa kapılmayıp, yazmaktan ve düşünmekten vazgeçmemiş olmasıdır. Gramsci bir tutku insanıdır ve inandıklarına sıkı sıkıya bağlı olan düşünürün insanlara öğreteceği belki de ilk şey asla vazgeçmemek ve inandıklarını sonuna kadar savunmak erdemidir. Gramsci birçok açıdan halihazırda kafamda dönüp dolaşan sorulara cevap bulmamı sağlarken, düşünüş biçiminin yanı sıra yaşayış biçimi ile de bana çok şey katmış bir filozoftur.

Teorisyen kimliği kadar eylem insanı olmasıyla da tanınan Gramsci ile her felsefecinin tanışması gerektiğinin çok geç farkına varmam benim için üzüntü verici olsa da, 'Siyaset Felsefesi', '19. ve 20. yüzyıl felsefeleri'ne ilgimin farkında olan lisans ve yüksek lisans hayatım boyunca ilgi ve desteğini hiçbir zaman benden esirgemeyen hocam Doç. Dr. Metin BECERMEN sayesinde Gramsci ile günlerce sohbet etme ve onun felsefesiyle hemhâl olma fırsatını yakaladım. Bunun için değerli hocama şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca tüm eğitim hayatım boyunca yanımda olan maddi ve manevi benden desteklerini esirgemeyen sevgili aileme, emeklerinden dolayı annem Şaziye GÜLER ve babam Zeki GÜLER'e, her zaman yanımda olan kardeşlerim Ferhat GÜLER ve Baran Enes GÜLER'e, çalışmanın oluşumu sürecinde motivasyon kaynağım olması nedeniyle Müge TAŞÇI'ya ve bu çalışma sırasında bana yardım eden tüm dostlarıma teşekkürü borç bilirim...

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR.....	x
GİRİŞ.....	1
1. GRAMSCİ VE FELSEFİ SERÜVENİ/GELİŞİMİ	7
1.1. Gramsci ve Hegemonya Kavramının Gelişimi	7
1.1.1. Bir Kavram Olarak Hegemonya	17
1.1.2. Lenin ve Hegemonya	20
1.2. Gramsci ve Hegemonya.....	22
1.2.1 Rus Devrim Deneyimi ve Gramsciye Hegemonya Kuramının Gelişimi	22
1.2.2 Gramsciye Bir Kavram Olarak Hegemonya	30
1.2.3. Politik Toplum ve Hegemonya	43
1.3. Modern Prens Olarak Siyasal Parti	44
1.3.1. Prens'ten Modern Prens'e Toplumsal Dönüştürücülük	44
1.3.2 Sosyalist Strateji ve Siyasal Parti	50
1.3.3. Fabrika Konseyleri.....	52
1.4. Gramsci ve Liderlik Kültü Eleştirisi	56
1.5. Gramsci ve Aydınlar	59
1.5.1. Toplumsal Bir Tabaka Olarak Aydınların Önemi ve Konumu	59
1.5.2. Geleneksel Aydın ve Organik Aydın Ayrımı.....	65
1.5.3. Aydınlar ve Hegemonik Bir Araç Olarak Eğitim	69
1.6. Gramsci'nin Marksizm Eleştirisi	74
1.7. Kendine Has Bir Düşünür Olarak Gramsci.....	75
2. GRAMSCİ SONRASI HEGEMONYA ÜZERİNE ÇEŞİTLİ YAKLAŞIMLAR.....	81
2.1. Çağdaş Hegemonya Yaklaşımları.....	81
2.1.1. Realist Hegemonya Yaklaşımı.....	82
2.1.1.1. Neorealist Yaklaşım.....	84
2.1.1.2. Hegemonik İstikrar Teorisi	85
2.1.2. Kurumsal Liberalizm	87
2.1.3. Neo-Gramsciye Hegemonya Yaklaşımı ve Robert Cox	88
2.2. 20. Yüzyılda İki Egemen Ülke: İngiltere ve ABD	94
2.2.1. İlk Egemen Devlet Olarak İngiltere	95

2.2.2. 20. Yüzyılda Bir Dünya Egemeni: Amerika Birleşik Devletleri	100
2.3. Çağdaş Hegemonya Aracı Olarak Medya: Gücün Medyası	110
2.3.1. Medyanın İşleyişi ve Bir Üreticisi Olarak Medya	110
2.3.2. Medya, Küreselleşme ve Kültür İhracatı	122
2.4 Sonuç ve Değerlendirme	127
Kaynakça	133

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
a.e.	Aynı eser
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.g.tz.	Adı Geçen Tez
b.	Bölüm
Bsk.	Baskı
C.	Cilt
çev.	Çeviren
der.	Derleyen
ed.	Editör
haz.	Hazırlayan
k.	Kitap
p.	Page
pr.	Paragraf
S.	Sayı
s.	Sayfa
trans.	Translate
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve devamı
vs.	Vesaire
yay.	Yayınları

GİRİŞ

20. yüzyıl, siyasal ve toplumsal değişim ve gelişmeler açısından daha önceki yüzyıllara kıyasla çok daha hareketli bir yüzyıl olmuştur. İçinde iki büyük Dünya Savaşı barındıran, krallıkların ve imparatorlukların yerlerini demokratik cumhuriyetlere bıraktığı, Ekim Devrimi gibi tarihi bir olayın gerçekleştiği bu yüzyılda doğaldır ki, toplumsal ve siyasal açıdan eşi benzeri görülmemiş değişimler yaşanmıştır. Bu dönüşümler beraber(ler)inde elbetteki ‘iktidar’ kavramının da değişim ve dönüşümünü getirmiştir. Bu çalışmanın amacı tam da bu noktada filizlenmiştir. Yani ‘iktidar’ kavramının toplumsal ve siyasal olarak geçirdiği dönüşümleri, 20. yüzyılda ve günümüzde toplum yapılarını, toplumsal ilişkileri, insanların düşünüş ve yaşayış açısından yönlendirilip yönlendirilmediklerini, yönlendiriliyorlarsa nasıl yönlendirildiklerini, düşünce ve eylemde hem bireysel hem de toplumsal/sınıfsal olarak ne boyutta etki altına alındıklarını incelemek ve tartışmaktır.

Böyle bir çalışma yapılırken 20. yüzyılda başvurulması gereken en önemli düşünürlerden biri elbetteki İtalyan düşünür ve siyasal kuramcı Antonio Gramsci’dir. Bu çalışma, Gramsci ve hegemonya kavramını ele alıp, bu düşünür ve kavram üzerinden egemen sınıf veya toplumların, günümüzde iktidarlarını nasıl oluşturup, ürettiklerini açıklama doğrultusunda ortaya konan bir çabanın ürünüdür. Gramsci’ci düşünüş etrafında gerçekleşen bu çalışmanın genel olarak ilk bölümü Gramsci’ci düşünüş dünyası ve hegemonya kavramı üzerine yoğunlaşmıştır. Bu bölümde Gramsci ve hegemonya kavramının siyaset felsefesi ve siyaset bilimi açısından önemi ve 20. yüzyılda liberal kapitalist devlet yapısı üzerinden Gramsci’nin nasıl bir proleter devrim stratejisi ortaya koyduğu anlatılmaya çalışılmıştır.

“Toplumsal bir grup, hükümet gücünü eline geçirmeden önce yönetici olabilir ve gerçekten olmalıdır (ve iktidarı almanın temel koşullarından biri de budur). Sonra, iktidar ele geçirildiğinde, egemen grup da olur. Fakat yönetici grup olarak kalmak için mücadele etmelidir”¹. Bu sözler İtalyan siyasal düşüncesinin en önemli temsilcisi olan

¹ Guiseppe Fiori, “Antonio Gramsci: Bir Devrimcinin Yaşamı”, Çev: Kudret Emiroğlu 2.b İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s 281

Antonio Gramsci'nin düşüncelerini özetler nitelikte olan kendi sözleridir. Gramsci, 20. yüzyılın başlarında ortaya koymuş olduğu derin analiz ve tahlilleriyle günümüz siyaset felsefesinde, siyaset biliminde ve uluslararası ilişkiler alanında hâla sıklıkla görüşlerine başvurulmuş, düşüncelerinin derinliği ve görüşlerinin gücü her geçen gün tarih tarafından ispatlanan bir düşünce insanıdır. Gramsci üzerine bir düşünüş gerçekleştirirken ya da bir çalışma yaparken onun yaşamını ve içinde bulunduğu koşulları anımsamak önemlidir. Ne ki, aynı zamanda onun, 'üçüncü dünya' olarak nitelenen koşulların bir ürünü olduğunu da unutmamak gerekir. Gramsci'nin düşünce sisteminin en önemli uğraklarından birisi tam da bu noktadır. '*Güney İtalya Sorunu*' onun düşünce sistemini oluşturan en değerli olgulardan biri ve düşüncelerinin çıkış noktasıdır. Öte yandan Gramsci'nin düşüncelerinin ayrıntılarına geçmeden önce dehasını ortaya koyacak şu anekdotu açıklamak Gramsci'ye olan borcu ödemek adına atılacak küçük bir adımdır yalnızca. Dönemin İtalyan faşizminin en büyük düşmanı olan Gramsci, bizzat Mussolini'nin emriyle hapsedilip susturulmaya çalışılmış bir düşünürdür. Ancak bu susturulma çabası hastalığı nedeniyle içe kapanık biri olan Gramsci'nin ölümsüz eseri '*Hapishane Defterleri*'ni yazmasına vesile olmuştur. Hapishanede geçirdiği işkence ve acı dolu gecelere rağmen, inatçı ve tutkulu yapısıyla boyun eğmeyen Gramsci'nin düşünceleri içine doğduğu toplum ve dönem ile birlikte şekillenmiş bir düşünce sistemidir. Koşulların da etkisi ile marksizme yakınlaşan Gramsci, yıllar içinde düşüncelerindeki derinlikli analizleri ile 20. yüzyılda birçok düşünür ve politik kuramcıyı etkilemiştir. Gramsci, düşünce serüveninde, Darwin, Spencer, Sorel, Croce ve Marx gibi önemli isimlerden etkilenmiş ve hegemonya kuramını Marx'tan ödünç aldığı fikirlerin üzerine kurmuştur. Gramsci, hegemonya kuramını oluştururken doğduğu yer olan Sardunya'nın İtalyan toplumu içerisindeki durumundan etkilenmiştir. Buna göre, hegemonya kuramı, yalnızca üretim araçlarına sahip olma ilkesinin yetmeyeceğini, üstyapıya ait kurumlara da sahip olunması gerektiği üzerine inşa edilmiş bir kuramdır.

Gramsci, iktidar üzerine yapmış olduğu çözümlemesiyle, toplumları sınıf mücadelesi bağlamında ele almış ve bu çözümlemesiyle işçi sınıfının önde gelen siyasal kuramcılarının biri haline gelmiştir. İktidar kavramının işleyiş biçimi ve zaman içinde işlevindeki değişimleri açıklarken, onun düşünce sisteminin en önemli kavramlarından biri olan '*hegemonya*' kavramını kullanır. Gramsci marksist düşünceye bağlı kalarak

tarihi bir sınıf savaşım alanı olarak okur ve insanın tarihte belli aşamalardan geçtiğini belirtir. Ona göre *‘İnsan ırkı’* topluluk haline gelip, devlet kurmaya başladığından bu yana bir iktidar ilişkisi içinde yaşamıştır. Bu ilişkinin kapitalizm öncesinde kurulan devletlerde ‘zora’ ve ‘kılıca’ dayalı bir ilişkiyken, kapitalizmin ortaya çıkışı ile birlikte, *‘iktidar’* kavramının içeriği ve üretiliş biçimi de değişmiştir. İktidarı, hegemonya kavramı ile ilişkisi üzerinden değerlendiren Gramsci’ye göre kapitalizm sonrasında egemen olan toplumsal sınıf, iktidarını ‘*rıza*’ kavramı üzerinden gerçekleştirmek zorunda kalmıştır. Bunun temel nedeni ise, kapitalizm öncesi sınıflar arası geçişin mümkün olmamasına karşın, kapitalizm sonrasında sınıflar arası geçişin mümkün hale gelmesidir. Kapitalizm sonrası ve I. Dünya Savaşı’nın yaratmış olduğu koşullarla birlikte toplumsal sınıflar (burjuva-proletarya) artık iktidarı ele geçirmek ve bunu sürdürebilmek için bir ‘hegemonya’ kurmaya mecburlardır. Gramsci bu analiz üzerinden bir düşünüş gerçekleştirmiş ve proletaryanın iktidarı için bir reçete hazırlamıştır.

Gramsci’nin düşünce sisteminde en önemli uğrak noktalarından bir diğeri ise *‘Ekim Devrimi’*’dir. Gramsci, Ekim Devrimi’nin Batı’da gerçekleştirilmesi arzulanan proleter devrimi için bir model değil sadece bir esin kaynağı olabileceğini iddia etmiş ve bu iddiasını, Rusya ve Batı arasındaki toplumsal ve siyasi farklılıkları gözler önüne sererek güçlendirmiştir. Gramsci, işçi sınıfının iktidara gelebilmesi için yalnızca üretim araçlarına sahip olmasının yeterli olduğu fikrini reddederek, bir proleter dünya görüşü kurulmasının gerekliliğini vurgulamıştır. Onun düşüncelerini özgün kılan en önemli hususlardan birisi burasıdır. Buna göre devleti, politik toplum ve sivil toplum alanlarının toplamı olarak ele alan Gramsci açısından Rusya ve Batı arasındaki fark burada yatmaktadır. *‘Rus Devrim Deneyimi ve Gramsciyen Hegemonya Kavramının Gelişimi’* başlıklı bölümde ayrıntılı bir biçimde ele alınmaya çalışılan bu konu Gramsci’ci düşüncenin oluşumunu sağlayan önemli unsurlardan biridir. Gramsci’ye göre Rus devrimine benzer bir devrimin Avrupa’da gerçekleşme imknının olmamasının nedeni Avrupa toplumlarında gelişkin durumda olan sivil toplum alanıdır. Gramsci’nin hegemonya kavramının çekirdeği işte tam da burada yatmaktadır. Rusya’da silahlı devrim gerçekleşmiştir, çünkü sivil toplum henüz gelişmemiş ve yzeyeldi. Bu nedenle kesin ve kararlı bir açık savaş mümkün olmuştur. Ancak sivil toplum alanı gelişmiş olan Avrupa’da verilecek olan savaş, mevzi savaşıdır. Bu bağlamda Gramsci, Ekim Devrimi’nin esas itibariyle bir model değil, yalnızca bir esin

kaynağı olabileceğini vurgulayarak Batılı marksist düşünürler arasında önemli bir yere mevzilenmiştir.

Gramsci, gerçekleştirilecek bir proleter devriminin formünü kapitalizm ve Rus Devrim deneyimi üzerinden yazar. Ona göre Batı'lı toplumlarda devrim için bir hegemonya kurulmalıdır ve bu hegemonya hem sivil toplum hem de politik toplum alanının ele geçirilmesiyle kurulabilir. Onun açısından Proleter hegemonyasının kurulabilmesi için burjuva-kapitalist dünya rejiminin kriz anları beklenmemeli ve bir işçi dünya görüşü kurulup, yaygınlaştırılmalıdır. Gramsci, bu anlamda proleter hegemonyasının kurulmasında aydınlar, medya, resmi ya da özel okullar vb. gibi üst yapı kurumlarına büyük önem verir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise, hegemonya kavramının Gramsci sonrası dönüşümü ve hegemonya üzerine farklı yaklaşım tarzları ele alınmıştır. Bunun nedeni ise, hegemonya kavramının günümüz toplumları üzerindeki etkisini açıklayabilmektir. Bu bölümde Gramsciyen hegemonya yaklaşımına ek olarak, hegemonyanın yalnızca sınıf temelli bir kavrayışı ihtiva etmediği, kapitalizm sonrasında egemenliğin yalnızca bir sınıf açısından değil, devletler arası ilişkiler boyutunda da ele alınabileceği gösterilmeye çalışılmıştır. Ancak yine bunu yaparken Gramsci ekseninden çok uzaklaşılmamış, onun düşünceleri referans alınarak bir düşünüş ortaya konulmuştur. Üstyapıya yapmış olduğu vurgu ve kültürün önemini işaret etmesi nedeniyle marksist düşünürler içerisinde kendine bir yer edinmiş olan Gramsci'nin kültüre verdiği önem ve kalıcı bir iktidar için sivil toplum alanının ele geçirilmesi konusunda söyledikleri günümüzde hala güncelliğini korumaktadır. Özellikle küreselleşme ile birlikte gerçekleşen kültür emperyalizmi, sömüren/sömürülen ilişkisini yeni bir boyuta taşımış ve uluslararası sistemde kilit bir unsur haline gelmiştir. Marx'ın düşüncelerini revizyona uğratarak güncel hale getiren Gramsci de Hall, Stuart, Cox gibi düşünce insanları tarafından revize edilerek günümüzde tartışılmaktadır. Gramsci sonrasında gerçekleşen hegemonya tartışmalarında en dikkat çekici yaklaşım Robert Cox'un temsil ettiği '*Neo-Gramsciyen Hegemonya Yaklaşımı*'dir. Gramsci'nin hegemonya kavrayışı ekseninde gelişen ve marksist bir hegemonya yaklaşımı olan bu bakış, uluslararası ilişkiler alanına tarihsel materyalist yöntemi uygulayan bir yaklaşım biçimi olmasıyla dikkat çekmektedir. Bu anlamda Neo-Gramsciyen Hegemonya

yaklaşımı ulusal ve uluslararası kurumları ve onların egemenlik biçimlerini oldukları gibi kabul etmez. Bu unsur ve olguların tarihsel arka plan ve kökenleri üzerinde durur. Bir başka ifadeyle, Neo-Gramsciyen ekol var olan toplum ve dünya düzeninin nasıl oluştuğu ve ne türden değişimler gösterdiğine yönelik sorulara cevap arar.

Köklerini Gramsci'de bulan ve Gramsci'nin ulusal anlamda gerçekleştirmiş olduğu çözümlenmeleri uluslararası alana taşıyan Cox, dünya düzenini incelerken kültür, sınıf, ideoloji gibi kavramlara yaptığı vurgularla diğer hegemonya yaklaşımlarından farklı bir bakış açısı geliştirmeyi başarmıştır. Bu tutumu ile Gramsci'nin düşüncelerine günümüzde önemli katkı sağlayan Cox, aynı zamanda Gramsci'ci hegemonya kavrayışını günümüz şartlarına uygulamayı başarmış bir uluslararası ilişkiler uzmanıdır. Gramsci'ye bu bakımdan hem felsefe dünyası hem siyaset bilimi ve hem de uluslararası ilişkiler alanı çok şey borçludur.

Bu bölümün diğer bir uğrağı ise, günümüzde hegemonyanın, kendisi de bir gazeteci olan Gramsci'nin üzerinde sıklıkla durduğu medya yoluyla nasıl üretildiğini, Herman, Chomsky ve Althusser metinleri üzerinden gösterme çabasıdır. Herman ve Chomsky'nin birlikte yazmış oldukları *'Rızanın İmalatı, Kitle Medyasının Ekonomi Politikası'* adlı eser egemen Batı kültürünün, aydınlar, kitle iletişim araçları ve medya vasıtasıyla nasıl tüm dünyaya ihraç edildiğini gözler önüne sermektedir. Batı kültür ve yaşam biçiminin, tüm dünyaya yayılması, kapitalist sistemin var olması zorunlu ve alternatifsiz bir sistem olduğunun iddiasıdır aynı zamanda. Antonio Gramsci, bundan yaklaşık doksan yıl önce *'Hapishane Defterleri'* adlı eserinin *'Amerikanizm'* ve *'Fordizm'* başlıklı bölümlerinde, kurulmaya başlanan Amerikan hegemonyası ve bu hegemonyanın üretiliş biçimini dile getirmiş ve aynı zamanda liberal kapitalist Amerikan hegemonyasının, genelde tüm dünyaya ve özelde İtalya'ya hangi yollarla ihraç edildiğini ortaya koymuştur. Günümüzde artık aşikâr olan bu olguyu doksan yıl öncesinde, faşist Mussolini diktatörlüğünün baskıcı rejimi altında, ama aynı zamanda hapishanelerde geçen uzun yıllarda ortaya koyan, gelişen yeni egemenlik biçimini analiz eden ve bu yönde eleştirel bir bakış sergileyen Gramsci'nin analitik zekâsı, gözlem kabiliyeti ve ileri görüşlülüğü bugün daha açık bir şekilde görülmektedir.

Çalışmanın sonuç bölümünde ise Gramsci'yi haklı çıkarmaya çalışmadan, ama ona hakkını teslim ederek, Gramsciyen hegemonya kavramının dün olduğu gibi bugün de günümüz siyasal analizler(in)deki önemine dikkat çekilmiştir. Gramsci ve hegemonya kavramı siyasal düşünce tarihinde önemli bir uğrak noktasıdır. Günümüzde toplumsal yapı analizleri ve iktidar kavramı ile ilgili bir çalışma yapıldığında, Gramsci'den fikir almak bu çalışmaya derinlik kazandırmak ve çalışmanın perspektifini genişletmek açısından oldukça önemlidir. Bu nedenle çalışmamız Gramsci ve hegemonya kavramı etrafında yapılmış bir çalışmadır. Bu çalışma ile hegemonya kavramı Gramsciyle birlikte günümüz koşullarında yeniden düşünölmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ANTONIO GRAMSCI VE HEGEMONYA

1. GRAMSCI VE FELSEFİ SERÜVENİ/GELİŞİMİ

1.1. Gramsci ve Hegemonya Kavramının Gelişimi

İtalyan marksizminin en önemli temsilcilerinden biri olarak gösterilen Antonio Gramsci 1891 yılında Sardunya adasında dünyaya geldi. Küçük yaşta geçirdiği bir kaza, onu yaşamı boyunca hem fiziksel hem de zihinsel olarak etkiledi. Omurilik rahatsızlığı nedeniyle fiziki açıdan güçsüz kalmasına neden olan bu kaza onu kitaplara ve kendiyile vakit geçirmeye itmiştir. Tapuda sicil memuru olan ve yerel politika ile ilgilenen babası Francesco Gramsci'nin zimmetine para geçirmek suçlamasıyla hapse girmesi sonucu ailesi maddi sıkıntılar yaşamış ve bu olay, tüm fiziksel zorluklarına rağmen, Antonio Gramsci'nin okuldan ayrılarak çalışmaya başlamasına ve okula altı yıl ara vermesine neden olmuştur. Henüz ilk okuldayken parlak zekâsını ortaya koyan Gramsci, daha sonra 1908'de kazandığı bir bursla Cagliari Üniversitesi'nde dilbilimi öğrenimine başlamış ve 1911'de Torino Üniversitesi'ne geçerek, burada sosyoloji ve felsefe eğitimi almıştır.

Marx'ın 'bilinç yaşamı değil, yaşam bilinci belirler' şeklindeki düşüncesinin somut hali Gramsci'nin hayatı incelendiğinde apaçık görülebilir. 19. yüzyılın sonlarında *İtalyan Risorgimentosunun*² üzerinden çok geçmeden İtalya'nın en yoksul ve çalkantılı bölgelerinden biri olan Sardunya'da yoksul bir ailede dünyaya gelen Antonio Gramsci'nin felsefi evrenini şekillenmesinde beslerken tüm bu olguların etkisi hissedilir. Bu bakımdan onun felsefi gelişimini incelerken içine doğduğu toplumsal koşulların etkileri hesaba katılmalı ve bu açıdan da değerlendirilmelidir.

20. yüzyılın en önemli marksist düşünürlerinden biri olan Gramsci'nin adı özellikle Althusser, Rosa Luxemburg ve Frankfurt Okulu kaynaklı çalışmalarda sıkça

² *İtalyan Risorgimentosu*: İtalyanın birleşmesi, 19. Yüzyılda İtalya yarımadasında bulunan birçok devleti toplayıp, tek bir devlet olan İtalya Krallığı'na dönüştürmeye çalışan politik ve sosyal hareket.

anılır. ‘Proleter Devrim’i ve Avrupa’nın kendine özgü durumu gibi konularda Avrupa komünizminin meşrulaştırılmasında Antonio Gramsci önemli bir kaynaktır. “Daha sonra gündeme gelen radikal demokrasi tartışmalarında da Gramsci sıklıkla tartışılan bir kaynak olmayı sürdürdü. 1985’lerde Türkiye’de oluşan sol-liberal akımların referans göstermesiyle Türkiye’de de izlenmeye başlanan Gramsci, sivil toplum konusundaki çözümlenmeleriyle sol literatürün önemli bir düşünürü olduğunu ortaya koydu.”³

Genel olarak İtalya’nın, özel olarak ise Sardunya ve tüm Güney İtalya’nın sanayi toplumuna evrilmesi 19. yüzyılın sonlarına ve 20. yüzyılın başlarına denk geldiği için Gramsci bu gelişmelerin etkilerini ve yansımalarını kendi yaşamında da belirgin bir şekilde hissetmiştir. Henüz sanayileşmekte İtalya, bunu o dönemde ancak bölgesel anlamda başarabilmiştir –Kuzeyli sanayiciler ve yarı feodal Güneyliler-. İtalya’da yeni yeni gelişmekte olan kuzeyli burjuva sınıfın ve Avrupa’nın çeşitli bölgelerinden gelen uluslararası şirketlerin Güneyliler üzerinde kurmuş olduğu sömürü düzeni, olumsuz etki ve kısıtlayıcı politikaları, Gramsci’nin erken dönem analizlerini oluşturmuş ve onda Sardunya milliyetçiliğinin filizlenmesine neden olmuştur. Kuzeyin hegemonyası altında inleyen bir Güney İtalya’nın varlığına inanan ve bu inanç ile milliyetçi refleksler gösteren Sardunyalı genç Gramsci’nin bu kavrayış ve analizi yıllar sonra yerini sosyalist bir perspektife bırakacak ve onu 20. yüzyılın en önemli siyasal kuramcılardan biri yapan düşüncelerinin tohumlarını oluşturacaktır. İtalya’da Kuzeylilerin Güneyliler üzerindeki baskıları temelde ekonomik çerçevede şekillenmiş olsa da, Kuzeyliler bu baskı ve sömürüyü bilimsel açıklamalar, gazete ve dergiler aracılığıyla haklılandırma yoluna gitmişlerdir. Kuzeylilerin ileride Gramsci’nin hegemonya kuramının belirlemede büyük değer verdiği aydınlar, bilim ve medya eliyle güneylilerin sömürülmek üzere yaratıldığı savlarını güçlendirmeleri ‘Gramsciyen’ analizde büyük bir yere sahiptir. Buna göre kuzeyliler, güneylilerin kötü yaşam koşullarında ve düşük ücretlerle hak ettiklerini, bu yaşam tarzının, güneylilerde doğaları gereği hüküm sürdüğünü, bilimsel tezler, makaleler ve medya aracılığıyla temellendirmeye çalışmışlardır. Yaşanan bu gelişmelerin Gramsci’nin hegemonya kavrayışında üstyapının öneminin altını çizmesinde büyük rol oynadığı söylenebilir.

³ A. Baran Dural, “Antonio Gramsci ve Hegemonya”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Kış 2012, C.XI, S. 39 (2012), s 310

Dönemin İtalyan hükümetlerinin politikalarına bakılacak olursa 20. yüzyılın başlarında İtalyan hükümetlerinin desteğini alan kuzey İtalyalı ve Avrupalı sanayiciler güney İtalya üzerindeki baskılarını arttırmış ve işçi ücretleri en alt düzeye indirilmiş, çalışma saatlerinin uzunluğuna yönelik şikayetler görmezden gelinmiş, temel tüketim mallarının fiyatları keyfi biçimde yükseltilmiştir. Benzer şekilde küçük toprak sahipleri üzerindeki baskılar arttırılarak, topraklarını elden çıkarmaya zorlanmışlardır. Dönemin koşullarını G. Fiori şu şekilde açıklar: “Sardunya milliyetçiliği bu baskılardan büyük güç kazandı. Aynı dönemde kuzey ile güney arasındaki ayrım da daha kötü bir hal alıyordu. Güneyin ekonomisini mahveden koruma politikaları ve gümrükler kuzeyin hızla gelişimine yarıyor, gelişen sanayisine destek oluyordu. 20. yüzyılın başında İtalya maliyesi çok kâr ederken, İtalya Devleti’nin Sardunya’ya karşı bir tür ayrılıkçı tavrına da eşlik ediyordu.”⁴ Bu dönemde henüz çok genç olan Gramsci’nin yükselen bu milliyetçilik akımından şöyle ya da böyle etkilenmemiş olması düşünülemez. Ancak yine de erken yaşlarda bulunduğu toplumun etkisiyle milliyetçi eğilimler göstermiş olduğu düşünülse de Gramsci lise eğitimi için gittiği Cagliari’de ağabeyinin yönlendirmeleri ve dostlarıyla tanıştırmaları sonrasında sosyalist düşünce ile tanışmaya başlamıştır. Bu süre zarfında çeşitli dergi yazarları, sendika üyeleri ve birkaç öğretmeni aracılığıyla güneyde yaşanan problemlerin milliyetçi tavır, eylem ve politikalarla çözülemeyeceğini, bu reaksiyonun kısır ve güdük olduğunu fark eden Gramsci, sorunun sınıf temelli ve üretim araçlarına sahip olmak ile ilgili olduğunu görmeye başlamıştır. Gramsci’nin siyasi düşünce tarihinde önemli bir yer elde etmesini sağlayacak olan marksist düşünceler ve geliştirip, dönüştürerek yeniden tanımlanmasına vesile olduğu ‘hegemonya’ kavramını oluşturmasının temelleri bu dönemde atılmaya başlanmıştır. Bu süreçte milliyetçilikten kopuşunu her fırsatta dile getiren Gramsci, toplantı ve sohbetlerde Sardunyalı yazar ve aydınların zamanın ruhundan uzak olduklarını dile getirirken, Sardunya sömürsünün hükümet desteğini alan ulusal ve uluslararası şirketler tarafından yapıldığını özellikle vurgulamıştır.

Güney İtalyalı biri olarak, İtalya’da yaşanan kuzey-güney sorununu ilk kavrayışı dar, topraklarını geri almak isteyen milliyetçi ve popülist bir yaklaşıma sahip olan

⁴Fiori, a.g.e. s. 55-56

Gramsci, daha sonraları bu sorunu, daha büyük bir sorunun bir parçası haline dönüştürmeyi bilmiş ve artık onu proleter devrimin bir yönü olarak kavramıştır. Güney Sorunu'nun ulusal yaklaşım içine oturtulduğunda daha doğru analiz edilebileceğini vurgulayan Gramsci, kuzey burjuvazisinin Güney İtalya'yı ve İtalyan adalarını ekonomik anlamda fethettiğini vurgulayarak, Güney İtalya'yı sömürü kolonisi haline getirdiğini vurgulamıştır. Gramsci için kuzeyli proleterin kendisini kapitalistlerin elinden kurtarması, güneyli köylüleri de kuzeyli bankacı ve asalakların elinden kurtarması anlamına gelir.

Düşüncesinin olgunluğa erdiği sıralarda Gramsci artık Marx ve marksist düşünörlere yoğunlaşmıştır. Bu anlamda henüz öğrenciyken yazdığı Fransız Aydınlanması'nı eleştiren, ilk makalelerinden biri Gramsci düşüncesinin istikametini açıkça belli eder:

*Fransız Devrimi birçok ayrıcalığı ortadan kaldırdı, ezilenlerin birçok sıkıntılarını ferahlattı fakat bir sınıfın gücü yerine başkasınınkini geçirmekten başka bir şey yapmadı. Bundan çıkarılacak büyük ders şudur; ayrıcalıklar ve toplumsal farklılıklar doğanın değil, toplumun ürünüdürler, yani değiştirilebilirler. İnsanlık bu haksızlıklardan kurtulmak için kanlı bir temizlenmeye ihtiyaç duyuyor. Yönetenleri, kitleleri cahillik ve vahşete terk ettikleri için pişman etmeyelim!*⁵

Üniversite yıllarında içine girdiği ortamlarda sosyalist düşünceleri benimsemeye başlayan Gramsci, bu dönemde gerçekleştirdiği okumalarda Darwin, Spencer ve Marx'ın etkisi altında kalmıştır. Gramsci ve arkadaşları Darwin ve Spencer'dan oldukça etkilenmişlerdir. Öte yandan Gramsci'nin Marx ile olan ilişkisinin gelişmesi ve daha sonra yapacağı pozitivism eleştirileri bu dönemde henüz olgunlaşmamıştır. Pozitivist etki ve sosyalist eğilimlere ve bakış açısına rağmen milliyetçi reflekslerden tamamen kurtulmamış olan Gramsci, bu yönüyle, sosyalist çevrelerin bir kısmı tarafından yoğun bir şekilde eleştirilmiştir. Ancak tüm bu eleştirilere rağmen Sardunyalı genç öğrencinin inançları nettir. Sardunya birçok açıdan İtalya'nın zengin bölgelerinden biridir; madencilik, balıkçılık, tarım gibi alanlarda bol kaynaklara sahiptir. Ancak yaşamı boyunca köylü yığınlarının ve orta tabakanın sefaletini yaşayıp bundan etkilenen

⁵ Gramsci'den aktaran Fiori, a.g.e, s.77

Gramsci'nin merak ettiği şey açıktır: Bu kaynakları kesen kim? Aynı şekilde soruya verdiği yanıt da nettir: Kuzeyliler. Kaynağı kesenin kuzeyliler olduğunu düşünen Gramsci kurtuluşun kıtaya ve kıtalılara karşı mücadelede yattığını savunurken, bu reflekslerinin altındaki eleştirel tavır yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlamıştır. Gramsci'nin yıllarca aynı oluşumlar içinde birlikte mücadele verdiği Togliatti süreci şöyle anlatır: “Gramsci Sardunya’ dan geldiğinde sosyalist olmuştu. Bu belki de Sardunya’lı karşı çıkma içgüdüleriyle açıklanabilir, taşradaki genç aydınların ortak inancıyla, yoksa bir düşünce sistemine duyulan yakınlıkla değil.”⁶

Gramsci'nin bu bölgeci tavrının altında onu haklılandırabilecek nedenler yatmaktadır. İronik bir şekilde kuzeyli kapitalistler gibi, kuzeyli sosyalist işçiler de pozitivistin ağır etkisiyle güneyin içinde bulunduğu sefaletin kaynağının güneylilerin doğaları olduğunu savunmuşlardır. Bu kuzeyli burjuva anlayışa göre güneyliler doğaları gereği organik ve biyolojik olarak aşağılık ve barbar insanlardır. Gramsci’yi daha sonra pozitivist eleştirilerine götürecek olan etkenlerden biri de kuzeyli sosyalist işçiler ile bazı aydınların, onun bakış açısına göre bu ‘burjuva ideolojisini’ dillendirip yaymalarındır. Bu anlamda Gramsci’ye göre atılması gereken ilk adımlardan biri, sosyalist aydın ve işçilerin de yayılmasına katkı sağladıkları bu yaygın görüşün ortadan kaldırılmasını sağlayacak projeler üreterek, “devlet topluluğu yaşamında var olan ve bilinçsizce burjuva eğitiminin, burjuva basınının ve burjuva geleneklerinin etkisine tabi olan ulusal bir unsur olarak proletaryanın politik duruşunun ve genel ideolojisinin değiştirilmesini sağlamaktır.”⁷ Kuzey İtalya’daki kitleler arasındaki burjuva propagandistlerin bu söylem ve anlayışı yaygın hale getirip, bu yönde çalışmalar düzenlediğine dikkat çeken Gramsci açısından eğer Güney geriyse, bu hata doğanın değil kapitalizmin hatasıdır. Gramsci işte tam bu noktada eleştiri oklarını kapitalistlerin tuzağına düşmüş görünen sosyalist parti ve pozitivist anlayışa yöneltir. Gramsci için sosyalist parti, büyük oranda Kuzey İtalya’daki proletaryanın içerisindeki bu burjuva ideolojisinin bir aracıydı: “Sosyalist parti pozitivist okul denilen okulu oluşturan yazarlar kliğinin ürettiği bütün ‘güneyci’ literatürü hayırhah

⁶ Antonio A. Santucci, “*Gramsci’yi Anlamak*”, çev: Selim Sezer, 1.b, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2011, s. 50

⁷ David Forgacs, “*Gramsci Kitabı- Seçme Yazılar*”, çev: İbrahim Yıldız, 3.b, Dipnot Yayınları, Ankara, 2018, s.211

karşıladı, bir kez daha bilim sefilleri ve sömürülenleri ezmek için kullanıldı; fakat bu sefer sosyalist renklere bezenerek ve bunun proletaryanın bilimi olduğu iddia edilerek.”⁸

Düşünsel anlamda hızlı bir gelişim sergileyen Gramsci, eğitiminin son yıllarında, daha sonra sıklıkla eleştireceği “Croce⁹”nin anti-pozitivist, anti-metafizik anlayışına ve Salvemini¹⁰’nin kuzey sosyalizminin korporatif yapısına savaş açan görüşüne yakınlık duymuştur.”¹¹ Onun bu dönemde ilgi duyduğu isimlerden en dikkat çekenini ise ileride onun en büyük düşmanı ve uzun yıllar kötü hapisane koşulları altında yaşayıp, ölmesine neden olacak olan, ‘Avanti’ (İleri)¹²’nin genç editörü Benito Mussolini’dir. PSI’ye (İtalya Sosyalist Partisi) bu dönemde üye olan Gramsci bir yeniden doğuş sergiler. Gramsci artık ‘ulusal bir kimlik’ olarak ortaya çıkmaktadır.

Eylemciliğinin yanı sıra kuramcı kimliği ile de dikkat çeken ve adını duyuran Gramsci felsefi ve siyasal gelişimi ve farklı perspektifleri yakalamasıyla artık çağdaşlarından ayrıлып özgün fikirler üretmesini bilen bir düşünce insanına dönüşmüştür. Bu dönemde onun çağdaşları ya bölgeselciliğe saplanıp yeni bakış açıları geliştirememiş

⁸ Forgacs, *a.g.e.*, s. 212

⁹ Benedetto Croce, 1866-1952 yılları arasında yaşamış olan, 20. yüzyılın en önemli İtalyan düşünürlerinden, devlet adamı, tarihçi ve eleştirmendir. Croce, Klasik romantik felsefenin rasyonalizmini örnek alan bir tin felsefesi geliştirmiş ve tinin tek gerçek olduğunu savunmuştur. Croce’ye göre, tin kendisini diyalektik bir biçimde, düşünce ve eylem olarak iki basamakta gerçekleştirir. Bunlardan düşünce ve eylem basamakları da, kendi içlerinde ikiye ayrılır. Buna göre, birinci basamak sezgi, sezgisel bilgi ya da sanat, ikinci ise basamak mantıksal bilgi ya da mantıktır. Felsefede "Yeni Hegelci" olarak tanımlanabilir. Ona göre "Asıl felsefe tarih felsefesidir" görüşünü öne sürer. Bu bakımdan, tarih felsefesinin önde gelen çağdaş temsilcilerinden biridir. Ama Croce’nin asıl etkisi, sanat felsefesi ve edebiyat eleştirisi alanında olmuştur. Sanatçının politik görüşlere, felsefi doktrinlere bağlı olmaması görüşünü savunmuştur. Ayrıca Croce, 1903 yılında kurmuş olduğu *La Critica (Eleştiri)* ile uzun yıllar Batı aydınlarını ve sanatçıları etkilemeyi başarmış bir eleştirmendir. Mussolini iktidara gelmezden önce senetörlük ve bakanlık yapan Croce, faşist dönemde antifaşist yayınlar yapmayı sürdürmüş ve uluslararası alanda sahip olduğu prestij sayesinde, faşizmin zulmüne uğramamayı başarmıştır. 1943’te İtalya’da ulusal birliğin kurulması için mücadele eden Croce, 1944 yılından sonra bakanlık ve Liberal Parti başkanlığı yapmış ve 1947 yılında kurulan İtalyan Tarih araştırmaları Enstitüsü’nün kuruculuğunu üstlenmiştir.

¹⁰ Gaetano Salvemini, 1873-1957 yılları arasında yaşayan İtalyan faşizm karşıtı bir politikacı, tarihçi ve yazardır. Mussolini’nin faşist rejimi tarafından sürgün edilen Salvemini, daha sonra hem İtalya’da hem de yurt dışında, özellikle ABD’de meşhur bir tarihçi olmuştur.

¹¹ Fiori, *a.g.e.* s. 105

¹² *Avanti!* (Türkçe: *İleri*), 25 Aralık 1896’da İtalyan Sosyalist Partisi’nin yayın organı olarak Roma’da yayımlanmaya başlayan gazete. Gazete 15 Nisan 1919’da Mussolini destekçisi Kara Gömlekliler’in saldırısına uğradı ve merkez yayinevi yakıldı. İtalya’da faşizmin iktidara gelmesinin ardından 1926 yılında yasaklandı ancak yayınlarını yurt dışında sürdürdü. Bu yıllarda önce Paris, ardından Zürih’te yayınlandı. 1943 yılından sonra İtalya’da tekrar yayımlanmaya başlandı. Gazete 1993 yılında kapandı.

ya da yerel deneyim ve duyarlılıklara toptan sırtlarını dönmüşlerdir. Gramsci'yi özgün kılan ise hem Sardunya milliyetçiliğini reddetmesi ve hem de kuzey işçi sınıfının görüşlerinin pasif bir tavırla benimsememiş olmasıdır. Gramsci'ye göre Sardunya ve tüm Güney İtalya'nın geri kalmış yaşam ve düşünce biçiminden sıyrılıp bölgesellikten ulusallığa uzanması gerekmektedir.

Üstyapıya yapmış olduğu vurgu nedeniyle seçkinleşen Gramsci, felsefesini Güney Sorunu üzerine düşünmeleriyle ile güçlendirirken 'kültür'ü işaret etmiş ve aynı zamanda, salt kuramcılığa bel bağlanmasını eleştirerek yaşamın kendisini odak noktası yapmıştır. Kitlelerin düşünce ve mantığa göre değil, duygularına göre hareket ettiğini savunan Gramsci'ye göre, kitleler sosyalist gibi hissettiklerinde sosyalist gibi davranacaklardır. Proletaryanın tarihteki işlevini gerçekten anlaması için bir kültür kaynağı yaratılmasına olan gerekliliğe inanan Gramsci, bu çıkışıyla kendisini bu konumda görmüştür. Aydınlanma deneyiminin bir canlandırıcısı olmak isteyen Gramsci, aydınlanmayı çağdaş bir proletarya devrimi çerçevesinde düşünmüştür. Daha sonraları oluşturacağı hegemonya kavramını ve hegemonyanın uygulanıp yayılmasında anahtar rollerden birini verdiği aydınların önemini kavraması bu dönemde gelişmeye başlamıştır. Var olan ahlak dizgelerinin ötesine geçip, bunu 'bir sınıfın yeni ahlak sistemi' haline getirmeye çalışan Gramsci, kadına, eğitime, emeğe yeni rol ve tanımlamalar getirmiştir. Her yönüyle birçok çağdaşından farklı olan, halkını çok iyi tanıyan Gramsci, bu nedenle, '*vulgar materyalizme*' karşı mücadele etmiş ve *sekte*¹³ kilise düşmanlığını reddederek sınıf bağlaşımı düşüncesini ön plana çıkarmış ve bu olguları düşüncesinin önemli unsurları haline getirmiştir.

Eski kuşağın, sosyalizmin dilini ve düşüncelerini dar kalıplara sokmalarını eleştiren Gramsci'ye göre sosyalistler var olan bir düzenin yerine başka bir düzeni koymamalıdır. Onların görevleri gerçek bir hayat bağını ortaya koymaktır. Gerçekleştirmeleri gereken tüzel görev, bütün yurttaşların hakkı olan bütünsel insan kişiliğinin bütünsel olarak gerçekleşmesi olanağıdır. Ancak bu ilkenin gerçekleşmesi durumunda geçmişin bütün ayrıcalıkları ortadan kalkacaktır. Bu ilke minimum sınırlama

¹³ Sekter: Başkalarının siyasi, dini vb. düşüncelerine, inançlarına karşı çıkan, katı ve hoşgörüsüz davranma./http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5ac6774bb48be8.98155091

ile maksimum özgürlüğü getirebilir. Bütünsel olarak kalıpları aşarak yaşamda ve ekonomide bireysel kapasite ve verimliliği tek yasa haline getirmek mümkündür. Böylece zenginlik artık köleliğin nedeni olmaktan çıkıp herkese ait olur ve mümkün olan en iyiyi elde etme yolu açılır. Okullar kime ait olursa olsun zekayı eğitir. İnsan dünyasını kucaklayacak bir programda bütün öteki ilkeler organik olarak bu ilkeye dayanmalıdır. Gramsci'ye göre bu bir ütopya değildir; çabayla hayata geçirilebilir. Gerçek düzenin, gerçek yaşam bağının ilkesi budur.

Gramsci'nin düşüncelerini ve kuramcı kimliğini bir zemine oturtabilmek için onun kuramının kilit unsurları olan hegemonya, aydınlar, birleşik cephe, mevzi savaşı gibi kavramlar üzerinde durmak ve bu kavramların sesine kulak vermek gerekir. Onun düşüncelerinin odak noktasını oluşturan en temel kavram ise 'hegemonya' kavramıdır. Bu anlamda her şeyden önce kilit bir kavram olan hegemonyayı anlayabilmek için tarihsel gerçeklikler bize ışık tutabilecek edimlere sahip görünmektedirler. Bu nedenle, aydınlar ve medyanın hegemonyanın kurulmasındaki ve sürdürülmesindeki rolünün önemini anlamak için Bolşevik Devriminin ve İtalya'daki ayaklanmaların burjuva basını tarafından sansürlenmesi ve aleyhte propagandaya dayalı yöntemler sergilemesine bakmak aydınlatıcı olacaktır. Düşüncelerini, yaşamıyla ve analizleriyle besleyip güçlendiren Gramsci, Sovyet Devrimi sırasında, burjuva basınının etkilerini şu şekilde aktarır: "Burjuva basını bize otokrasinin güçten düştüğünü ve yerini başka bir gücün aldığını, umduklarına göre burjuvazinin aldığını anlatıyor. Hemen açık bir koşutluğa sarıldılar, Rus Devrimi=Fransız Devrimi ve iki olayı da aynı buluyorlar... Gene de biz Rus Devriminin proleter nitelikte olduğuna ikna olduk, şimdiye kadar bu amaçta yürüdük ve doğal olarak sosyalist düzeni kuracak."¹⁴

Kendisi de bir dergi ve gazete editörü olarak aydınların ve basının yığınlar üzerindeki etkisine işaret eden Gramsci için proletaryanın iktidarı ele geçirmesindeki temel koşul, davasına öteki ezilen sınıfları ekleyebilmesidir. Ona göre proletarya ancak bu şekilde iktidarı elinde tutabilir. Bu sınıf ittifakında en önemli sınıf ise köylülerdir. Fakat Gramsci'ye göre "köylü sınıfı orta sınıf aydınların saçtığı burjuva dünya görüşü içinde tarihsel bir 'blok'la bütünleşmiştir, yaşam kavramı yönetici sınıfın, büyük

¹⁴ Fiori, *a.g.e.* s. 124

aydınların işleyişi içindedir. Bu yapı içinde köylülerin büyük toprak sahiplerinden ayrılabilmesi için burjuva Weltanschauung'unu (dünya görüşü) reddeden yeni tabaka bir aydın tipinin oluşturulması zorunludur."¹⁵

Hapishane günleri öncesinde Parti ve dergide önemli rol oynayan Gramsci, bu nedenle yazılarında parti gelişimi, işçilerin örgütlülüğü ve canlandırılmasının olanakları gibi konulara ağırlık vermek zorunda kalmıştır. Fiori'ye göre Güney Sorunu, Gramsci'nin defterlerinin ve notlarının temelini oluşturur. Yukarıda sözü edildiği üzere aydınların rolü üzerine analizlerde bulunan Gramsci, aydınların tarihteki işlevlerini de inceleyerek yeni proleter dünya görüşü oluşumuna katkı sağlamayı amaçlamıştır. Yeni dünya görüşünün oluşturulması için, eski burjuva yaşam görüşüne karşı yeni kavramlar geliştirilmesi ve sömürülen kitlelerin burjuva dünya görüşünden kurtulmaları gerektiğini vurgulamıştır.

Bir eylem insanı da olan Gramsci, burjuva yönetimine karşı geliştirdiği kavram ile marksist dünyada özgün bir yer edinmiştir. O iktidarın işleyiş biçimi konusundaki analiziyle çağdaşlarından farklı bir kavrayış ortaya koyar. Fiori, Gramsci'nin düşüncelerinin yönelimini şu sözlerle ifade etmektedir;

Sistemin gerçek gücü yönetici sınıfın şiddetine veya devlet örgütünün zorlayıcı kuvvetine değil, yöneticilere ait dünya kavramının yönetilenler tarafından kabul edilmesindedir. Yönetici sınıfın felsefesi, 'ortak duyu' durumuna gelene kadar karmaşık basitleşme süreçlerinden geçer. Ortak duyu, yığınların felsefesidir; yaşadıkları toplumun ahlak, gelenek ve kuramlarını böylelikle benimserler. Bunun için Gramsci'nin sorunu yönetici sınıfın oydaşmasını nasıl sağladığını anlamaktır; sonra yönetilenlerin eski düzeni nasıl alt edebileceklerini araştırır. Fakat bu, kapitalizmin ve sömürünün genel soyut çözümlemesi değildir. Gramsci daha çok somut İtalya gerçeği ve İtalya tarihiyle ilgilenir. İtalyan burjuva devletinin nasıl kurulduğunu, bu süreçte aydınların nasıl bir rol oynadıklarını görmek ister.¹⁶

Üretim araçlarını elinde bulundurmanın iktidar için tek başına yeterli olmadığını vurgulayan Gramsci'nin temel sorunu yeni dünya görüşünün yaratılmasıdır. Ona göre

¹⁵ Fiori, *a.g.e.*, s. 276. Ancak Gramsci bu konuda yanılmıştır. Sovyet Rusya deneyimi bunun, bu beklentinin gerçekleşmediğini göstermiştir.

¹⁶ Fiori, *a.g.e.*, s. 277

iktidarın ele geçirilmesini olanaklı kılacak şey, yönetilenlerin zihinlerine girerek egemen liberal devlet ile halkın uyumunu azaltmaktır. Bu iktidar ele geçirdikten sonra, yeni devlet için en geniş düşünce birliği sağlanacaktır. Proletaryanın hem ‘egemen’ ve hem de ‘yönetici’ sınıf olması gerektiğini dile getiren Gramsci’ye göre proletarya kapitalistleri yenmek ve tasviye edebilmek için ‘egemen’ olmalı; toplumun ahlaki ve bilinç yönetimini ele geçirebilmek, bütün grupları kapitalizm karşısında konumlandırabilmek için ise ‘yönetici’ olmalıdır. O bunu şöyle ifade eder: “toplumsal bir grup, hükümet gücünü eline geçirmeden önce yönetici olabilir ve gerçekten olmalıdır (ve iktidar olmanın temel koşullarından biri de budur). Sonra iktidar ele geçirildiğinde, egemen grup olarak kalmak için mücadele edilmelidir.”¹⁷

Anlaşılabileceği üzere iktidarı ele almak yeterli değildir; önemli olan onu sürdürülebilir kılmaktır. Gramsci iktidarın ele alınış biçimi ve sürdürülebilirliği konusunda dünya görüşünün önemini, en azından Avrupa için önemini, Rus Devrimi örneği ile açıklar. Buna göre, Rus devrim deneyimi Batıda yinelenebilecek bir deneyim değildir. Çünkü Avrupa toplumları ile Rus toplumu arasında yapısal farklılıklar vardır. Rusya’da sivil toplumun gelişmemiş olması açık savaşı olanaklı kılmıştır. Çar’ın devleti halkın uzlaşımı üzerine kurulmamıştır. Oysa Batı’da burjuvazi ahlaksal ve entelektüel yönetimi, liberal devlet biçimi aracılığıyla büyük yığınların fikir birliğini sağlamıştır; burada devlet ‘ön siperdir’. Savunmanın ön hatlarının arkasında somut istihkamlarla güçlenmiş bir kale vardır. Gramsci’ye göre bu kale yönetici sınıfın kendi ahlaki değerlerini, yaşama ve düşünme biçimlerini geniş yığınlara kabul ettirmesiyle güçlenmiştir. Sivil toplumu krizlere, yıkımlara karşı dirençli kılan da budur. Gramsci bu noktada önemli bir kavrama işaret eder: ‘mevzi savaşı’. Ona göre Batılı, Avrupalı liberal devletlerde açık savaş mevzi savaşıdır.

Mevzi savaşında önemli olan proletaryanın ideolojik olarak silahlanmış olmasıdır. Bu yeni yaşama ve düşünme biçimi, yeni ahlak dizgesi, yeni fikirler, yeni kavramlar üretilmesi anlamına gelir. Bu yol liberal uzlaşımı zayıflatacak en önemli yoldur ve buradan gelecekteki yurttaşların etkin dayanışmasıyla güçlenmiş yeni proleter devleti doğar. Gramsci’de tüm bu aydınlar meselesi, kültürel mücadele, mevzi savaşı gibi olgular

¹⁷ Fiori, *a.g.e.*, s. 281

hegemonya kavramının parçalarıdır. Farklı ekonomist görüşlere karşı kültürel mücadelenin önemini vurgulayan Gramsci proletarya diktatörlüğü kuramını tamamlamak ve Marx'ın öğretisinin çağdaş biçimini oluşturmak için 'hegemonya' kuramını geliştirmiştir.

1.1.1. Bir Kavram Olarak Hegemonya

Modern siyaset biliminde hegemonya kavramı, kapitalist bir toplumda belirli bir egemen sınıfın başka sınıflarla ittifak kurarak ve siyasal uzlaşmalar gerçekleştirerek egemenliğini topluma kabul ettirebilmesi ve yönetici konumunu sürdürebilmesi anlamına gelmektedir. Eğer bu durum gerçekleşir yani egemen sınıf kendi sınıf kültürünü ve kendi dünya görüşünü, toplumun diğer katman ve sınıflarına benimsetmeyi başarır, tüm diğer sınıf ve katmanlar var olan hegemonik sistemin gerekliliğine inanır hale gelecekler ve egemen sınıfın toplumsal yapı içerisindeki konumunu vazgeçilmez bir konum olarak algılayacaklardır. Egemen sınıf ise tüm bu inandırma işlevi sayesinde, iktidarının sürekliliği için 'zor'a başvurmaya ve toplum üzerinde baskı uygulamaya gerek duymayacaktır.

Siyaset bilimi literatüründe bu ve benzeri tanımlamalarla anılan hegemonya kavramı, felsefe tarihinde ise genellikle Antonio Gramsci ile ilişkilendirilir. Fakat kavram her ne kadar Gramsci ile anılsa da esasen kökeni çok daha eskilere dayanır.

Kökleri Antik Yunan ve Roma'ya dayanan hegemonya kavramı Antik Yunan'da bir devletin tahakküm ve liderliğini ifade ediyordu:

Kavram (hegemonya), coğrafik olarak merkezileşmek veya yayılmak anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır. Hegemonya kavramı Antik Yunan'da bir devletin askeri ve politik liderliği anlamına gelecek şekilde kullanılmış ve dört temel unsur ile karakterize edilmiştir.

Bunlar:

- a-) bir tarafta hegemon veya lider devlet ve diğer tarafta onun müttefiki olan birbirinden bağımsız devletlerden oluşan ikili yapı.*
- b-) yapının tam bir bütünlük arz etmeyip polis devletlerinden oluşması*
- c-) bu polis devletlerinde her bireyin ortak çıkarlarla birbirine bağlanması*

d-) hegemonyanın analitik olmaktan çok tarihsel bir eğilime sahip olmasıdır.¹⁸

Antik Yunan’da bir devletin askeri açıdan yüksek güce sahip olması ve bu sayede diğer devletler üzerinde kurduğu diplomatik ve askeri üstünlük olarak tanımlanan hegemonya, bu nedenle iktisadi ve ahlaki boyutu göz ardı edilmiş olarak tarif edilmiş bir kavramdır. Günümüzde ise bunun aksine hegemonya kavramı iktisadi, toplumsal, ahlaki ve kültürel unsurları bünyesine katıp, baskı ve rıza kavramlarını da içerecek şekilde genişletilmiş bir kavram olarak karşımızdadır.

Gramsci’nin hegemonya kavramına yapmış olduğu en önemli katkı, kavramın işlerlik alanını ve tanım aralığını genişletmiş olmasıdır. Buna göre, hegemonya, Gramsci’ye atfedilen şekliyle siyasal olgunun, sadece devlet katında değil, tüm toplumsal ilişkileri kapsayıcı bir şekilde var olduğunu ifade eden bir kavramdır. Anderson’a göre modern anlamda hegemonya kavramı Gramsci’den önce de marksist dünyada kullanılan bir kavramdı. Anderson hegemonya kavramının 1890’lardan 1917’ye kadar Rus Sosyal Demokrat hareketinin en temel kavramlarından biri olduğunu dile getirirken, şunu kaydeder: “Hegemonya fikri ilk defa Plekhanov’un 1883-1884 yazılarında belirtilmiştir. Plekhanov hegemonya kavramıyla Rus işçi sınıfının işverenlere karşı ekonomik mücadeleyle yetinmeyip, siyasi mücadele vermesi gerektiğini vurgulamıştır.”¹⁹

Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe ise hegemonya kavramının tarihsel bir ilişki tipini özgül kimliği içinde tanımlamak için değil, tarihsel zorunluluk zincirinde meydana gelmiş bir boşluğu doldurmak için ortaya çıktığını ifade ederler. Buna göre hegemonya tarihsel gelişim ve dönüşüm içinde bir gereklilik olarak ortaya çıkmıştır. Hegemonya, kapitalizm öncesinde var olmayan bir tarihsel bütünlüğü sağlayabilmek ve bu bütünlük mücadelesinde tarihsel güçlere pozitif bir nitelik kazandırmak için ortaya çıkmış bir olgu ve kavramdır: “Kavramın (hegemonya) içinde belirlediği bağlamlar, bir çatlağın (jeolojik anlamda) doldurulması gerekmiş bir yarığın, üstesinden gelinmesi gerekmiş bir

¹⁸Benedetto Fontana “*Hegemony and Power in Gramsci*”, Routledge Press,2008, ss81-82

¹⁹ Ernesto Laclau- Chantal Mouffe, “*Hegemonya ve Sosyalist Strateji- Radikal Bir Politikaya Doğru*” çev: Ahmet Kardam, 3.b., İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 31

olumsallığın bağlamları olacaktır. Bir kendiliğinden haşmetli açılımı değil, bir krize tepki olacaktır.”²⁰

Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe’ye göre hegemonya, Plekhanov’un aşamacı anlayışına göre tarihin normal seyrinde bir gelişim göstermesi halinde olması gereken olgunun krize girmesiyle oluşan bir boşluğu doldurmaktadır. Ayrıca: “Plekhanov ve Axelrod’un yazılarında ‘hegemonya’ terimi, Rus Burjuvazisinin politik özgürlük için ‘normal’ olarak verdiği mücadeleyi başarıya ulaştırmaktaki güçsüzlüğünün, işçi sınıfının bu özgürlüğü elde etmek üzere kararlılıkla mücadele etmeye zorladığı süreci betimlemek için kullanılıyordu.”²¹

Felsefe ve siyaset tarihinde uzun yıllar boyunca kullanılan ve kullanımında dönemsel farklılıklar olan hegemonya kavramı, kendisiyle anılır hale gelmiş olan İtalyan düşünür Gramsci ile birlikte, taşıdığı anlam en geniş sınırlara ulaşmış bir kavramdır. Eklemlenerek ve gelişerek ilerleyen hegemonya kavramını en geniş tanım aralığına oturtan Gramsci’nin katkısını Anderson şöyle izah eder: “işçi sınıfının feodal bir düzene karşı, burjuva devrimindeki rolü bağlamında üretilmiş hegemonya kavramını, istikrarlı bir kapitalist toplumda işçi sınıfı üzerinde burjuva egemenlik mekanizmasını kapsayacak şekilde genişletmiş olması ve hegemonya fikrine kazandırdığı güçlü kültür vurgusu sayesinde aydınlar konusunda Marksizm’e açtığı kanaldır.”²²

Gramsci ile daha geniş bir tanım aralığı kazanan hegemonya, politik toplumu kontrol edenler, yani halk arasında gerekli olan geniş oydaşmayı sağlamış ve demokratik parlamenter sistemde iktidarda bulunabilmiş bir partinin aydınlar, medya, okullar, sendikalar vb. kurumlar aracılığıyla sivil toplumda kendi ahlak, felsefe, düşünüş biçimlerini, kendi kültürlerini, kendi dünya görüşlerini, zor kullanımına dayanmadan, yukarıda sözü edilen araçlar aracılığı ile rıza üreterek kurup, sürdürdükleri bir olgudur.

²⁰ Ernesto Laclau- Chantal Mouff, *a.g.e.*, s. 31

²¹ Ernesto Laclau- Chantal Mouff, *a.g.e.* s.31

²² Perry Anderson, “Antonio Gramsci: Hegemonya Doğu/ Batı Sorunu ve Strateji”, Çev: Tarık Günersel, Alan Yayınları, İstanbul, 1988, s 41

1.1.2. Lenin ve Hegemonya

Gramsci hegemonya kavramını genişletmek, üzerine farklı düşüncüler gerçekleştirmek gibi konularda Lenin'in hegemonya kavramından etkilenmiş ve onda kök bulmuştur. Hegemonyayı Rusya'da proletaryanın diğer sınıf ve toplumsal katmanlarla özellikle köylü sınıfı ile ittifak kurarak onlara politik önderlik yapıp, toplum genelinde hakimiyeti ele geçirmek olarak kavrayan Lenin'in bu düşüncesine Gramsci eklemelerde bulunmuş ve kavramın anlam ve işlevini genişletmiştir: "Gramsci hegemonya kavramını, Lenin'in söz ettiği sınıf ittifakları ve politik önderlik olgularına ek olarak toplumda kültürel liderlik yapılması gerekliliğini eklemiştir."²³

Hegemonya deyince demokratik bir devrimde işçi sınıfının önderliğini anlatan Lenin'e göre iktidarın ele geçirilmesi sürecinde egemen gruba karşı politik toplumda zor kullanılması gereklidir. Lenin zor kullanımını da içeren bu anlayışında tüm ezilen sınıf ve katmanların, bu ezilmeye karşı reaksiyon gösterip devletin karşısına dikilmelerinin ve iktidarı ele geçirmelerinin gerekliliğini vurgular. Öncesinde proletaryanın önde yürüyüp, tüm öteki ezilen grupları beraberinde sürüklemesi olarak anlaşılan hegemonya kavramı Lenin ile birlikte yeni bir boyut kazanarak, proletaryanın öteki sınıflarla olan ilişkisini tanımlamaya ek olarak işçi sınıfının politika yapma biçimini, yani proletaryanın önderliği elde ediş biçimini tanımlar duruma gelmiştir.

Lenin'e göre devrimi mümkün kılacak en önemli öge, sosyalist hegemonyanın, burjuva hegemonyasını yıkması ve onun yerini almasıdır. Bunun için de proletaryanın kendi örgütüne ve iktidarı ele geçirebilecek kadrolara sahip olması gerekmektedir. Bu örgüt ve kadrolar sonradan kuracakları yönetim şeklinin tohumlarını içlerinde barındırmalıdır. "Komünist parti liderliğinin demokratik merkezîyetçiliği bir gerçek sentez olmalıdır."²⁴ Tıpkı Gramsci'de olduğu gibi Lenin için de proleter hegemonyanın kurulmasında siyasal partinin işlevi hayatidir. Buna göre siyasal parti aracılığıyla kitleler proletarya hegemonyası bilincine kavuşabilir. Bunun en önemli koşulu ise güçlü bir liderlik ve örgüt yaratılmasıdır.

²³ Perry Anderson, *a.g.e.* s.27

²⁴ Savaş Çoban, "Hegemonya Aracı ve İdeolojik Aygıt Olarak Medya", Parşömen yayınları, 1.b, İstanbul, 2013, s.58

Lenin'e göre hegemonyanın kurulabilmesi için yapılacak sınıf ittifakları, içlerinde politik önderlik barındırmalıdır. Burada kurulacak olan bağlantıda politik karakter esastır. Kurulan bu bağlantının zemini toplumsal öznelerin oluşturduğu zeminden farklıdır. Üretim araçları/ilişkileri alanı sınıf oluşumunun temeli olduğundan, farklı sınıfların politik alandaki var oluşları çıkarların temsili olarak anlaşılır. Sınıflar onları temsil eden siyasal partiler aracılığıyla bir sınıfın nderliği altında ortak düşmana karşı mücadele ederler. Lenin'e göre sınıf ittifaklarını sağlayacak, diğer tüm ezilen sınıfları kendi nderliği altında toplayıp ortak düşmana, burjuvaziye karşı savaşacak olan sınıf, işçi sınıfıdır.

Laclau ve Mouffe'ye göre hegemonya kavramı, Leninist geleneğin olumsuz ve otoriter eğilimleriyle birleşmiştir. Bunun nedeni olarak da Leninist geleneğin, önderlik ve kitle arasında belirgin bir ayrımın var olması gerektiğine yönelik tutumunu gösterirler. Ancak buna rağmen hegemonik ilişki, potansiyel olarak II. Enternasyonel geleneği içinde yer alan herhangi bir unsurdan daha demokratik bir politik anlayışa sahiptir.

Leninist hegemonyanın işçi sınıfı ve partinin, hegemonik pratiklerin yeniden üretilip, düzenledikleri demokratik taleplerle kaynaştıramadığını ve dnştremediğini ne süren Laclau ve Mouffe'ye göre, Leninist hegemonya bunun yerine, bu talepleri aşamalar olarak, kendi sınıf hedeflerinin izlemesinde geçici ama zorlu adımlar olarak görür.

Hegemonyayı Gramsci'den farklı bir biçimde ele alan Lenin yine de devrim için proletarya hegemonyasının gerekliliği konusunda Gramsci ile aynı fikirdedir. Buna göre proleter hegemonyası kurulmadan işçi sınıfının devrimi söz konusu olamaz. Lenin'e göre bu hegemonya fikrine sarılmayan bir sınıf, sınıf olarak nitelendirilemez. Bir sınıf hegemonyayı reddettiği, ondan uzak düştüğü ölçüde sınıf olmaktan çıkar ve çeşitli dernek ve loncaların toplamı konumuna düşer. Lenin II. Enternasyonel'in daha ilk kongresinde hegemonya-korporatizm ilişkisini proletaryanın iki farklı politikasını birbirinden ayırmak için kullanmıştır: "Proletarya ancak kendini dar bir korporatizm sınırları içine hapsetmediği, toplumsal yaşamın her olgusunda ve alanında bütün emekçi ve sömürülen

halkın rehberi gibi davrandığı ölçüde devrimci bir sınıf haline gelir.”²⁵ Bu anlamda Lenin bir sınıfı sınıf yapan temel olgunun hegemonyayı kavraması olduğunu belirtir.

1.2. Gramsci ve Hegemonya

Gramsci'nin düşünce sistemini oluşturmasında çeşitli motivasyon ve olgular mevcuttur. Bu olgular 'Güney İtalya Sorunu', '1789 Fransız Devrimi' ve son olarak 'Rus Devrim Deneyimi' olarak gösterilebilir. Güney İtalya sorunu Gramsci'nin Marksizm ile tanışmasını sağlamıştır. Fransız Devrimi, onun bir devrim hazırlanırken ya da gerçekleşirken 'aydınlar'ın oynayacağı rolün önemini kavramasına neden olmuştur. Gramsci'nin siyasal analizlerinin odak noktasında olan 'Rus Devrim Deneyimi' ise, onun Batı ve Doğu toplumları arasındaki farkı analiz ettiği ve buradan bir strateji geliştirdiği tarihsel olgudur.

1.2.1 Rus Devrim Deneyimi ve Gramsciyen Hegemonya Kuramının Gelişimi

Marx'ın temel teorileri ve kavramları üzerinden bir düşünüş gerçekleştiren, marksist teorinin 20. yüzyıldaki en büyük teorisyenlerinden olan Antonio Gramsci, 20. yüzyıl başlarında İtalya'da sosyalist bir devrim gerçekleştirmeyi hedefleyen politik hareketin en önemli liderlerinden biri olmuş ve işçi sınıfının örgütlenmesi mücadelesinde sergilediği tavır ile düşünce insanlığının yanı sıra bir eylem insanı olduğunu da kanıtlamıştır. İtalya'da gerçekleştirilecek proleter devrimi planlarken Güney İtalya gerçekliği, Rus Devrimi deneyimi, kapitalist sistem analizleri ve yükselen faşist dalgayı analiz ederek iş gören Gramsci, bu anlamda Marx'ı 20. yüzyılda en iyi analiz edip geliştiren düşünürlerden biri, belki de en önemlisidir. Batı'da birçoklarınınca 20. yüzyılın en önemli marksist kuramcılarında biri olarak gösterilen Gramsci'nin önemini Fransız düşünür Louis Althusser *Marx İçin* adlı kitabında şu sözlerle dile getirir: “Marx ve Engels'in araştırmalarını devam ettirmek için kim gerçekten çaba göstermiştir? Aklıma sadece Gramsci geliyor.”²⁶

²⁵ Lenin'den aktaran Savaş Çoban, *a.g.e.*, s.59

²⁶ Louis Althusser, *Marx İçin*, Çev: Işık Ergüden, 1.b, İthaki Yayınları, İstanbul, 2015, s. 114

Gramsci ulusal gazetecilikte ilk yazısı olan '*Kapitale Karşı Devrim*' adlı yazısında Rus Devrimi ile ilgili düşüncelerini dile getirirken Bolşevik Devrimin Marx'ın *Kapital*'ine karşı bir devrim olduğunu dile getirir. Çünkü ona göre Rusya'daki devrim proletaryadan ziyade burjuva üzerinde bir etki yaratmıştır: "Daha proletarya kendi özgürleşmesini, kendi sınıf çıkarlarını ve kendi devrimini aklına bile getirmeden, burjuvazi Rusya'da burjuvazinin oluşumunun ne kadar can alıcı olduğunu, kapitalist bir aşamanın nasıl canlanacağını, Batı türü bir medeniyetin nasıl doğacağını gördü".²⁷

Gramsci'ye göre Rus Devrimi tarihsel materyalizmin yasalarının sanıldığı kadar katı olmadığını göstermiştir; "(b)u devrimin Marx'ın *Kapital*'ine karşı yapılmış bir devrim olduğunu, ancak devrimi yapanların, *Kapital*'e hayat veren içkin düşüncelerden hareket etmelerine rağmen, 'usta'nın yapıtlarının tartışılmaz dogmatik ifadelerden oluşan bir öğreti kurmak için kullanmadıklarını en açık şekilde kanıtlamıştır."²⁸ Gramsci bu analiziyle, marksizmi körü körüne ele almak yerine, kapitalist dünyadaki çelişkilerin merkezini saptamış ve buna uygun politik stratejileri geliştirerek, marksist teoriye katkı yapmıştır.²⁹

Gramsci kapitalist sistem çözümlemesine girişirken "marksist çözümlemede ekonominin belirleyici olduğu düşüncesine bağlı kalmakla birlikte, ekonomik krizlerin politik-ideolojik üstyapıya aynen yansiyarak, devrimlere kendiliğinden yol açacağını öne süren ekonomizm anlayışına karşı çıkmıştır."³⁰ Ekonomik krizlerin sınıf savaşlarını proletarya lehine sonuçlandıracak politik-ideolojik değişim ile devrimi kendiliğinden getireceği fikrini benimseyen II. Enternasyonal'e karşı çıkan Gramsci için soru açıktır: ekonomik ve toplumsal krizler yaşanmasına rağmen, sosyalist devrim denemeleri neden yenilgiye uğramaktadır ve faşizm nasıl iktidara gelmiştir? Bu sorunun cevabını Gramsci yine kendisi vermekte ve Doğu ile Batı toplumları arasındaki yapısal farklılıklara dikkat çekmektedir. Rus devrim deneyiminin Batı'da uygulanamayacağını savunan Gramsci'ye

²⁷ Fiori, *a.g.e*, s. 127

²⁸ Gramsci'den aktaran Mehmet Özgüden, "*Hegemonya ve Politik Toplum*", Phoenix Yayınevi, Ankara, 2015, s.15.

²⁹ 15 nolu dipnotta da belirtildiği üzere Gramsci bu konuda hayli yanılmıştır. Rusya'daki devrimden sonraki süreç Gramsci'nin değerlendirdiği gibi gelişmemiş ve Stalin yönetiminde totaliter bir düzen kurulmuştur.

³⁰ Walter Adamson, *Gramsci and The Politics of Civil Society, Praxis International, Vol:6, No:2, 1987*, s.323

göre Avrupa’da Rusya’nın aksine kuvvetli bir sivil toplum geleneği vardır. Avrupa’da liberal devletler kuvvetli sivil toplumlarda liberal kavrayışı geniş yığınlara yaymasını bilmişlerdir. Anderson’a göre Gramsci’yi çağdaşlarından gerçekten farklı kılan yukarıda sözü edilen çözümlerdir. Anderson, Gramsci’nin özgünlüğünü şu cümle ile ifade eder: “otuzların yenilgilerle dolu ortamında, Rus deneyiminin Batı’da saf biçimde tekrarlanamayacağını görmekte ve bunun neden böyle olduğunu ısrarla anlamaya çalışmakta tek olmasıydı. Avrupa işçi sınıfı hareketindeki başka hiçbir düşünür, bugüne kadar, Batı’daki bir sosyalist devrimin özgüllüğü sorununu bu kadar derinden veya merkezi biçimde tüm dikkatini vererek ele almamıştır.”³¹

Gramsci için sosyalist bir politik strateji yaratmanın yolu kapitalist sistemin işleyişini anlamaktan geçer. Bu doğrultuda kapitalizmin nasıl olup da faşist dönemler haricinde açık bir şiddete ve zora başvurmaksızın kendi kitlelerini yönetebildiğini çözümlenmeye başlamıştır. Başka bir deyişle kapitalist devletin zora dayalı iktidarını değil; bu zoru görünmez ve gereksiz kılan iktidar biçimlerini çözümlenmiştir.

Rus devrim deneyimini analiz ederken Batı ve Rus toplumları arasında farklılıklara dikkat çeken Gramsci temelde sivil toplum farkını gözeterek değerlendirmelerde bulunmuş ve sivil toplum, politik toplum ve bütünleşik devlet kuramlarını geliştirerek kapitalist toplum analizine girişmiştir. Gramsci ‘bütünleşik devlet’ kuramını özellikle Fransız Devrimi’nden sonra Fransa’da yaşanan devlet ve toplum yapısındaki değişiklikleri gözlemleyerek geliştirmiştir. Bu kurama göre Fransız Devrimi ile birlikte burjuvazi, eski rejime karşı yeni bir toplum örgütlenme görevini üstlenerek öncü sınıf konumunu almıştır. Burjuvazi bu misyonuyla “tüm toplumsal ve politik eğitim programlarını üstlenmiş ve böylece kendini bütünleşik bir devlet olarak inşa etmeye girişmiştir.”³² Bu dönüşümün özünde bir evrim süreci olduğunu belirten Gramsci devletin hukuk ve etiğindeki bu değişimin burjuvazinin iradesine dayandığını belirtir. Burjuvaziden önceki hâkim toplumsal sınıflar, bir kast sisteminin sonucu olarak kendilerini diğer sınıflardan geçişlere kapamışlardı, kendi sınıf alanlarını teknik ve ideolojik olarak genişletme niyetleri yoktu. Başka bir deyişle Fransız Devrimi öncesi

³¹ Anderson’dan aktaran, Peter D. Thomas, *Gramsci Çağı- Felsefe Hegemonya Marksizim*, çev: İlker Akçay- Ekrem Ekici, 1. b, Dipnot Yayınları, Ankara, 2012, s. 291

³² Thomas, *a.g.e.* s. 141

toplumsal sınıflar arasında bir geçiş mümkün değildi. “Oysa burjuvazi tüm toplumu kendi kültürel ve ekonomik seviyesine çekme, kendisine benzetme ve soğurma yeteneği gösteren sürekli hareket halinde bir organizmaya dönüşmüştür. Devlet bir eğitici haline gelmiştir.”³³

Bütünleşik devlet teorisini oluştururken Machiavelli’den esinlenen Gramsci’nin bu teorisi basitçe ‘devlet=politik toplum+sivil toplum’ şeklinde ifade edilebilir. Gramsci’de devlet politik toplumun ve sivil toplumun toplamı ve bileşkesi olmasının yanında bu iki toplum arasındaki uyumun da bir dengesi ve dengeleyicisi konumundadır. Gramsci bunu Hapishane günlerinde yazdığı bir mektupta şöyle ifade eder:

*“Devlet kavramından genellikle halk kitlesini tarihin belirli bir anındaki ve belirli bir tipteki üretim ilişkilerine ve ekonomiye zorlayan bir şiddet aygıtı ya da diktatörlük olan politik toplum algılanagelmiştir. Oysa devlet, politik toplum ile sivil toplumun ya da toplumsal grubun, bütün bir ulusal toplum üzerinde ‘özel’ diye nitelenen örgütler (kiliseler, sendikalar, okullar vb.) aracılığıyla sürdürdüğü hegemonya arasında bir denge olarak anlaşılmalıdır.”*³⁴

Bütünleşik Devlet anlayışını anti liberal ve anti ekonomist bir görüş olarak ortaya koyan Gramsci bu savı ile liberalizm ve ekonomizmin yarattığı bu yanılsamalara karşı bir savaş vermeyi amaçlamıştır. Ekonomizm devleti politik topluma indirgeyerek, egemen sınıfın sıklıkla başvurduğu bir şiddet aygıtı olarak açıklarken, liberalizm ise devleti ‘gece bekçisi’ devlet olarak politik topluma indirgemıştır. Gramsci için sözü edilen “bu akımlar, tam da burjuva hukukunun devlet iktidarının kurulduğu alanın sınır çizgisi olarak kamu ve özel arasında tipik devlet (kamu) ve sivil toplum (özel) ayrımından yola çıkarak ve bu ayrımı organik bir niteliğe büründürerek iki alan arasındaki bir karşıtlık ilişkisi gibi sunmuşlardır.”³⁵ Gramsci’nin devlet= politik toplum+ sivil toplum çözümlemesi ise kamu alanı ve özel alan arasındaki gerçek ilişkiyi ortaya koymaktadır.

Onun bütünleşik devlet teorisi, politik toplumun ve sivil toplumun birbirlerine nüfuz edip kaynaşarak, birbirlerini güçlendirip devleti oluşturduklarını ortaya

³³ Özgüden, *a.g.e.* s. 21

³⁴ Gramsci’den aktaran, Özgüden, *a.g.e.*, s. 29

³⁵ Gramsci’den aktaran, Stuart Lumley Hall, Bob- McLennan, Gregor, *Siyaset ve İdeoloji: Gramsci*, Çev. Sadun Emrelap, Birey ve Toplum Yayınları, 1985, Ankara, s. 8

koymaktadır. Bu teoriye göre devlet sadece hükümet aygıtı ve yasal kurumlardan ibaret değildir. “Bütünleşik devlet sivil toplum ve politik toplum uğraklarının diyalektik birliğidir. Her iki toplum da tek ve aynı devletin farklı işlevlerle donatılmış ve fakat karşılıklı olarak organik ve diyalektik dengeye dayanan bir ilişki içinde bulunduğu alandır. Bu alanlar, kapitalist toplumlarda iktidarın değişik alanlara yayıldığı ve değişik biçimlere büründüğü yola çıkılarak iktidarın biçimleri ve alanları arasında yapılan yönetsel bir ayırımın ürünüdür.”³⁶ Devleti meydana getiren iki parçadan biri olarak adlandırılan politik alanda, devletin zor ve şiddet aygıtları yoğunlaşırken, sivil toplum alanında devletin belirgin bir baskı kurmadan rıza üretimi için kullandığı eğitim kurumları, sendikalar, basın organları, dinsel kuruluşlar vb. gibi kurumlar kümelenir.

19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren devletle olan ilişkilerini yeniden tanımlayan Burjuvazi, devletin yalnızca birkaç yön ve yol ile sivil topluma egemen olamayacağını farkına varmıştır. Devlet egemen sınıfların çıkarlarını topluma tepeden ve zorla dayatan bir şiddet aygıtı olmaktan çıkmıştır. Bu farkındalığa erişen devlet, bir yandan ‘rıza’ üretmek için toplumsal eğitim ve politik programlarını üstlenmiş ve öte yandan ise yönetilen sınıfları bünyesine katmak için bütünleştiricilik görevini üzerine almış bir toplumsal ilişkiler ağı haline gelmiştir. Bu bütünleşmeyi sağlayabilecek olan araçlar sivil toplumun genişlemesiyle ortaya çıkmıştır. Sivil toplumun gelişip genişlemesini, bütünleştirici araçların gelişip çeşitlenmesini sağlayan ise burjuvanın gerçekleştirdiği hukuk devrimidir. Yönetilen sınıfların devlete organik yolla geçişinin uğrak noktası olan sivil toplum, bir anlamda yönetilenler için adeta modern devletin mensubu olmanın eğitimini aldıkları bir okul işlevi görmüştür. Gramsci’nin ifadesiyle “devletin kuruluşları olarak dernekler ve partiler, tarihsel olarak bakıldığında Fransız Devrimi’nin politik tecrübesinden çıkmışlardır ve anayasacılığa daha somut bir içerik vermeye hizmet etmişlerdir. Yönetilenleri kendi rızalarıyla ve fakat seçimler sırasında olduğu gibi yönetmek: yani kendiliğinden bir rıza ile değil örgütlenmiş bir rıza ile yönetmek.”³⁷ Gramsci’ye göre devlet rızayı işler ve elde eder, rızanın işlenmesi sürecinde yönetici sınıfların aygıtları olan politik ve sendikal dernekler gibi özel kuruluşlar ayrıca bu rızayı eğitirler.

³⁶Özgüden, *a.g.e.*, s. 29

³⁷Gramsci’den aktaran, Özgüden, *a.g.e.*, s.29,

Gramsci kapitalist burjuva devleti analizinde önemli bir yer verdiği “politik toplumu temel bir sınıfın kendi zor araçları ve ekonomik işlevleriyle tahkim edilen sınıf diktatörlüğü aygıtı olarak niteler. Bu aslında Marx’ın nitelediği biçimiyle klasik anlamda –yani sınıf tahakkümü anlamında- devlettir.”³⁸ Buna kavrayışa göre devlet, toplumu belirli yer ve zamanda üretim güçlerinin gereksinimlerine ve egemen sınıfın çıkarlarına uygun pozisyon almaya yönelten zor aygıtı ya da politik toplumdur aynı zamanda.

Politik topluma ait olan temel şiddet unsurları, ordu ve polis gibi fiziki şiddet kullanabilen şiddet aygıtları ve hukuksal anlamda bu şiddet aygıtlarına sahip olan, bu şiddet aygıtlarını harekete geçirebilme yetki ve kabiliyetine sahip olan hükümettir. Gramsci’ye göre farklı sınıfsal gruplaşmalar arasındaki rekabetin yoğunlaştığı bir uğrak noktası olması nedeniyle genel seçimleri kazanan en güçlü burjuva gruplaşmasının ödülüdür.

Gramsci, hapishaneler, mahkemeler, yargı ve hukuk sistemi ile okul sistemi gibi değişen derecelerde yasal zor kullanımının çok inceltildiği, disipline edici ve eğitici zor aygıtlarının hepsini ve kamu yönetiminin diğer tüm organlarını politik toplumun bir parçası olarak niteler. Politik topluma dahil olan bu bürokratik organların hepsi sözü edilen amacı gerçekleştirmek üzere kendi görev alanları içinde değişen derecelerde faaliyetlerde bulunurlar.

Parlamente demokratik rejimlerde iktidardaki partinin politik toplum aygıtlarının karar alıcısı olduğunu ifade eden Gramsci, yine de, parlamente demokratik sistemdeki bu erk sahibi konumunda olan partinin, faşist rejimlerdeki parti-devlet bütünleşmesini sağlamadığını da ifade eder. Çünkü demokratik rejimlerde iktidar partisi hem politik toplum organları ve hem de sivil toplum alanı ile ilişkisinde anayasa ve hukuk kuralları ile kuşatılmıştır. Gramsci’nin “devlet hayatı, egemen grup ile ona bağımlı alt grupların çıkarları arasında –yasal sınırlar içinde kalan- kararsız dengelerin devamlı oluşması ve aşılması olarak düşünülmelidir ve yargı gücünü temsil eden mahkemelerin, hatta

³⁸ Huges Portelli, “*Gramsci ve Tarihsel Blok*”, çev. Kenan Somer, Savaş yayınları, Ankara, 1982, s. 26

hükümete karşı bile olsa yazılı yasaların devamlılığını temsil eden bir güç olduğu”³⁹ ifadeleri parlamenter demokrasilerdeki politik iktidarın niteliğini ortaya koyar.

Gramsci Batı kapitalist devletinin sacayaklarından biri olan sivil toplumu, politik topluma organik ve diyalektik karşılıklı bir ilişkiler ağı içine oturtur. Sivil toplumu egemen grupların kullandığı özel örgütler olarak ele alan Gramsci’ye göre müthiş bir çeşitlilik gösteren sivil toplum gazeteler, radyolar, dergiler gibi medya unsurlarının yanı sıra özel okullar, dernekler, sendikalar, politik partiler gibi yapıları da bünyesinde barındırır. Ekonomik yapı ve zor mekanizmaları arasında yer alan sivil toplum, “ekonomik ilişkiler alanının dışında kalan, devletle ekonomi arasındaki üst yapısal ara kurumlar sistemi anlamına gelir.”⁴⁰

Sivil toplum sadece tarihin devindirici gücü olan sınıf savaşlarının meydana geldiği bir alan değildir. Sivil toplum bunun yanında bünyesinde cinsiyet, ırk, din gibi mücadele biçimlerine de sahne olan bir alandır. Toplumdaki örgütler aracılığıyla verilen tüm mücadeleler sivil toplum alanında gerçekleşir. Bu nedenle sivil toplum, sınıfların politik iktidarı ele geçirmek için ekonomik, politik ve ideolojik düzeylerin hepsinde birer hegemonya mücadelesi verdikleri bir savaş alanıdır.

Öte yandan kapitalist toplumun işleyişindeki incelikleri derinlikli bir incelemeye tabi tutan Gramsci için sivil toplum, egemen sınıfın kendi ideolojilerini, ahlak dizgelerini, kültür ve yaşayış biçimlerini yaymak ve bu olgu ve kavrayışları kitleler üzerinde kalıcı hale getirmek amacıyla rızayı örgütledikleri, sürdürdükleri ve yeniden ürettikleri bir alandır. Egemen sınıflar, her zaman sivil toplum alanı içindeki etkilerini sürdürüp, güçlendirmeye çalışır ve belli belirsiz bir şekilde kendi dünya görüşlerini geniş yığınlara kabul ettirirler. Zengin bir çeşitliliğe sahip olan sivil toplumun, gazete, dergi, radyo (ve artık televizyon ve internet) gibi kitle iletişim araçları ve okullar, dernekler, sendikalar gibi birçok öznesi bulunmasına rağmen, onun en önemli öznesi politik partilerdir. Politik partileri tüm diğer sivil toplum öznelerinden ayrı bir yere koyan ve sivil toplumun en önemli öznesi olarak kabul eden Gramsci, demokratik parlamenter sistem içinde politik

³⁹Özgüden, *a.g.e.*, s.38

⁴⁰ Thomas, *a.g.e.*, ss.141-142

partilerin önemini şu şekilde ifade eder; “politik partiler, toplumsal sınıfların yansımaları ve terminolojisidirler. Partiler, doğarlar, gelişirler ve değişirler.”⁴¹ Politik partileri bir organizma gibi ele alan Gramsci’ye göre, politik partiler mücadele içindeki sınıfların çeşitli kavramları dönüştükçe, varlık koşulları değişime uğradıkça, kendi sınıf çıkarlarının bilincine vardıkça, bir dönüşüm içine girerler. Başka bir ifadeyle parti canlı bir varlık gibi değişip, gelişebilen bir organizasyondur.

Gramsci’ye göre iktidardaki parti kendi dünya görüşünü tüm sivil topluma yaymayı hedefler ve kendi ideolojik düşünce sistemlerini, kültürlerini, ahlak anlayışlarını, dünyayı algılayış ve yaşayış biçimlerini topluma yayar. Yani kapitalist sistemde politik toplumu ele geçirip burjuvazinin çıkarlarını temsil eden parti, sürekli olarak burjuva dünya görüşünü genişletir ve devamlılığını sağlar.

Gramsci’nin proleter devrimine yönelik bakış açısı, II. Enternasyonal’in çeşitli eğilimleri ile karşılaştırıldığında, aradaki en temel farkın hegemonyaya karşı bakış açıları olduğu görülecektir. 20. Yüzyılın önemli politik kuramcılarında Ernesto Laclau ve Chantal Mouff, Gramsci ve II. Enternasyonal arasındaki temel farklılığı şu ifadelerle dile getirmektedir;

Savaştan sonra Kautsky Bolşevizm deneyimini bir karşı model olarak kullanarak, sosyalizme demokratik bir geçiş yolu formüle etmiştir. Ona göre sosyalizme Rusya’daki gibi geri koşullarda geçilmeye kalkışıldığında ortaya çıkması kaçınılmaz olan diktatörce pratiklerden Bolşevizm sorumluydu. Ne var ki önerdiği alternatif toplumsal antagonizmaları kapitalist gelişmenin içsel yasaları tarafından basitleştirilinceye kadar beslemek zorundaydı. Kitlelerle sınıflar arasındaki yerinden-oluşun ve bununla birlikte de önderler ile önderlik edilenler arasındaki olanaklı her türlü ayrılığın giderilmesi için koşullar o zaman var olacaktı. Gramsci ise bunun tersine toplumsal karmaşıklığı politik mücadelenin koşulu olarak görür ve tarihsel öznelerin çoğulluğuyla bağdaşan demokratik bir politika pratiğinin temelini atar.⁴²

⁴¹ Gramsci’den aktaran, Özgüden, *a.g.e.*, s. 34

⁴² Ernesto Laclau- Chantal Mouff, “*a.g.e.*”, ss. 122-123

Rus Devrim deneyimi analizi ile Rus toplumu ve Batı/Avrupa toplumları arasındaki farklılıkları ortaya koyan, proleter devrimini mümkün kılacak koşulları yalnızca ekonomizme indirgeyen bakış açısını eleştiren ve mahkûm eden Gramsci, bu yönüyle kendisine hem marksist dünyada ve hem de felsefe tarihinde özgün bir yer elde etmiştir. Kapitalist düzenin devrilip, yerine proletarya diktatörlüğünü geçirmenin yollarını altyapısal öğelerin yanı sıra üst yapıya ait unsurlara da işaret ederek temellendiren Gramsci için kapitalist devletin yerinden edilebilmesinin ön koşulu, onun işleyişini çok iyi bilmektir. Güney İtalya tecrübelerinin kendine kazandırdığı avantajları, analitik zekâsı ile birleştiren Gramsci *vulgar* materyalizmi ve ekonomizmi eleştirip ‘iktidar’ın kuruluş aşamalarını, işleyiş şeklini ve sürdürülebilir olmasının şartlarını yeni kavramlar üzerinden açıklama yoluna gitmiştir. Batı toplumlarında sosyalizmin iktidarı ele geçirmesi için ekonomik krizlerin, toplumsal çalkantıların tek başlarına yeterli olmayacağını, Rus Devrimi deneyimindeki açık savaşın tek başına bir yöntem olamayacağını savunan Gramsci, kültürel, ideolojik, düşünsel, kavramsal bir savaş olarak görülebilecek olan mevzi savaşlarının da gerekliliğini vurgulamış ve mevzi savaşı kazanılmadan proleter iktidarının sağlanamayacağını, sağlansa bile sürdürülemeyeceğini ifade etmiştir. Proleter iktidarının gerçekleşebilmesi için, proleter düşünüş biçiminin, algılama yönteminin, kültürünün, ahlak dizgelerinin, felsefesinin, kısacası sosyalist dünya görüşünün geniş kitlelere nüfuz ettirilebilmesi gerekmektedir.

Fransız Devrimi’nden bu yana kendi ideolojisini geniş yığınlar benimsen burjuva toplumlarına benzer şekilde proletarya da üretim araçlarına sahip olmakla birlikte yetiştireceği ‘organik aydınlar’ ile kendi dünya görüşünü geniş kitlelere yayarak, onların sosyalist duygularla hareket etmelerini sağlayarak iktidarını kurabilecek ve sürdürebilecektir. Batı liberal devlet incelemelerinde karşımıza çıkan ve proleter devriminin ihtiyaç duyduğu tüm bu dünya görüşü benimsetme, politik toplum, sivil toplum, kültür gibi kavramlar, Gramsciyen düşüncede çok büyük bir yeri olan ‘Hegemonya’ kavramının unsurlarıdır.

1.2.2 Gramsciyen Bir Kavram Olarak Hegemonya

Siyaset bilimi ve felsefe tarihinde, toplumsal yapıları tanımlamaya yardımcı olmak, toplumsal yapı ve sınıfların işleyişlerini açıklayabilmek için kullanılan

hegemonya kavramı, yüzyıllar içerisinde içeriğinde çeşitli değişimler yaşasa da, günümüze gelinceye kadar özünü korumayı başarmıştır. Bir önceki kısımda vurgulandığı gibi Eski Yunan'da genellikle askeri güç ve pratikler açısından ele alınarak, askeri gücü elinde bulunduran devletin, bu güç aracılığıyla diğer devletler üzerindeki tahakkümü olarak anlaşılan hegemonya kavramı, çağdaş dönemde Plekhanov ile birlikte yeni bir tanım kazanmıştır. Plekhanov'un Rus işçi sınıfının işverenlere karşı yalnızca ekonomik mücadele ile yetinmemeleri gerektiğini, buna ek olarak, işverenlere karşı siyasal bir mücadelenin de verilmesi gerekliliğini vurgularken kullandığı hegemonya kavramı, Lenin ile birlikte daha somut ifadeler kazanmıştır. Hegemonyayı proleter sınıfın diğer sınıflara, özellikle köylü sınıfına, önderlik yaparak toplum genelinde hakimiyeti ele geçirmek ve iktidarı sürdürülebilmesindeki anahtar olgulardan biri olarak tanımlayan Lenin, bu tanımlaması ile hegemonya kavramının içeriğini genişletmiştir.

Tekrar etmek gerekirse, Hegemonya kavramının felsefe tarihinde nihai şeklini almasını, en geniş tanım aralığı ve işlerlik sahasını elde etmesini sağlayan ise hem kendi kişisel deneyimlerinden –Güney İtalya Sorunu- hem sosyalist devrim denemelerinin başarısızlığı analizi üzerinden ve hem de Rus devrimi ile II. Enternasyonal'den beslenerek ortaya koyan Antonio Gramsci'dir.

Hegemonya kavramını geliştirirken Lenin'den oldukça etkilenen Gramsci, Lenin'de yalnızca ekonomik ve sınıfsal bir temele dayanan ve işçi sınıfının diğer tüm ezilen sınıflara önderlik etmesi olarak algılanan hegemonya kavramının sınırlarını, sınıfsal temeli ve altyapısal olguları kabul edip, buna kültürel, ahlaki ve politik işlevleri ve kültürel liderlik misyonunu da ekleyerek, genişletmiştir. Başlangıçta genel bir tanım yapmak gerekirse bir toplumsal grup veya sınıfın Gramsci'nin söylediği anlamda hegemonik olması demek, “o toplumun tüm kültürel, ideolojik ve inanç sistemlerinin içine baştan başa yayabilmeyi ve eklemleyebilmeyi başardığı kendi öğretilerinin (ideolojisinin), halkın geneli tarafından geçerli, doğru ve haklı kabul edilmesi ve böylece herkes tarafından paylaşılan ortak bir kavrayışa yani ‘ortak duyu’ya dönüşmesi demektir.”⁴³ Hegemonya, zihinleri denetleyen, düşünme biçimlerine yön veren bilişsel bir olgu olarak, toplumsal grup ya da sınıfların düşünce ve davranışlarını şiddet, zor ve

⁴³ Gramsci'den aktaran Benedetto Fontana, *a.g.e.*, s.140

baskı yoluyla kontrol altına almaz. Tam tersine hegemonya kişisel düşünce ve fikirlerin toplumsal araçlar yardımıyla, rızaya dayalı bir biçimde şekillendirilmesi olgusudur.

Hegemonyanın kurulması noktasında üstyapının önemine vurgu yapan Gramsci, hegemonyayı ekonomik olmanın yanında kültürel bir egemenlik olarak da kavrar. Kültürün önemine vurgu yapan Gramsci ile Lenin arasındaki en büyük fark, Lenin'in kültürü siyasi amaçlara yönelik yardımcı bir olgu olarak görmesine karşı, Gramsci'nin iktidara gelmekteki temel olgu olarak görmesidir. Gramsci'ye göre kültür, bir sosyalistin elde etmeyi ya da görmezden gelmeyi seçebileceği bir şey ve ekonomik ve endüstriyel mücadeleye basit bir ilave değildir. Genel kültür algısının hatalı bir algı olduğunu belirten Gramsci, kültürün her şey hakkında biraz bilgi sahibi olmak olmadığını vurgularken ekler; "Bana göre kültür, düşünülen şey her ne ise onun üzerine iyi düşünmek ve dolayısıyla yapılan şey her ne ise onu yapmaktır. Dahası kültür, sosyalizmin fundamental bir kavramıdır çünkü bu, belli belirsiz bir kavram olan düşünce özgürlüğü kavramına bütünlüğünü verir ve bu kavramı somutlaştırır."⁴⁴

Lenin hegemonyayı işçi sınıfının üstlendiği bir önderlik misyonu ve biçimi olarak ele alırken, Gramsci burjuvazinin Fransız Devriminden bu yana kullandığı bir olgu olarak tanımlar. Kapitalizmin geçirdiği krizler karşısında ayakta kalmasının nedeni, devletin sadece şiddet, siyasi ve ekonomik zor yoluyla, yani (devletin) baskı araçlarıyla değil, fakat aynı zamanda ideolojik olarak burjuva dünya görüşünü topluma benimsetmesiyle başarmış olmasıdır. Burjuva dünya görüşünün içine doğan ve onunla yoğrulan geniş kitlelerin zihinlerinde kapitalist düzenden başka bir alternatif doğmamıştır. Devlet, ideolojik aygıtlar aracılığıyla kendini sürekli yeniden üretmekte ve toplumsal sınıflar arasında bir uzlaşma kültürü yaratmakta başarılı olmuştur. Bu uzlaşma kültürü ise ezilen sınıfların kendi çıkarları ile burjuvanın çıkarlarını özdeşleştirmesine ve sistemin devamı için gönüllü olmalarına neden olmaktadır. Lenin ve Gramsci arasında egemen sınıf ile mücadele yöntemi açısından da farklılıklar vardır. Buna göre, Lenin toplumdaki egemen gruba karşı zor kullanılması gerektiğini ve bu mücadelenin politik alanda gerçekleşeceğini öne sürmektedir, ancak Gramsci bunun daha çok sivil toplumda

⁴⁴ Antonio Gramsci, "*Hapishane Defterleri 1. Cilt, 1. Defter*", çev: Ekrem Ekici, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2011, s. 45

olacağını düşünmektedir. Çünkü Gramsci'ye göre hegemonya sivil toplumun politik toplum üzerindeki önceliğidir.

Gramsci hegemonya kavramını ele alırken Lenin'in düşüncelerinden hareket eder; fakat kavrama getirmiş olduğu yenilik ve eklemelerle Lenin'in yaklaşımının çok ötesine geçmeyi başarır. Hegemonya kavramını çözümlenmeye başladığı dönemlerde ve bu kavramı kullandığı ilk metinlerinde işçi sınıfına yüklenen önderlik misyonu sadece politik önderlik boyutundadır ve henüz entelektüel ve ahlaki önderlikten söz edilmemektedir. Gramsci *Güney Sorunu Üzerine Notlar* isimli çalışmasında bu konuyla ilgili değerlendirmelerde bulunmuştur. Laclau ve Mouff bu konudaki Gramsciye değerlendirmeyi şu şekilde dile getirmiştir: "Proletarya çalışan nüfusun büyük kısmını kapitalizme ve burjuva devlete karşı harekete geçirebilmesini sağlayacak bir ittifaklar sistemi yaratmayı başardığı ölçüde önder ve egemen sınıf haline gelebilir. İtalya'da var olan gerçek sınıf ilişkileri içinde bu, geniş köylü kitlelerinin onayını kazanması anlamına gelir."⁴⁵ Laclau ve Mouff önderlik rolünün ön koşulunu işçi sınıfının dar korporatif çıkarlarını savunmakla kalmayıp diğer kesimlerin çıkarıyla da ilgilenilmesi olarak açıklar. Laclau ve Mouff'a göre buradaki mantık hala sınıf ittifakı nosyonuyla uyuşsa da, önceden oluşturulmuş topluluk çıkarları mantığından ibarettir. Ancak Gramsci daha sonraki yıllarda yayımladığı yazılarda bu noktada takılı kalmadığını göstermiş ve kavramı geliştirip, genişleterek politik önderliğe, ahlaki ve entelektüel liderliği de eklemiştir.

Politik önderlik ittifaka katılan kesimlerin, kendi kimlikleri ile ittifaka katıldığı ve konjonktürel çıkara dayanan bir önderlik biçimi iken, ahlaki ve entelektüel önderlik fikir ve değerler toplamının farklı sınıflarca paylaşılması olgusuna dayanır. Ahlaki ve entelektüel önderlik ideoloji aracılığıyla oluşturulacak 'tarihsel blok'un yapı taşı ve birleştiricisi olan kolektif iradenin parçasıdır. "Bütün bunlar, Leninist perspektif açısından bir yer değiştirme etkisine sahip, yeni kavramlardır. Hegemonik bağlantının ilişkisel özgüllüğü artık gizlenemez, tersine tamamen görülebilir hale getirilir ve kavramsallaştırılır."⁴⁶ Laclau ve Mouffun'un politik önderlik ve ahlaki önderlik

⁴⁵ Ernesto Laclau- Chantal Mouff, *a.g.e.* s.115

⁴⁶ Ernesto Laclau- Chantal Mouff, *a.g.e.*, s. 115

arasındaki farkı belirtmiş oldukları bu analiz, Gramsciye hegemonya düşüncesinin ana hatlarından birini oluşturmaktadır.

Öte yandan Gramsci'nin yaptığı yer değiştirmelerden ilki ideoloji üzerinedir. Ona göre ideoloji bir fikirler sistemi ya da toplumsal grupların ve öznelerin yanlış bilinci olarak nitelenemez. İdeoloji tarihsel bloğu oluşturan grupları birbirine bağlayan kurum ve aygıtlarda cisimleşmiş organik ve ilişkisel bir bütündür. Gramsci'nin yaptığı diğer bir yer değiştirme ise indirgemeci ideoloji sorunsalı konusundadır. Politik öznelerin sınıflar olmadığını karmaşık kolektif iradeler olduğunu savunan Gramsci için egemen ideolojiye tabi olan, ona eklenen ideolojik öğeler zorunlu bir sınıf aidiyetine sahip değildir. Gramsci'nin durduğu yerin net olduğunu dile getiren Laclau ve Mouff'a göre "(k)olektif irade, dağınık ve parçalı tarihsel güçlerin, politik-ideolojik eklememesinin bir sonucudur. Burada pratik faaliyet içinde bile kültürel yanın ne kadar önemli olduğu ortaya çıkabilir."⁴⁷ Gramsci açısından tarihsel bir eylem yalnızca 'kolektif insan' tarafından gerçekleştirilebilir ve birçok parçalı ve dağınık hedefleri olan iradenin eşit ve adil bir dünya temelinde oluşturulacak hedefe etrafında bir araya gelinmesini öngörür. Bu anlamda Laclau ve Mouff'a göre, Gramsci'nin tarif etmiş olduğu "'kolektif insan'a Leninist sınıf ittifakı nosyonundan daha uzak hiçbir şey yoktur."⁴⁸ Gramsci'ye göre ideoloji katıksız sınıfçı ve kapalı bir dünya görüşünü temsil etmez; bunun yerine zorunlu sınıf aidiyeti olmayan öğelerin birbirine eklenmesiyle oluşur.

Marksist felsefenin 20. yüzyıldaki en önemli temsilcilerinden olan, var olan hegemonya kavramını sosyalist devrimin anahtar olgusu haline getiren Gramsci, bunu yaparken köklerini Marx'ta bulmuştur. Egemen ideolojinin nasıl yayıldığını ve egemen kaldığını hegemonya üzerinden açıklayan Gramsci'ye gerçekten neyin kaynaklık ettiğini anlayabilmek için Marx'ın söylediklerine kulak verilebilir: "kendinden önceki sınıfın yerini alan her yeni sınıf, kendi amaçlarına ulaşmak için, kendi çıkarlarını toplumun bütün üyelerinin ortak çıkarı olarak sunmak ya da kendi düşüncelerine evrensellik biçimini

⁴⁷ Ernesto Laclau- Chantal Mouff, *a.g.e.*, s. 116-117

⁴⁸ Ernesto Laclau- Chantal Mouff, *a.g.e.*, s.117-118

vermek ve onları yegâne mantıklı evrensel olarak geçerli düşünceler olarak sunmak zorundadır.”⁴⁹

Düşünce sistemini Marx ile geliştiren ve zenginleştiren Gramsci, hegemonya sorununu henüz ‘Güney Sorunu’nu analiz ederken ortaya koymuştur. Bir sınıf olarak yönetimi üstlenebilmek için proletarya kendisini, meslek dayanışmacılığından (*korporatizm*)⁵⁰ artakalan her tür sendikal önyargı ya da direnmeden arındırmalıdır. Gramsci açısından işçi sınıfının korporatizmden kurtulması ve hatta sendikal birliktelik edinip, sınıf bilincine ulaşması yeterli değildir. Proletaryanın yapması gereken kendisini, köylüleri ve aydınları yöneterek, kendi *Weltanschauung*’unu (dünya görüşünü) geniş yığınlara kabul ettirerek burjuvaziyi alt etmektir. Maria Antonietta Macciocchi, Gramsci’nin bu süreç ve hedefini şu şekilde açıklar:

*Bu düzeye varılmadıkça, proletarya yönetici sınıf olamaz ve İtalyan halkının çoğunluğunu oluşturan öteki tabakalar, burjuvazinin egemenliğine tabi kalmakta devam edeceklerinden, devlete, proletaryanın ileri doğru atılımına karşı koyabilme ve hatta onu kırma imkânı verirler. Fakat aslında hegemonya kavramının oluşması Güney Sorunundan daha eskilere gider. Kavram ilk kez Genç Gramsci’nin 1917 Ekim devrimini, II. Enternasyonalin determinist ve ekonomist Marksizm’inden farklı bir biçimde Kapitale Karşı Devrim olarak yorumlayışında ortaya çıkmakla birlikte, asıl kullanılmaya başlanması fabrika konseyi nosyonuyla birlikte oluyor.*⁵¹

Sosyalist devrim için kapitalizmin yaşayacağı ekonomik ve toplumsal krizlerin yeterli olmadığını, bunu beklemenin kaderci bir yaklaşım olduğunu düşünen Gramsci’ye göre kapitalist kriz beklenmeden, burjuva egemenliği kırılmalıdır. Burjuva egemenliğinin kırılması için gerekli olan şey ise işçi sınıfının, yönetim ve yeteneklerinin devlet altı düzeylerde yani fabrikalarda uygulamaya konulmasıdır. Proleter devletin kurulması için bir mucize beklenmemesi gerektiğini vurgulayan Gramsci, proleter devletin

⁴⁹ Karl Marx- Friedrich Engels, *Alman İdeolojisi (Feuerbach)*, çev: Sevim Belli, Sol Yayınları, Ankara, 2013, s. 77

⁵⁰ Korporatizm: Hepsi de tüketici olan bütün üreticiler tarafından, bütün tüketiciler için düzenli üretimdir. Bir taraftan işleticilerle işletilenler, diğer taraftan da üretim ile tüketim arasındaki ilişkileri değiştirme ve geliştirmeye yönelik bir ekonomik ve politik sistemdir.

⁵¹ M. Antonietta Macciocchi, “*Hegemonya, Tarihi Blok, Devlet*”, çev: DR. Şirin Tekeli, Birikim Dergisi, İstanbul, 1991, ss. 26-43

yaratılmasının bir oluş ve gelişme süreci olduğunu belirterek bu sürecin örgütlenme ve propaganda alanlarında sıkı bir çalışma disiplinine ihtiyaç duyduğunu vurgular. Bu çalışmaların çekirdeğini ve merkezini fabrika konseylerinin oluşturacağını belirten Gramsci, fabrikalarda var olan proleter kurumlara güç kazandırılması gerektiğinin altını çizer. İşçi ve köylü sınıfların birliğinin önemine vurgu yapan Gramsci için, bu konuda yapılacak ikinci şey ise fabrika konseylerine benzer kurumların köylerde de oluşturulmasıdır. Komünist devrimin gerçekleşebilmesi için sağlam bir örgütlenme ve disiplinli çalışmaya ihtiyaç duyulduğunu belirten Gramsci, bu devrimin başrol oyuncularının sanayi kentlerinde yaşayan işçi kitleleri olduğunu ifade eder.

Proletarya devrimi için gerekli olan hegemonya analizinde Avrupa devletlerinin yapılarını inceleyen Gramsci, Fransız Devriminin burjuva hegemonyası için bir kırılma noktası ve milat niteliğinde olduğunu belirtir. Fransa'da devrim gerçekleşip, modern Fransız devletinin kurulmasından sonra oluşan Fransız hegemonyasına karşı Avrupa'da ulusal isyanlarla birlikte, peş peşe gelen dalgalarla modern devletler kurulmuştur. Bu ardı sıra gelen dalgaların sınıf mücadelesinden çok ulusal savaş niteliğinde olduğunu vurgulayan Gramsci için bu restorasyon dönemi bir hayli ilginçtir. Modern devletlerin kurulmasıyla birlikte eski hâkim sınıflar ortadan kalkmamış 'egemen sınıf' konumundan 'yöneten sınıf' konumuna geçmiştir. Gramsci'nin deyişiyle bu sınıflar; "bir sınıf olmaktan, belirgin psikolojik hususiyetlere sahip bir 'kast' olma durumuna geçiş yaparlar ve iktisadi işlevlerinin egemenliği sona erer."⁵²

Sanayi devrimi ve Fransız devriminden sonra Avrupa'da yaşanan toplumsal değişimler ile genişleyen sivil toplum alanında, üretim araçlarının sahibi konumundaki burjuva sınıfı yeni egemen güç olmuştur. Marx ve Engels'in dediği gibi: "egemen sınıfın düşünceleri, bütün çağlarda, egemen düşüncelerdir, başka bir deyişle, toplumun egemen *maddi* gücü olan sınıf, aynı zamanda egemen *zihinsel* güçtür. Maddi üretim araçlarını elinde bulunduran sınıf, aynı zamanda zihinsel üretim araçlarını da emrinde bulundurur."⁵³ Gramsci'nin Avrupa devletleri analizindeki bakışı da Marx ve Engels'den çok farklı değildir. Üretim araçlarına sahip olan ve egemen güç konumundaki burjuva,

⁵² Gramsci, *Hapishane Defterleri 1. Cilt, 1. Defter*, s. 275

⁵³ Marx- Engels, *a.g.e.*, s. 75

egemen sınıf olarak kendi dünya görüşü ve ideolojisini geniş kitlelere yaymayı başarmıştır. Buna karşın proletarya, toplumdaki 'öteki', ezilen, sömürülen sınıf durumuna geçmiştir. Avrupa proletaryasının kurtuluşu olarak görülen bir sosyalist devrim için ise Rusya'da olduğu gibi bir açık savaş yeterli değildir. Proleter iktidarın kurulabilmesi için kapitalizmin krizlerini beklemekten fazlasının yapılması ve mevzii savaşına hazırlık yapılması gereklidir.

İdeolojiyi en geniş anlamda sanatta, hukukta, ekonomik etkinliklerde, bireysel ve ortak yaşamın tüm alanlarında kendini örtük olarak gösteren belirli bir dünya görüşü olarak tanımlayan Gramsci için, ideoloji aynı zamanda toplumun tüm katmanlarında aynı türdeşliğe sahip olmayan bir düşünce sistemidir. Bu dünya görüşünün tepesinde ise felsefe yer alır: "Dünya görüşü, bir temel sınıfın kültürel yansıması olarak ideolojinin tüm özelliklerine en açık şekilde felsefede sahip olabildiği içindir ki, felsefe ideolojinin dayanağıdır."⁵⁴ Gramsci açısından felsefe toplumsal bir etkinliktir, ayrıca felsefe "(k)ültürel normlar ve değerler evreninden, sağ duyu olarak herkes tarafından paylaşılan dünya görüşünden başka bir şey değildir."⁵⁵ Her ideolojinin bir felsefi harekete dayandığını vurgulayan Gramsci'ye göre felsefi hareketler, toplumsal tabakanın düşünüş biçimini değiştirmek ve bu düşünüş biçiminin, tarihsel ve toplumsal olarak doğru olduklarını yaymak için yapılan kültürel birer savaşırlar. Bu kültürel savaşı kazanan yönetici sınıfın felsefesi, tüm toplumsal gruplara/ sınıflara yayılarak, o sınıflara mensup insanların yaşayış ve düşünüşlerine yön verir. Bu anlamda tarih sahnesine çıkacak olan her yeni grubun yapması gereken kendi öz felsefelerini saptamak ve yönetici durumdaki dünya görüşüne karşı savaştırmaktır.⁵⁶

İdeolojiyi, insan yığınlarını örgütleyen ve insanların kendi tarihsel ve sınıfsal konumlarının ve çıkarlarının bilincine vardığı, bunun için mücadele ettiği bir savaş alanı, bir mücadele sahası olarak tanımlayan Gramsci'ye göre toplumsal sınıflar kendi konum

⁵⁴ Hugues Portelli, "*Gramsci ve Tarihsel Blok*", çev. Kenan Somer, Savaş yayınları, Ankara, 1982, s. 17

⁵⁵ Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi*, "Say yayınları", İstanbul, 2009, s. 1193. (Atıfta bulunulan Ahmet Cevizci her ne kadar Gramsci'nin dünya görüşü ve felsefeyi aynı şey olarak kavradığını belirtse de, biz okumalarımızda bu 'aynılığa' bu kadar keskin bir şekilde rastlamadık

⁵⁶ Gramsci'nin felsefe ile dünya görüşü ve ideoloji arasında kurduğu bağ sorunludur. Çünkü felsefe bir dünya görüşü değil, bundan çok daha fazlasıdır. Dünya görüşü kavramının ideoloji ile bir bağı elbette vardır. Ancak felsefe dünya görüşünü aşan, dünyayı bağları ve bağlantıları içinde görmeye çalışan bir bakış dile getirir. Felsefe ve dünya görüşü arasındaki ayrım için Nermi Uygur'a bakılabilir.

ve tarihsel rollerinin bilincine ideoloji ile varırlar. Tam da bu noktada kendi sınıf bilincini edinen, sınıfının toplumsal rolünün bilincine varan toplumsal sınıf, sahip olduğu ideoloji aracılığıyla öteki sınıflar üzerinde hegemonyasını kurar. İdeolojiyi sınıf mücadelesinin bir görünüşü olarak kavrayan Gramsci, ideoloji kavramını örgütlenme ve yaygınlaşma biçimleriyle çözümler.

Bir egemen sınıfın kendi ideolojisini yaymak için kullandığı araçlar bütünü, o sınıfın 'maddi örgütü' olarak adlandırılan Gramsci'ye göre egemen sınıfın, teorik ya da ideolojik cepheyi korumaya, geliştirmeye ve savunmaya yarayan ideolojisini yaymak için kullandığı örgütlerin tümünü kapsayan maddi örgütü çözümlenebilirse, o egemen sınıfın ideolojik yapısının nasıl örgütlendiğini de ortaya çıkabilecektir. Yani egemen sınıfın ideolojik yapısının nasıl örgütlendiğini anlamanın yolu, o sınıfın maddi örgütünü anlamaktan geçer.⁵⁷

Kendisi de bir gazeteci olan ve basının sınıf bilinci oluşturma, örgütlenme, kültür oluşturma gibi konulardaki öneminin birinci elden farkında olan Gramsci için maddi örgütün en önemli unsuru, sivil toplum alanının en önemli parçası olan medya-basındır. Gramsci döneminde yazılı, günümüzde ise yazılı ve görsel basın kuruluşları her halükârda bir ideolojiye bağlıdırlar ve o ideolojinin sözcülüğünü yapıp, yaygınlaşmasına yardımcı olurlar. Batı Sosyalist devrimi için Doğu devriminden farklı bir stratejiye ihtiyaç duyulduğunu belirten Gramsci açısından proletarya maddi unsurlar geliştirmeli, kendi ideolojisini bu maddi unsurlar çerçevesinde yaygınlaştırmak için mevzi savaşına hazır olmalıdır. Yani ona göre proletarya ideolojik olarak da silahlanmış olmalı, kendi yaşama ve düşünme biçimini burjuva varlık görüşlerine karşı savaşacak şekilde hazır tutmalıdır. Ona göre var olan liberal düşünce birliğini zayıflatmanın en temel yolu budur.

Kültürün gelişimini araştırma konusu yapan Gramsci için kültür, tarihte çok uzunca bir süre yazıdan ve araştırmalardan yardım almadan hitabet ya da retorik formunda gelişmiştir. Daha sonra Orta Çağ'da manastırlar ve düzenli okullar ile yeni bir gelenek başlamıştır; bu gelenek skolastizmdir. Skolastik formel mantık çalışmalarının eski kültürel yöntemlere bir reaksiyon niteliğinde olduğunu vurgulayan Gramsci, daha sonra basım sanatı ile bir devrim gerçekleştiğini söyler. Bu kültür araştırması ile kültürel

⁵⁷ Mehmet Özgüden, *a.g.e.*, s. 65

örgütlenmenin teknik biçimlerinin, düşünme biçimlerine getirdiği etkileri ortaya koymaya çalışan Gramsci, kendi döneminde birer kültür aracı olarak gördüğü tiyatro ve sinemanın, kitap ve dergiye oranla daha geniş etki alanına sahip olmasına karşın, daha yüzeysel derinliğe sahip kültürel araçlar olduğunu da vurgular. Bu anlamda iktidarı ele geçirmek isteyen toplumsal grup, sivil toplum alanında bulunan bu kitle iletişim araçlarını iyi kullanarak kendi kültürünü yaymaya çalışmalıdır.

Öte yandan Engels düşünme tarzlarının doğuştan gelen özellikler değil aksine öğrenilen şeyler olduğunu ve bu düşünme tarzlarına sahip olmanın profesyonel niteliklere karşılık geldiğin ifade eder. Engels'in düşüncenin gelişimi konusundaki fikrine katılan ve bu yaklaşımı doğru bulan Gramsci için bu “düşünme tarzlarına sahip olunmadığını anlamak, bir çıraklık yoluyla bunları edinme sorununu çözmeye koyulmak, köy demircisinin atölyesinde alet edavatına nasıl erişileceğini ve bu alet edavatı nasıl kullanacağını bilmeden otomobil yapmak istemeye benzer.”⁵⁸ Gramsci'nin bu örneğinden hareketle, doğuştan bir düşünme tarzına sahip olmayan insanın, düşünme tarzını şekillendirirken, bu tarzın gelişiminin kökenlerini bilmesi, bunun tarihsel gelişimini izlemesi, oluşturulan düşünme tarzının sağlamlığını test etmesi önemlidir. Başka bir ifadeyle, yeni bir kültür yaratmak zorunda olan proletarya kullanılagelen burjuva toplumunun dilini ve düşünüş biçimini çok iyi bilmeli ve buradan yeni kavramsallaştırmalar aracılığıyla yeni bir dil ve düşünüş biçimi üretmelidir.

Toplumsal yapının oluşumunda üretim araçlarına sahip olmanın önemini kabul eden Gramsci, yine de bu altyapısal unsurun bir iktidar için tek başına yeterli olamayacağını savunur. Üretici sınıfların yani kapitalist burjuvazi ve modern proletaryanın devleti belirli bir iktisadi dünya ve üretim sisteminin somut formu olarak kavradığını iddia eden Gramsci'ye göre iktidarın ele geçirilmesi ve yeni bir üretim dünyasının kurulması birbirinden ayrılamaz. Gramsci açısından biri için yapılan propaganda diğeri için de propagandadır. Egemen sınıfın iktisadi ve siyasi olan kökeni bu bağlantı içinde yer alır.

⁵⁸ Gramsci, *Hapishane Defterleri 1. Cilt, 1. Defter*, s. 275

Daha önce de söylendiği gibi, Batı Sosyalist Devrimlerinin nasıl gerçekleşebileceği konusunda analizler yapan Gramsci'nin bu konuda iki temel çıkış noktası olduğu söylenebilir. Bunlar Rus Devrimi ve Kuzey-Güney Sorunu olgularıdır. Daha önce Rusya'da işçi sınıfının, diğer ezilen toplumsal grupları ikna yoluyla kazanması anlamında kullanılan hegemonya kavramını Batı'da burjuvanın, işçi sınıfını kendi yönetimi altında tutabilmek için, işçi sınıfından onay ve rıza alması olarak kavramsallaştıran Gramsci, bu anlamda Batı ve Doğu toplumları arasındaki farkı ortaya koyarken devrim stratejileri arasında farklılıklar olması gerekliliğini vurgulamış olur. Sivil toplum ile politik toplumun gelişmiş olduğu Batılı ülkelerde sivil toplum ve devlet arasında doğrusal ve organik bir ilişki vardır. Batı toplumlarında egemen güçler, hegemonyalarını sürdürebilmek için güçlü durumda olan politik ve sivil toplumlardan yararlanmaktadırlar. “Sarsılan bir devlet içinde sarsılmaz bir sivil toplumun görüldüğü ve bu nedenle sivil toplumun devletin bir koruyucusu olduğu Batı toplumlarında, burjuvazi sivil toplumun gelişmiş ve karmaşık yapılarını kullanarak kendi hegemonyasını, toplumu kültürel-entelektüel olarak yönetebilme ve toplumsal sistemi de ideolojik olarak belirleyebilme gücüne dayanır. Bu nedenle sivil toplumun üst yapıları modern savaşın merkezi sistemleri gibidir.”⁵⁹ Öte yandan Gramsci'nin bir başka ifadesiyle “devlet sarsıldığında sağlam bir sivil toplum yapısı hemen ortaya çıkıyordu. Devlet yalnızca ileri bir mevzi idi.”⁶⁰ Batı'da politik toplum ve sivil toplum alanına sahip konumdaki burjuvazi ile devlet arasındaki bağı bu şekilde serimleyen Gramsci, sosyalistlerin bir proleter devrimi için, bekledikleri ve fırsat olarak gördükleri kapitalist krizlerde, devreye çok çeşitlenmiş ve güçlenmiş halde olan burjuva sivil toplumların girerek bu krizleri yönetip geçiştirdiğini ifade eder.

Marksistlerin kendilerini burjuva rekabet yasaları tarafından belirlenmiş olayların akışına bırakmamaları gerektiğinin altını çizen Gramsci, Marksistlerin burjuva demokrasisinin işleyişini iyi bir biçimde analiz ederek eleştirel bir bekleyiş içinde olmaları gerektiğini ifade eder. Tarihin bir oluş olduğunu ve bu nedenle önceden tam anlamıyla tahmin edilemez bir nitelikte olduğunu dile getiren Gramsci yine de ekler: “Ama bu, tarihin akışında her şeyin önceden görülemez olduğu, yani tarihin aynı

⁵⁹ Gramsci, *Hapishane Defterleri, 1. Cilt, 2. Defter*, s. 173

⁶⁰ Gramsciden aktaran, Mehmet Özgüden, a.g.e., s. 52

zamanda hem özgürlük hem de gereklilik olduğu demek değildir. Kendi gelişimleri ve etkinlikleri içinde tarihi cisimleştirirken kurumlar, bir ödev ve gerçekleştirmeleri gereken bir görevi olduğu için doğmuş ve varlıklarını sürdürmektedir.”⁶¹ Başka bir ifadeyle var olan işçi sınıfı, içinde bulunduğu tarihsel gerçekliğin analizini gerçekleştirerek, ödevleri olan Proleter Devrimi’ni gerçekleştirmelidirler. Ancak, Gramsci’ye göre sosyalistler, kapitalist inisiyatif tarafından dayatılan tarihsel gerçekliği kabul etmiş durumdadırlar. Gramsci bu anlamda sendikaları örnek göstererek bir eleştiri geliştirir. Buna göre sendikalar ve sosyalistler kapitalist düzenin kurumlarının iyileştirilmesine odaklanmışlardır, oysa yapılması gereken bu kurumların ortadan kaldırılmasıdır. Proletaryanın devleti ele geçirmedeki başarısızlığı işte tam da bu yaklaşımdan kaynaklanmaktadır. Düşünür sosyalistler için yazdığı reçetede devletin ele geçiriliş formülünü şu şekilde açıklar: “Proleter sınıfın birleşmeden edindiği deneyden doğan yeni tip bir devletin yaratılması ve parlamenter demokratik devletin yerinin bu yeni devlet tarafından alınması gerekmektedir”⁶². Gramsci’nin burada işaret ettiği aşama, dayanışma temelli ekonomik gelenek ve pratiğin oluşturulduğu komünizm değil, sınıfların, özel mülkiyetin ortadan kaldırıldığı sosyalist aşamadır.⁶³

Bununla birlikte kapitalist krizlerin doğmasını bekleme ve kaderciliğe düşme konusunda uyarılarda bulunan Gramsci’ye göre bir yapı incelenirken kalıcı olan ve rastgele olan ayırımına gidilmelidir. Rastgele olanın siyasi eleştireliliğe açık olduğunu belirten Gramsci için kalıcı olan tarihsel eleştireliliği besler. Rastgele olan geçici toplumsal etki ve kişilerin incelenmesine olanak sağlarken, kalıcı olan geniş toplumsal gruplaşmaların değerlendirilmesinde yardımcı olur. Bu ayırımın en büyük öneminin tarihsel dönem incelemeleri sırasında anlaşılacağını ifade eden Gramsci toplumlarda uzun süren krizler yaşanabileceğini, bu dönemlerde siyasi güçlerin yapı dahilinde ortaya çıkan bu derin çelişkileri engelleyip yapıyı korumak adına olumlu çalışmalar yapabileceklerini vurgular. Bu güçlü çabalar ‘rastgele olanın’ evrenini biçimlendirir ve tarihsel açıdan olanaklı ve ihtiyaç duyulan görevlerinin başarılması için gerekli ve yeterli koşulların var olduğunu, kendi zaferleri üzerinden ama ideolojik, felsefi, hukuki, dini vs. üzerinden

⁶¹ Antonio Gramsci, *İtalya’da İşçi Konseyleri Deneyimi*, çev: Yusuf Alp, Belge Yayınları, 1. b, İstanbul, 1989, s. 22

⁶² Gramsci, *a.g.e.*, s. 26

⁶³ Marx Gotha Programının Eleştirisi metninde ve 1844 El Yazmaları 123. Sayfada sosyalizmde özel mülkiyetin devam ettiğini belirtir.

çalayan güçlerin organizasyonları tam olarak bu evrende görülür. Liberal kapitalist devletlerin içine gireceği toplumsal ya da ekonomik krizler esnasında sivil topluma hâkim durumda olan burjuva düzenin devamı için, toplumun zihnine ve yüreğine din, felsefe, ahlaki dizge gibi ‘araçlarla’ kendi ideolojisini yaymaya devam edecektir.

Bu çözümlemede görüldüğü gibi Batı’da yapılandırılacak sosyalist devrim stratejileri, öncelikle sivil toplumu hesaba katmalı ve ona yönelerek, onunla uzun soluklu bir mevzi savaşına girmeye hazır olmalıdır. Ancak sosyalist strateji bu savaşa girerken toplumun kültürünü iyi tanımalı ve *vulgar* materyalizme kapılmamalıdır. Bu konuda eski marksist söylemleri eleştiren Gramsci, toplumun hassasiyetlerinin göz önüne alınması gerektiğini belirtir. Zira sekter kilise düşmanlığının reddi ve sınıf bağlaşımının kabulü Gramsci’nin siyaset kuramında önemli bir yer tutar. Doğu’da ise durum farklıdır ve Batı’ya oranla çok güçsüz bir durumda olan Doğu’daki sivil toplum yapısı ekonomik kriz anlarında devlete bir siper oluşturamaz ve devlet bu krizden doğrudan etkilenir.

Rusya’da uygulanan stratejinin Batı’da uygulanması gereken stratejiden farklılığı tam da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Rusya’da devrim öncesinde, sivil toplum alanında uzun ve zorlu bir mevzi savaşı dönemi yaşanmamış, tam tersine her şey demek olan devlet, ani ve askeri nitelikli bir manevra savaşı sonunda ele geçirilmiştir. Portelli’nin ifadesiyle; “Gerçek bir sivil toplum ancak devlet aygıtı ele geçirildikten sonra sosyo-ekonomik yapının geliştirilmesiyle kurulabilecektir.”⁶⁴

Öte yandan hegemonya biçimlerinin kendi içerisinde farklılıklar gösterdiğini dile getiren Gramsci, yönetici sınıfın hegemonyasının ‘ilerici’ olabileceği gibi ‘geriletici’ özellikler de taşıyabileceğini vurgular. İlerlemeci hegemonya, yönetici sınıfın toplumu ileri taşıma ve ekonomik gelişim görevini yerine getirebildiği, toplum içerisinde geniş bir görüş birliği sağlayabildiği hegemonya biçimidir. Hegemonyanın ilerlemeci bir biçime sahip olduğu durumlarda alt sınıfların rızası ‘aktif’ bir biçim kazanmaktadır. Gramsci’ye göre hegemonyanın bir diğer biçimi olan geriletici hegemonyada ise rıza daha ‘pasif’ bir durumdadır ve yönetici sınıf bu rızayı zorlama yoluyla kazanır. Yönetici sınıfların alt sınıfların rızasını almakta zorlandığı, toplumsal bir mutabakat sağlamakta güçlük çektiği

⁶⁴ Portelli, *a.g.e.*, s. 36

durumlarda, yönetici sınıfın hegemonyası zayıflamaktadır. Böyle bir durumun yaşanması halinde politik toplum alanına sahip durumda olan yönetici sınıf, toplum üzerindeki denetimini arttırarak, sivil toplumun özerkliğini engeller. Yönetici sınıf böyle durumlarda sıklıkla transformizmi (dönüştürmecilik) kullanmaktadır. Gramsci'ye göre yönetici sınıf alt sınıfları edilgen durumda bırakmak için, bu sınıfların kendi organik aydınlarını yetiştirmelerini engellemeyi hedefler. Alt sınıfların kendi organik aydınlarından mahrum kalmaları ise onların bilinçlilikten uzaklaşıp, ekonomik-korporatif aşamada takılı kalmalarına neden olacaktır. Bu ise alt sınıfların hegemon olma şansını ellerinden alınması anlamına gelmektedir. Mehmet Yetiş'in de bu olgu ile ilgili ifade ettiği gibi: "yönetici sınıf, alt sınıfların aydınlarını ve olası liderlik unsurlarını dönüştürerek (transformizm) kendi içinde soğurur. Bunun için gerekirse, politik toplumun sivil toplum üzerindeki denetimini arttırarak, sivil toplumun özerkliğini sınırlamaktan da kaçınmaz."⁶⁵

1.2.3. Politik Toplum ve Hegemonya

Fransız Devrimi ile başlayıp 1870'lerde yeni bir ivme kazanan ve nihayet I. Dünya Savaşı sonrasında Batılı toplumların yeni politik ve toplumsal yapısını belirler hale gelen liberal parlamenter demokratik sistemin, eski 'jandarma devlet' anlayışından belki de en büyük farkı, yönetilenler üzerinde uyguladığı iktidarı yürütme metodudur. 'Jandarma devlet', toplumsal düzeni kurmak, kendi dünya görüşünü yurttaşlara kabul ettirmek adına 'kılıca' ve 'zora' başvuruyordu. Avrupa'da, sınıf temelli olmamasına rağmen, değişen üretim araçları ve biçimlerine sahip konumdaki burjuva sınıfının etkisiyle yaşanan 'ulusal mücadeleler' sonucunda oluşan parlamenter demokratik rejimler ise iktidarını sürdürebilmek adına başka yöntemler uygulamaktaydılar. Bu yöntem ise rıza ve onay olguları üzerine bina edilen bir metottu. Batılı liberal kapitalist devletlerde yönetici sınıfın hegemonyasının rıza ve onaya dayanması, devlet kavrayışının değişmesindeki temel nedenken, hegemonyanın en önemli olgusu konumundaki rızanın doğrudan devlet tarafından üretilip, örgütlenip, eğitilip disipline edilmesi, devletin geleneksel anlamda olduğu gibi yalnızca şiddet ve zor aygıtı olarak değil, hegemonyanın üreticisi ve örgütleyicisi olarak algılanması anlamına gelmektedir.

⁶⁵ Mehmet Yetiş, "Gramsci ve Aydınlar", *Mülkiye cilt26, sayı 236, 217-245*, Ankara,2014, ss. 232-233

Gramsci batılı liberal kapitalist devlet analizinde, politik toplum alanına sahip durumda olan burjuvazinin, sivil toplum alanındaki hegemonya araçlarını kullanış ve işleyiş biçimlerini de ortaya koymaktadır. Buna göre yönetici sınıf hem politik toplum alanına ve hem de sivil toplum alanına sahip olması nedeniyle hegemonya kurup, bu hegemonyanın sürdürülebilirliğini sağlamakta alt sınıflara oranla büyük avantajlara sahiptir. Hegemonya, politik toplum alanına sahip olanların ideolojik müdahalesi sonucunda kurulup, sürdürülebilen bir olgu olduğu için hegemonyasını sürdürmek isteyen yönetici sınıf sivil toplum alanına ideolojik müdahalelerde bulunmaktadır. Sivil toplum alanındaki en önemli hegemonya araçları olan aydınlar, siyasal partiler, okullar, basın/medya, kiliseler, sendikalar vb. gibi kurumlar, sürekli yönetici sınıfın ideolojik müdahalesi altındadır. Liberal kapitalist devletlerin politikalarının taklit edilmemesi gerektiğini vurgulayan Gramsci için proletarya bu toplumun işleyişini iyi incelemeli, zayıf noktalarını görmeli ve sivil toplum alanında bulunan kurumlar aracılığı ve yardımıyla bir karşı-hegemonya stratejisi oluşturup, mücadele etmelidir.

1.2. ‘Modern Prens’ Olarak Siyasal Parti

Gramsci, proletaryanın toplumsal bir dönüşümü gerçekleştirebilecek bir potansiyele sahip olduğunu dile getirir. Onun bu iddiasının en önemli ‘kurum’u ise ‘siyasal parti’dir. Kendisi de bir siyasal parti lideri olan Gramsci açısından, bu örgütsel yapı adeta toplumsal bir ‘lokomotif’ ve ‘okul’ konumundadır. Gramsci’nin toplumsal dönüştürücülük konusunda siyasal partiye vurgu yapmasının kökleri ise yine bir İtalyan düşünür olan Machiavelli’ye dayanmaktadır. toplumsal dönüşümün ilk nüvelerini Machiavelli’de bulan Gramsci, onun ‘prens’e yüklediği misyonu ‘modern prens’ olarak adlandırdığı siyasal partiye verir.

1.2.1.Prens’ten ‘Modern Prens’e Toplumsal Dönüştürücülük

Fransız devriminden sonra Avrupa toplumlarında hem yönetsel açıdan hem de ekonomik ve kültürel açıdan birçok değişim yaşandığını dile getiren Gramsci, bu değişimlerin özellikle 1870’lerden sonra hız kazandığını ifade ederken, asıl değişimin 1910’ların ikinci yarısında, I. Dünya Savaşının sona ermesiyle yaşandığını belirtir. I. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan değişimlerle genel ve eşit oy hakkı olgularının Avrupa

genelinde yayılmaya başlaması ile birlikte yönetenlerin, yönetilenler üzerinde tahakküm kurma yöntemlerinde köklü değişimler yaşanmıştır. Yaşanan değişimler yönetici sınıfın alt sınıfların onayını kazanmasını gündeme getirerek, siyasal süreçlere onayın örgütlenmesi gerekliliğini ilave etmiştir.

Gramsci, hegemonya kavramı ile temelde yönetici sınıfların egemenliklerini kurarken alt sınıfların onay ve desteğini alması sürecinin, parlamenter demokratik sistemlerde nasıl gerçekleştiğini ortaya koymaya çalışmıştır. I. Dünya Savaşının bitimiyle birlikte genel ve eşit oya dayalı liberal demokratik rejimler Avrupa’da yayılırken, bu değişim yönetici sınıfın egemenliğinin siyasal hakların sınıf esasına dayalı olarak kısıtlanması yoluyla sürdürüldüğü zor ve baskıya dayalı eski liberal devlet (jandarma devlet) yerine, yönetici sınıfların alt sınıfların onayını ve rızasını kazandığı, kazanmak zorunda olduğu liberal demokratik devletlerin kurulması anlamına gelir. Gramsci’ye göre politik toplumun gelişkin olduğu jandarma devletlerin yerini, onaya dayalı liberal demokratik rejimlere bırakmış olması, sosyalist devrim stratejisinde önemli bir yer tutmalıdır. Değişip dönüşen Batı toplum ve siyasal yapısında onay ve rızanın önemini çağdaşlarından çok daha fazla kavrayan Gramsci, doğaldır ki, sosyalist devrim için sivil toplum alanının daha fazla hesaba katıldığı bir strateji geliştirmiştir. Buna göre sosyalistler sivil toplumu ve onun öğelerini, özellikle de önder ve toplumsal gelişmenin lokomotifini olma konusunda ‘siyasal parti’ye önem vermelidirler. Çünkü Gramsci, açısından oluşan yeni toplumsal düzlemin kilit unsuru siyasal partidir. Gramsci yüzyılın ilk çeyreğinde yaşanan siyasal ve toplumsal gelişmelerin, bu dönemde meydana gelen devrimci mücadelenin ortaya çıkardığı en önemli kurumlar olarak konseylere, sendikalara ve siyasal partiyi işaret etmiştir. Gramsci’ye göre: “Konseyler, toplumun bu tarihsel ürünleri; üretim aygıtına hâkim olmak ihtiyacı nedeniyle oluşmuşlardır; üreticilerin yeni yeni kazanılmış özbilincinden doğal ürünlerdir.”⁶⁶ Sendikalar ve Parti ise oluşan bu gönüllü birlikteliklerin, itici gücü, kitlelere devrimci bir kimlik kazandırmada en önemli kurumlar ve toplumsal sistemin canlı ve dinamik modeli olan en önemli kurumlardır.

⁶⁶ Antonio Gramsci, *Komünist Partiye Doğru*, çev: Celal A. Kanat, 1.b., Belge Yayınları, İstanbul, 1998, s 43

Gramsci'ye göre modern liberal demokratik devletlerde toplumsal sınıfların kendi dünya görüşlerini geliştirip yayma ve kendi organik aydınlarını yetiştirebilmeleri açısından en önemli araç siyasal partilerdir. Yönetici sınıf, politik topluma hâkim olduğu için, devlet olanaklarını kullanabilmeleri nedeniyle organik aydın yetiştirme konusunda alt sınıflara oranla büyük avantajlara sahiptir. I. Dünya Savaşı sonrasında parlamenter demokrasilerin gelişmesiyle birlikte siyasal partiler, toplumsal sınıfların siyasal iktidar mücadelelerinde temel araç konumuna gelmişlerdir. Siyasal partiler bu mücadelede, yalnızca temsilcisi oldukları sınıfların dar çıkarları ile sınırlı kalmamak, bunun aksine sınıflarının hegemonik kapasitelerini ortaya koymak zorundadırlar. Ataata ve Kalfa'nın da belirttiği gibi: "bunun için temsilcileri oldukları grupların çıkarlarıyla müttefik grupların çıkarlarını eklemleyerek 'genel (ulusal) çıkar' olarak tanımlar ve bu doğrultuda bir eylem programı hazırlama görevini üstlenirler."⁶⁷ Siyasal partiler bu yolla temsil ettikleri gruplara hegemonik bir kapasite yükleyerek, amaçladıkları toplumsal dönüşümleri gerçekleştirmeyi hedeflerler.

Gramsci egemen kapitalist güçlerin dönemsel olarak krizlere girebileceğini ifade ederken, bu krizleri ekonomik krizler ve hegemonya krizleri olarak ayırır. Ekonomik kriz dönemleri, egemen sınıfın sivil toplum alanına ve sivil toplum araçlarına sahip olması nedeniyle kısa süreli ve atlatılabilir krizlerken, yaşanabilecek hegemonya krizi daha geniş çaplı ve aşılması daha zor bir krizdir. Gramsci'ye göre büyük çaplı hegemonya krizlerinin yaşandığı dönemlerde, yönetici sınıf sahip olduğu büyük halk desteğini yitirebilir ve yönetilenler ile arasında derin çatlaklar oluşabilir. Daha önce de söylenildiği gibi kapitalist ekonomik krizler, egemenlerin sivil toplum araçlarını kullanabilme becerileri nedeniyle, sosyalistler açısından çok büyük fırsatlardır. Kendi ideolojisini, kültürünü, ahlak dizgesini oluşturabilmiş bir sosyalist hareket için egemen kapitalistlerin yaşayacağı hegemonya krizleri daha büyük önem taşımaktadır. Eğer yönetici sınıfın hegemonik kapasitesi gelişmiş durumda ise, onun bu hegemonya krizini atlatması çok zor değildir. Ancak krizin yönetici sınıf için ağır geçtiği dönemlerde, hegemonik kapasitesi yüksek olan alt sınıfların devreye girmesi, egemen sınıfın fikir birliğini azaltıp, yönetici tarihsel bloğu dağıtıp, hegemonyasını parçalayabilir. En azından bu şansı daha yüksek bir

⁶⁷ Faruk Ataata, Cemre Kalfa, "Modern Prens'ten Postmodern Prens: Gramsci'nin Siyasal Parti Kuramı Üzerine", Akdeniz İ.İ.B.F Dergisi, Antalya, 2008, ss.26-49, s. 31

seviyeye taşıyabilir. Ancak bu ikinci durumun yaşanması Gramsci açısından oldukça zordur. Çünkü alt sınıfların kendi organik aydınlarını yetiştirme olanakları çok az olduğunda, özerk bir siyasal örgütlenme kurmaları ve siyasal yaşama kendi partileri ile katılma şansları çok azdır. Kısıtlı imkanlarla örgütlülük bilinci geliştirebilen alt sınıflar ekonomik-korporatif aşamanın üzerine çıkamaz ve ancak yönetici sınıfın siyasal partileri aracılığıyla politika sahnesine çıkabilirler. Bu nedenle de alt sınıfların kendi başlarına egemen yönetici sınıfların hegemonyalarını yıkmaları çok olanaklı değildir. Kendi organik aydınlarını yetiştirme imkanları çok az olduğu için hegemonik kapasitesi düşük olan alt sınıflar için önemli olan Gramsci'nin 'kolektif aydın' olarak adlandırdığı siyasal partidir. Ona göre yeni bir toplumun ve kolektif iradenin kurulabilmesinin yolu 'Modern Prens'ten yani modern siyasal partiden geçer.

Gramsci'nin modern kapitalist toplumlarda hegemonya olgusunu ve kapitalist düzenin inceliklerini araştırmasının nedeni daha eşitlikçi ve daha özgürlükçü bir toplumsal düzenin kurulabilmesi olanağını ortaya koymaktır. Bu yolda o, kendisine Marx kadar Machiavelli'yi de kaynak olarak seçer. Machiavelli ile ilgilenmesinin nedeni, Machiavelli'nin 'Prens' adlı eserinde İtalya'nın ulusal birliğinin kurulması yolunda kolektif bir iradenin nasıl yaratılacağı sorusuna çözüm aramış olmasıdır.

Machiavelli'nin siyaset felsefesi tarihinde iyi anlaşamadığını ve gerekli değeri bulamadığını ifade eden Gramsci açısından "siyaset bilimi Machiavelli'ye kadar ütopya ve skolastik risale gibi biçimlerde ortaya konurken, Machiavelli kendi kavrayışına, hayal gücüne yön veren sanatsal bir biçim sağlamıştır."⁶⁸ Machiavelli'nin kendi dönemi ve koşulları içinde değerlendirilmesi gerekirken, yani kendi döneminin adamı olarak ele alınması gerekirken, her devrin adamı olarak anlaşılması ve bu nedenle eleştirilmesi Machiavelli'ye yapılan bir haksızlıktır. Gramsci'ye göre Machiavelli "genel olarak güçlü bir devlet, tikel olarak da güçlü bir İtalya devleti için kurallar çıkarırsar. Machiavelli bütünüyle kendi döneminin insanıdır ve onun siyaset sanatı, mutlak ulusal monarşiye, burjuvanın gelişmesine ve örgütlenmesine izin veren yapıya sıcak bakan dönemin felsefesini temsil eder."⁶⁹ Erklar ayrılığı ve parlamentarizmin Machiavelli'de çekirdek

⁶⁸ Antonio Gramsci, "Modern Prens", çev: Pars Esin, Dipnot Yayınları, 1. b, 2014 Ankara, s. 7

⁶⁹ Antonio Gramsci, "Hapishane Defterleri 1. Cilt, 1. Defter", s. 132

halde bulunduğuna vurgu yapan Gramsci'ye göre onun 'gaddarlığı' ilerici sınıflara değil, feodalizme karşıdır. Machiavelli'ye göre 'prens' feodal anarşiye son vermeli ve üretici sınıfların, köylülerin ve tüccarların desteğini almalıdır. Gramsci bunun doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için o dönemde devlet gücünün silahlı güce ve baskıya dayandığı hesaba katılarak devlet yapısının incelenmesi gerektiğini vurgular. Machiavelli'nin kent burjuvazisinin düzensizliği bitirmek adına köylü sınıfın desteğini almasına vurgu yapması, modern toplumlardaki sınıf ittifaklarının ilk nüvesi olarak ele alınmalıdır. Bu vurgu, Machiavelli'nin karşı durduğu şeyin 'gericilik' olarak adlandırdığı şeyi göstermekte ve toplumsal oluşumlara yeni kapılar açmaktadır.

Machiavelli'nin mutlak monarşi ile yönetilen devletlerin teorisini olduğunu ifade eden Gramsci için onun yalnızca ahlaki yönden incelenmesi şaşırtıcı ve hatalıdır. Ona göre Machiavelli, iki temel açıdan incelenmeli ve bu iki temel öge Machiavelli okumalarında dikkate alınmalıdır: (i) Siyasetin ahlak bilimi ve dinden farklı olarak bağımsız ve otonom bir aktivite olduğu –Gramsci açısından bu tutum felsefi açıdan büyük öneme sahiptir, çünkü ahlak ve din kavramlarını yerinden ederek, dünyaya bakışı değiştirir-. (ii) ilk maddeyle uyumlu bir biçimde gerçekçi bir nesnellik ile işlenen ve dile getirilen siyaset sanatının pratik ve anlık içeriği.

Machiavelli hayatın içinden konuşan bir düşünür olarak 'bilgili' kişilere seslenmemiştir. Tam tersine 'bilgili olmayanlara', devlet adamı geleneğinden gelmeyenlere seslenmek istemiştir. Gramsci'ye göre Machiavelli "bu sınıfa, yapılması gerekeni bilen bir 'şef' ve şefin eylemlerinin geniş kabul gören ideoloji (ahlak, din) ile çelişecek olsa da kendilerinin çıkarına olduğunu bilen bir halk yaratmak için gerekli eğitimi vermek istiyordu."⁷⁰ Machiavelli'nin tam olarak bu tutumu Marx ile benzerlik gösterir, çünkü Marx'taki düşünce de bir sınıfın uyarılıp uyandırılması üzerinedir. Gramsci'ye göre başka bir boyutu ile Marx'ın düşüncesi Machiavelli'nin düşüncesinden üstündür. Çünkü Marx'ın düşüncesi yalnızca onun hedeflediği sınıf için değil, aynı zamanda önde gelen elemanları, siyasi çıraklık dönemlerini çoğu zaman marksizm içinde yapmış muhafazakâr sınıflar için de yararlı olmuştur.

⁷⁰ Gramsci, "*Hapishane Defterleri*, 2. Cilt, 4. Defter", s. 167

Machiavelli'nin yeni toplumsal düzen arayışları kavrayışından ve sınıf ittifakının ilk nüvesini ortaya koymasından etkilenen Gramsci, ondaki 'Prens'in modern dönemde 'modern prens' olarak adlandırılabilen olan 'siyasal partiye' denk düştüğünü vurgular. Gramsci için "Modern Prens, mitos prens gerçek bir kişi, somut bir birey olamaz; yalnızca bir organizma, eylemde kendini kısmen ispatlayan ve tanıtip kabul gören kolektif bir iradenin, içinde artık somutlaşmaya başladığı karmaşık toplumun bir ögesi olabilir."⁷¹ Gramsci'ye göre prensin bu dönüşümü tarihsel gelişim tarafından meydana getirilen bir dönüşümdür ve bu dönüşüm modern zamanda kendini siyasal parti olarak ortaya koyar. Gramsci açısından tarihsel gelişimin ortaya koymuş olduğu siyasal parti, kolektif iradenin evrensel olmaya eğilim gösterdiği, filizlerin ilk hücrelidir.

Gramsci her türlü tarihsel dönüşümün, -ister siyasal, isterse ekonomik – yaşanabilmesi için kolektif bir iradenin ortaya konması gerektiğini vurgular. Buna göre bir tarihsel eylem, ancak kolektifleşmiş kişiler tarafından gerçekleştirilebilir. Tarihsel eylemin ortaya konulabilmesi için ise farklı toplumsal kesimlerden gruplar tarafından oluşturulan iradelerin, ortak ve eşit bir dünya görüşü etrafında buluştukları ve kültürel-sosyal bir birlik kurlmaları gerekir. Bu kolektif iradenin ete kemiğe bürüneceği kurum ise sivil toplum alanının en önemli unsurlarından biri olan 'siyasal parti'dir. Siyasal parti kolektif iradenin örgütleyicisi konumunda olup, onun ifade bulmuş halidir. Başka bir deyişle, siyasal parti kolektif iradeyi somutlaştırıp, dile getirilmesini sağlarken aynı zamanda ona biçim de vermektedir. Bu perspektiften, siyasal partinin gerçekleştireceği toplumsal dönüşüme yönelik eylemler, insanlığın evrensel idealleri temelinde gerçekleştirilmesi hedeflenen entelektüel ve ahlaki reformlardır. Bu reformlar toplumsal dönüşüm için, tek başlarına yeterli olmayacaklarından dolayı ekonomik reform ile birlikte gerçekleştirileceklerdir. Dolayısı ile, ekonomik reform kültürel reformun da temeli olacaktır. Gramsci'ye göre böylece birbirlerinden ayrılmış durumda olan etik ve siyaset birliği yeniden kurulmuş olacak ve sivil toplumun yeni bir etik temel üzerinde kuruluşu yoluyla yeni bir sosyal ve ekonomik düzene geçiş yapılacaktır: "Bu yolla, yeni katılım ve alternatif siyasal meşruiyet biçimleri yaratılabilir, kapitalist demokrasilerde var olan devlet- sivil toplum ayrımının aşılması sağlanacaktır."⁷²

⁷¹ Gramsci, "Modern Prens", s. 12

⁷² Martin J., "Gramsci's Political Analysis: A Critical Introduction", Macmillan Press, London. 1998, s. 112

1.3.2 Sosyalist Strateji ve Siyasal Parti

Toplumun dönüştürülebilmesi için, kolektif bir iradenin ortaya konmasının gerekliliğine inanan Gramsci kapitalist devletlerde toplumların dinamiği olarak sınıflar arasında oluşan hegemonya mücadelesi sürecine dikkat çekerken, siyasal partileri bu toplumsal grup ve sınıfların temsilcisi olarak görür. Bu toplumsal grup ve sınıflar arasında karşılıklı bir etkileşime dayanan, birbirlerini besleyici tarzda bir ilişki bulunur. Toplumsal grup ve sınıflar, siyasal partilerin var olma nedeni, onların beslenme kaynağı durumundayken, siyasal partiler de kitlelerin öz bilinçlerine kavuşup, aktif siyasete kavuşmalarını, kitlelerin örgütlülüğünü sağlayıp onları toplumsal öz haline getiren sivil toplum araçlarıdır. Gramsci'ye göre bir toplumsal sınıf ya da grubun hegemonyasını kurabilmesi için, temsilci rolündeki siyasal partilerin temsil ettiği grup veya sınıfın dar çıkarlarına takılıp kalmaması gerekir, siyasal parti buna ek olarak müttefik grupların çıkarlarını da gözetmeli ve hatta temsil grupların çıkarlarını toplumun genelinin çıkarı olarak gösterme kabiliyetine sahip olmalıdır. Ancak bu sınıfı egemen bir sınıf haline getirebilecek siyasal partinin bu doğrultuda bir strateji geliştirmesi ve bazı koşulları yerine getirmesi gerekmektedir.

Başından beri Doğu ve Batı toplumları arasında farklılıklar olduğunu dile getiren ve bu nedenle Avrupalı sosyalistlerin devrim için derinlikli bir strateji oluşturmaları gerektiğini vurgulayan, bu strateji için de Batı'da gelişmiş durumda olan sivil toplumun en önemli aracısı olan siyasal partiye Gramsci'nin yüklediği ilk görev, siyasal partinin içinde bulunduğu toplumu ve toplumun sınıf ilişkilerini iyi analiz etmesidir. Sosyalist grupların bu analizi gerçekleştiremeyip *vulgar* materyalizm ve ekonomizm olgularına takılıp kaldıklarını dile getiren Gramsci toplumsal dönüşümün ön koşulunun, yaşanılan toplumu ve o toplumun işleyiş biçimlerini iyi tanımak olduğunu dile getirir. İkinci olarak ise toplumsal sınıfların temsil biçimlerini incelemeli ve siyasal iktidar mücadelesindeki süreçler incelenmelidir. Sosyalist Parti ve sendikaların emekçi sınıfın tümüne hitap edebilmeleri ve tüm emekçi sınıfları kapsayabilmesi gerektiğini belirten Gramsci, bunun yıllar sürececek bir çaba ile gerçekleşebileceğini dile getirir. Bu doğrultuda Sosyalist Parti'ye önemli görevler düştüğünü belirten Gramsci için parti,“(k)omünist eğitim organı, bir inanç ocağı, öğretiyi elinde bulunduran organ, işçi sınıfı ile köylünün örgütlü

ve disiplini güçlerini uyumlu kılan ve nihai amaca doğru yöneten güce iktidar olma rolünü yerine getirmelidir.”⁷³ Toplumsal dönüşümü hedefleyen dönüştürücü siyasal partinin izleyeceği yol olarak, karşı hegemonya mücadelesi ancak bu yöntemler uygulanılarak geliştirilebilir. Bu nedenle Sosyalist Parti’yi işçi sınıfının yönetici partisi olarak kabul eden Gramsci’ye göre Sosyalist Parti;

*(ü)retim inisiyatiflerini eşgüdümleyecek ve birleştirecek merkezsel bir ulusal ekonomi konseyinin işlevselliğiyle, kapitalistlerce sanayileştirilmiş olan emeğin bütünüün toplumsallaştırmayı ve emeğin henüz kapitalist endüstri sistemine çekilmemiş olan tüm öteki kesimlerini, sosyalist bir temel üzerinde sanayileştirmeyi amaçlar. Bütün bir toplumu proletarya – özgürleşmiş ve yeniden canlılık kazanmış, özel zenginliğe sahip olmayan, ama ortak zenginliği yöneten ve buna karşılık, üretime soktuğu çalışma karşılığında yaşamdan zevk ve yaşam güvencesi alan bir proletarya- modeli de şekillendirmeyi amaçlar.*⁷⁴

Toplumsal dönüşümü amaçlayan, var olan liberal kapitalist hegemonyayı kırmayı hedefleyen siyasal parti öncelikle alt sınıfların en geniş kesimlerinin ittifakına dayanmayı hedeflemeli ancak bu alt sınıfların belli bir kesiminin dar korporatif çıkarlarıyla sınırlı kalmayarak, tarihsel bloğunu olabildiğince genişletmelidir. Siyasal partinin (kolektif aydın) hegemonik bir siyaset izleyebilmesi ve yönetici sınıfın hegemonyasının karşısına kendi dünya görüşünü koyup, hegemonya mücadelesi verebilmesi için bu bir zorunluluktur. Gramsci açısından siyasal parti yönetici sınıfın hegemonyasının sivil toplum ve politik toplum alanlarındaki işleyişini derinlikli bir analize konu etmeli ve bu yönetici sınıfın hegemonya politikasına bağlı olarak bir strateji geliştirmelidir. Ancak yine de yönetici sınıfın politikalarını izlemek ve bu doğrultuda bir strateji geliştirmek, yönetici sınıfın politikalarının taklit edilmesi anlamına gelmemektedir. *Hapishane Defterleri* adlı eserinde I. Defterin 133. maddesinde siyasi mücadelede egemen sınıfların yöntemlerinin taklit edilmemesi gerekliliğini vurgulayan Gramsci için bu durum güncel mücadelelerde sıkça görülmektedir.

⁷³ Antonio Gramsci, “İtalya’da İşçi Konseyleri Deneyimi”, s. 10

⁷⁴ Antonio Gramsci, *Komünist Partiye Doğru*, s. 57

Bununla beraber egemen durumundaki yönetici sınıflar devlet olanaklarını da kullanabildikleri için sahip oldukları kendi organik aydınlarını hem politik toplum alanında ve hem de sivil toplum alanında yetiştirebilirler, alt sınıflar egemen olma mücadelesinde önemli bir unsur olan kendi organik aydınlarını yalnızca sivil toplum alanında yetiştirebilirler. Alt sınıfların organik aydın yetiştirmede kullanabilecekleri en önemli araç ise siyasal partidir. “‘Modern Prens’ yeni bir kültürel hareket ile bir yandan alt sınıfların organik aydınlarını yetiştirirken, bir yandan da geniş kitlelerin genel kültürel düzeyini ve dünyayı algılayış biçimlerini dönüştürmeyi hedeflemek durumundadır.”⁷⁵ Siyasal partinin alternatif bir dünya görüşünü bütünsel bir biçimde ortaya koyabilmesi ve toplumsal sınıflar arasında hegemonik bir siyaset izleyebilmesi buna bağlıdır.

Siyasal partinin hegemonik bir siyaset izleyebilmesi için toplumsal dinamiklerle arasında organik bir bağ kurulması ve partinin toplumun bütün alanlarında örgütlenebilmesi gerekmektedir. Toplum ile arasında organik bir bağ kurabilen parti, temsil ettiği toplumsal grup ve sınıfların hegemonyasını kurabilmek için sürekli aktif bir durumda olmalıdır. Zira yönetici sınıfların hegemonyası durağan değil aksine sürekli rıza ve onay üreten, hareketli bir örgütlülük biçimine dayanır. Gramsci bu gerçekliklere dayanarak ‘Modern Prens’in’ örgütsel yapısını üç sınıfa ayırır:

Partinin birinci unsurunu kitle ya da taban unsuru oluşturur. Partinin tabanı, partiye sadakatle bağlı olan ancak yaratıcı ruh ve örgütsel yetenek açısından fazla gelişkin olmayan insanlardan oluşur. Partinin böyle ortalama insanlardan oluşan bir tabana ulaşmadan toplumsal varlık kazanması olanaklı değildir. Partinin ikinci önemli unsuru parti liderliğidir. Parti liderliği, partinin birleştirici, merkezileştirici ve disipline edici ögesini oluşturduğu gibi, partinin politikalarının belirlenmesi ve yenilenmesi görevini de yerine getirmelidir. Partinin üçüncü unsuru ise aydınlardır. Aydınlar parti liderliği ile parti tabanı arasındaki ilişkiyi hem örgütsel anlamda hem de entelektüel ve moral anlamda kurma işlevini yerine getirirler.⁷⁶

1.3.3. Fabrika Konseyleri

Üstyapının önemine yapmış olduğu vurguyla Marksist düşünce içinde özgün bir yer kazanan Gramsci, hegemonya çözümlemelerini üstyapı alanında gerçekleştirir ve bu

⁷⁵ Mehmet Yetiş, “Gramsci ve Aydınlar”, *Mülkiye cilt26, sayı 236, 217-245*, Ankara,2014, s. 237

⁷⁶ J. Molyneux, “Marksizm ve Parti”, çev:Yavuz Alogan, Belge Yayınları, İstanbul,1991, s. 209

çözömlerinin temelinde siyaset, hukuk, ideoloji gibi üstyapı unsurları yer alır. Ancak Gramsci bu üstyapı kurumlarına vurgu yaparken altyapıyı da göz ardı etmez. Bu anlamda altyapıda meydana gelecek değışikliklerin üstyapının belirleyicisi olduğu kabulünü en baştan benimser. Başka bir deyişle, üstyapı kurumlarının hegemonya için önemine vurgu yapan Gramsci açısından yine de temel olan altyapı, yani üretim ilişkileridir. Bu nedenle Gramsci için hegemonyanın filizlendiği yer üretim ilişkilerinin kalbi olan fabrikalardır.

Rus Devrimi deneyimini incelemelerinde Rusya'daki askeri varlığa dikkat çeken Gramsci'ye göre Rus Devrimi'nde işçi, köylü ve asker 'sovyet'lerden bahsedilebilirken, İtalya gerçeğinde bu sacayaklarından biri olan 'askeri' unsur eksiktir. Bu yüzden İtalya'da yaşanacak olan proleter devrimi için fabrikalar ve fabrikalarda oluşturulacak öz yönetim yapılanmaları önemli bir unsurdur. Bu açıdan Gramsci için 'sovyet'lerin üretilip inşa edilmesi fabrika konseyleri aracılığıyla mümkün olacaktır. Öte yandan sözü edilen bu yapılanmanın oluşturulabilmesi için iç komisyonlar etkin bir tutuma sahip olarak işçilerin düşünüş ve yaşayış biçimlerini şekillendirecek ve uzun vadede burjuva demokrasisinin yerine geçecek olan proleter demokrasiye zemin hazırlayacaklardır.

İşçi ve köylü sınıflarının dar korporatif çıkarlarından sıyrılmaları gerektiğinin altını birçok kez çizen Gramsci bu nedenle oluşturulacak fabrika konseylerinde köylü sınıfına da yer açmıştır. Sadece fabrika işçilerinin gücüyle proleter devriminin sağlam bir temele oturamayacağını dile getiren Gramsci devrimin geniş ve sağlam bir temel kazanabilmesinin yolunu işçi ve köylü birlikteliğinde görür. Buna göre: "Kentler kırlarla kaynaştırılmalıdır; Sosyalist devlet bu kurumlara dayanarak kurulacak ve gelişecektir; Sosyalist devlet bu kurumlar aracılığıyla makinaların kullanıma sokulmasını teşvik edecek ve tarımsal ekonominin dev dönüşüm sürecini yönetecektir."⁷⁷ M. Yetiş, sözü edilen işçi ve köylü birlikteliğinin oluşturulacağı yapıyı şu şekilde aktarır: "Fabrikadaki iktidarı üstlenecek olan fabrika komiteleri, bir delege meclisleri içerisinde aynı semtte yaşayan emekçilerin katılımıyla kent konseylerine dönüştürülecek olan mahalle komitelerini de kapsayarak, kırsal alanda ise köylü örgütlerince tamamlanarak sonuçta

⁷⁷ Gramsci, "İtalya'da İşçi Konseyleri Deneyimi", s. 10

devlet iktidarını oluşturması dũřtũlen, ‘İşçi ve Kũylũ Konseyleri’ yapılanmasının kurucu ȳgelerini sağlayacaktır.”⁷⁸

Fabrika Konseyleri’nin yapısını açıklarken konseylerin zanaat temeline dayanacağını vurgulayan Gramsci, kurulacak atȳlyelerin içinde işçilerin ekiplere ayrılarak çalışma birimleri oluşturacaklarını dile getirir. Bu anlamda zanaata gȳre ekiplerden oluşan konsey sendikalardan farklılıklar gȳsterir. Gramsci, sendikanın bireye dayandığı yerde konseyin kolektif bir iradeye dayandığını şu sȳzlerle ifade eder: “(k)onsey zanaat içindeki organik ve somut birliğe dayanır ve bu birlik ile sınaı sũreci disiplin altına alarak gerçekleştirilir. Zanaat ekibi, sınıfın tũrdeř bũtũnũ içinde değişik olduğunu hisseder ama aynı zamanda, kesin ve yȳntemli işleyişiyle, ȳretim gelişmesini mũmkũn kılar ve disiplin sistemi içinde yer aldığını da hisseder.”⁷⁹ Birlik ve dayanışma temelli olan konsey, işçilere doğrudan bir sorumluluk verirken, bu sorumluluk duygusu işçileri çalışmalarını iyileştirme konusunda teşvik eder. ȳte yandan sınıf bilinci ve sınıf kũltũrũne erişmeye başlayan işçi gȳnũllũ bir disiplin altında tarihin yaratıcısı olduğu anlayışını kavrar. İşçilerin bu yeni kavrayışlarını sendikaya da taşıyacaklarını ve ulaşılan bu yeni bilinci sendikaya getireceklerini dile getiren Gramsci ekler: “Basit işçi mũcadelesi etkinliğinden içe başlayan sendika da ekonomik yaşama ve çalışma tekniğine yeni bir gȳrũnũm kazandırma gȳrevine, bu temel gȳreve verir kendisini.”⁸⁰ Sınıf bilincini kazanmış olan ve en iyi işçilerden oluşan sendikalar, sınıf mũcadelesinin en yũksek anını oluşturup, sınıfsız toplum oluşturacak nesnel koşulları yaratırlar.

Gramsci kurulacak işçi sınıfı hegemonyasının filizleneceği yerlerin Fabrika Konseyleri olduğunu dile getirirken, var olan sendikal anlayış ve Sosyalist Parti’ye eleştiriler getirir. Her şeyden ȳnce sendika ve Fabrika Konseyleri arasında yapısal farklılıklar bulunduğunu dile getiren Gramsci, sendikaların mevcut dũzende, yani kapitalist dũzen içerisinde mũcadele ettiğini, bu mũcadelenin kapitalist dũzende işçilere ancak kũũk avantajlar getirebileceğini ifade eder. O kapitalist sistem içerisinde elde

⁷⁸ Mehmet Yetiş, ‘‘Antonio Gramsci ve İtalya’da Fabrika Konseyleri Dȳnemi: 1919-1920’’ *İki Dũnya Savaşı Arasında Avrupa ve Balkanlar*, Aybay Yayınları, İstanbul, 1994, s. 146

⁷⁹ Gramsci, *a.g.e.*, s. 49

⁸⁰ Gramsci, *a.g.e.*, s. 50

edilecek kazanımlara değil, proleter devrimine odaklanılması gerektiğini vurgular. Bu anlamda sendika ve fabrika konseyleri arasında işlevsel açıdan da farklılıklar mevcuttur. Sendikalar mevcut üretim ilişkilerini onaylamakta ve iş saati, saatlik ücret, sosyal haklar gibi konuların ötesine geçememektedirler. Fabrika Konseyleri ise kapitalistlerle pazarlıklar yapmak için değil, kapitalistleri yerlerinden etmek için programlar hazırlayacaklardır.

Gramsci, sendikaların kapitalist düzlem içerisinde hareket ettiklerini, elde ettikleri kısmi başarıların da bu düzlem içerisinde elde edilen başarılar olduğunu ifade eder. Sendikalar işçi yaşamını görece daha iyi bir standarda çekmeyi başarmışlardır, ancak bu başarılar kapitalist sistem içinde yer aldığı, kapitalistler ile yapılan pazarlıklar sonucunda elde edildiği için devrimci bir mücadelenin ürünü olmaktan uzaktırlar. Sendikalar tüm kazanımlarına rağmen, kapitalist sistem içerisinde burjuva ile ‘anlaşarak’ bu kazanımları elde etmişlerdir. Bu anlaşma ise Gramsci’nin tasavvur ettiği işçi sınıfı hegemonyasını oluşturmaktan, işçiye bir öz-bilinç kazandırmaktan oldukça uzaktır. Gramsci için sendikalizm kapitalist toplumun aşılmasını hedefleyen ve bu uğurda çabalayan bir olgu olmaktan çok, kapitalist toplumun basit bir biçimi olarak kendini ortaya koymuştur. Dolayısıyla sendikalizm, işçiyi tıpkı özel mülkiyet sahibinin bakış açısında olduğu gibi, üretici olarak değil ücretli olarak görür ve örgütler:

(s)endikalizm işçileri çalışma aracı açısından ya da işlenen madde açısından birleştirir. Başkasını değil de şu aracı kullanmak, başka birini değil de belirli bir hammaddeyi işlemek çalışma ve kazanç konusundaki durum ve yeti farklarından kaynaklanır; işçi kendi durumu ve yetisi içinde doldurulur ve onları, üretimin bir uğrağı olarak değil de, yaşamını kazanmak için, basit bir araç olarak tasarlar.⁸¹

Gramsci’nin de ifade ettiği gibi kapitalist sistemin bir kurumu olan sendika ve sendikalizm anlayışı işçinin bilinç dünyasını burjuva kapitalist dünya görüşü ile şekillendirir. Bu şekillendirme işçinin zihin ve yaşam alanının var olan sistemin devamına yönelik bir şekillendirme iken, işçinin kendisinin, sınıfının ve emeğinin bilincine varmasını engeller niteliktedir. Bu kavrayış işçinin kendisine ve diğer işçilere yabancılaşmasına neden olurken, işçinin kendisini daha çok bir ‘ücretli’ olarak

⁸¹ Gramsci, *İtalya’da İşçi Konseyleri Deneyimi*, s. 67

tanımlamasına, kendisiyle benzer işkolunda emek harcayan işçileri kendisine rakip olarak görmesine, dayanışma kültüründen çok rekabet kültürünün yerleşmesine neden olur. Kendisini, işçiyi, rekabetin sonucunda, fiyatıyla değerinin belirlendiği ulusal ve uluslararası pazara sunulan bir ‘metaa’ olarak tasarlamaya sürükler. Sendikalizm kapitalist sistem anlayışının işçiler üzerindeki etkisinin ana sorumlusu olmasa bile, bu anlayışın yıkılmasını sağlayacak niteliklerden ve kavrayıştan uzaktır.

Gramsci yukarıda değinilen öngörleriyle hâkim ilişkiler örüntüsünü yıkıp kapitalizmin karşısına yeni bir tarihsel blokla çıkmayı amaçlar. Buna göre her şeyden önce Fabrika Konseyi işçi için bir okul niteliğindedir. Fabrika Konseyleri’nde bilinçlenen işçi sınıfı yeni öngörüler edinerek alternatif bir hegemonya, bir işçi sınıfı hegemonyası oluşturacaktır.

1.4. Gramsci ve Liderlik Kültü Eleştirisi

Machiavelli’nin Prens’i yeni devlet kurma amacına ulaşmak için politik önderliği ve organlarını incelerken siyasal hedefe yönelik kolektif iradenin kurulması sorunsalına bilimsel bir yaklaşım sergileyerek prensin mit figürü ile parçalı durumda olan halk yığınlarını harekete geçirip, kolektif iradenin örgütlenmesi sorununu bir önderde kişileştirip, bu önderin özelliklerini tanımlama yoluna gitmiştir. Bu anlamda Machiavelli’nin etkisinde kaldığı görülen Gramsci, modern dönemde bu prensin somut bir kişilik olamayacağını, bunun modern prens olarak adlandırılabilen siyasal parti olduğunu belirtir. Gerekli olanın somut bir birey değil, kolektif bir irade olarak bir parti olduğunu dile getiren Gramsci, liderlik kültürü ve karizmatik liderden kurtarıcılık bekleme durumlarını eleştirirken, bu durumun/olgunun uzun soluklu bir çözüm getirmeyeceğini de vurgular. Bu anlamda liderlik kültürünü eleştirerek kolektif iradenin, ‘kolektif aydın’ın önemine vurgu yapan Gramsci için lider=parti kavrayışı burjuva geleneğin ürünüdür. Sosyalist gelenek ise bu durumu reddedip benimsememesine rağmen bu olgudan tamamen sıyrılmamış durumdadır.

Öte yandan liderlik kültürünün burjuva partilerden bir şekilde sosyalist parti ve oluşumlara da sirayet ettiğini belirten ve bu durumu eleştiren Gramsci, bu konuda incelikli bir analizde bulunmuştur. Ona göre, “belki de siyasal partiler, dinsel tarikatler

ve manastır yaşamı arasında bir analogi söz konusudur: Aziz Domenec'in, Aziz Benedict'in, Augustine'in, Francisc'in adlarını alan Orta Çağ keşişleri gibi hareket ederler.”⁸²Burjuva partilerin orta çağ geleneğinden izler taşıdıklarını dile getiren Gramsci, bunların ‘patron partileri’ olduğunu belirtir. Weber'in de ifade ettiğı gibi, siyasal önder, taraftarları kendisinin olağan üstü yetilere ve niteliklere sahip olduklarını düşündükleri için, taraftarları üzerinde bir etki uyguladığında karizmatik bir önder olarak adlandırılır. Karizmatik liderliğe olan inancın sadece coşkulu ve megaloman bir psikolojinin sonucu olmadığını dile getiren Gramsci bunun aynı zamanda teorik bir kavramsallaştırmaya da karşılık geldiğini ifade eder. Kitlelerin iradelerini kendinde toplama yetisi isteyen bir karizmatik liderlik kültürünün diktatörlüğün yolunu açabileceğini ifade eden Gramsci, bu konuda B. Mussolini'yi örnek gösterir: “Mussolini neredeyse bir peygamber muamelesi gören ve inananları olan bir parti önderi tipinin bir örneğidir. Dahası, kendisi büyük bir partinin tek önderi değıl, aynı zamanda büyük bir ülkenin de tek önderidir. Bu vakıda ‘parti benim’ aksiyomunun içi, sorumluluk ve çalışkanlık bakımından tam olarak doldurulmuştur.”⁸³ İlerici bir sınıfın ifadesi olmaktan uzak, olanaklarla dolu bir dünya görüşü temeline oturamamış, tutarsız düşünce ve ideolojilerden beslenen ‘karizmatik lider’ partileri Gramsci açısından ilkel seviyede bulunan partilerdir.

Kapitalist burjuva partilerden etkilenmiş durumda olan işçilerin kendilerine önderler seçerek, kendi elleriyle patronlar yarattıklarını düşünen Gramsci için seçilen bu yeni patronların temel hegemonya aygıtı işçiler üzerinde kurdukları teknik ve entelektüel üstünlükleridir. Yeni patronlar üzerinde kontrol sahibi olamayan işçiler mecburi bir biçimde bu egemenliğin altında kalırlar. Bu durumun gerçekleşmesinde aydınların rolü büyüktür. Ona göre aydınların bu durumda bir işlevi vardır. Sağladıkları çok sayıda onursal ve ücretli pozisyon sayesinde sosyalist partiler işçilere (doğal olarak belirli sayıda işçiye!) son derece cazip bir ilerleme olanağı sunabilmektedirler, fakat bu olanak aydınlar için daha caziptir.

⁸² Gramsci, *Hapishane Defterleri*, 1. Cilt, 2. Defter, s. 376

⁸³ Gramsci, *Hapishane Defterleri*, 1. Cilt, 2. Defter, s. 377

Siyasi parti önderlerinin görüşlerini genişletmek, bürokratik deneyime sahip olmak gibi mecburiyetlerinin onları profesyoneller haline getirdiğini ifade eden Gramsci için bu profesyonel tutum siyasi liderin kitlelerle arasına mesafe girmesine neden olur. Ayrıca bu profesyonel tutum önce parti içinde, sonra da toplumun genelinde, demokratik ifadeler ve niyetler ile oligarşik gerçeklik arasında bir çelişkiye neden olur. Parti içi demokrasi ile ülke içi demokrasinin birbirinden farklı şeyler olduğunu dile getiren Gramsci, devlet içinde sağlam bir demokrasiye ulaşabilmenin ilk yolunun sağlam bir şekilde merkezileşmiş bir partinin var olması olduğunu söyler. Dahası, ona göre demokrasi ve oligarşi sorunları önderler ve üyeler arasındaki sınıf farkından kaynaklanan kesin bir anlama sahiptir. Bu sorunun siyasallaşacağını vurgulayan Gramsci'ye göre ortak sosyolojik bir şematizme ait olmaktan çıkan bu sorun sendikalar ve sosyal demokrat partilerde ortaya çıkmıştır. Sınıf farkının olmaması durumunda sorunun bir iş bölümü ve eğitim sorunu haline geleceğine işaret eden Gramsci, tabanın, seçilenin oligarşik bir patron olduğuna inanmadığını söyler. "Merkezleşme, siyasi partilerde eğitimin ve siyasal 'çıraklığın' çoğunlukla üyelerin, partilerin entelektüel ve örgütsel yaşamına aktif katılımları üzerinden hayata geçirdiğini hesaba katmak durumundadır."⁸⁴ Bu sorunun aydınların partiler içerisinde geniş işlevlere sahip olmalarından kaynaklı olduğunu düşünen Gramsci için çözüm, önderlik ve kitle arasında kriz dönemlerinde yaşanacak ya da yaşanabilecek kırılmaları, sapmaları engelleyebilecek ve kitlelerin ilerlemesini sağlayabilecek denge unsuru konumunda olan bir orta katmanın oluşturulmasıyla bulunabilir.

⁸⁴ Gramsci, *Hapishane Defterleri*, 1. Cilt, 2. Defter, s. 381

1.5. Gramsci ve Aydınlar

Gramsci, proleter bir devrim için üst yapı kurumlarına çok sık vurgu yapmıştır. Onun vurgusu sivil toplum alanında ve üst yapı araçlarında yoğunlaşırken, üst yapı ve alt yapı arasındaki bağ olarak nitelendirdiği ‘aydınlar’a ayrıca bir yer açmıştır. Gramsci’nin aydınlar konusundaki bakışı, özellikle iki açıdan değerlidir. Bu açılardan ilki, aydınların üst yapı kurumlarının ‘çalışmasında’ özneler olmasıdır. Diğer önemli nokta ise Gramsci’nin aydınları, toplumsal bir sınıf olarak değil, diğer iki sınıfın (bujuva ve proletarya) üyeleri olarak kavramasıdır. Bu anlamda Gramsciyen düşüncede aydınların konumu oldukça önemlidir.

1.5.1. Toplumsal Bir Tabaka Olarak Aydınların Önemi ve Konumu

Güney İtalya’da, Sardunya’da doğup büyüyen ve bölgenin yoksulluk ve geri kalmışlığını hem çevresi ve hem de kendi yaşamında iliklerine kadar hissedenden Gramsci, felsefi ve kişisel gelişiminin başlarında bu büyük sorunun (Güney İtalya Sorunu) kaynağı olarak Kıta İtalya’sını işaret etse de, bu dönemde henüz analizi ve düşünceleri derinlikli bir yapıya sahip değildir. Eğitim için Kıta İtalya’sına geçtiğinde hem felsefi birikim hem de geniş gözlem olanağı açısından daha iyi durumda olan Gramsci, sömürü konusunda ne denli haklı olduğunu görmüştür. Ancak Kıta İtalya’sındaki ilk yıllarında sömürünün kaynağı ve işleyiş biçimi konusunda araştırma ve düşünme olanağı bulan Gramsci, kısa sürede bu gerçekliği analiz etmeyi bilmiştir. Buna göre, Kuzeyli kapitalistler güneyi sömürmektedir, ancak bunu yaparken Kuzeyli işçi sınıfının düşünce biçimini şekillendirip, onların -ve hatta sosyalist grupların da- Güney hakkındaki fikirlerini belirleyerek sömürü düzeninin ve kapitalist burjuva hegemonyasının devamını sağlamışlardır. Kuzeylilerin bu durumu sağlamada araç olarak bilimsel makaleleri, dergi ve gazeteleri, aydınları kullandığının altını çizen Gramsci açısından sözü edilen bu sivil toplum alanında bulunan hegemonya araçları, özellikle aydınlar, İtalyan hükümetlerinin bu konuda propaganda yapmaları ve geniş yığınları inandırmadaki en büyük silahı durumundadırlar. Kuzey-Güney sorununda asalak olarak görülen Güney’in aslında parazit olan Kuzeyi taşıdığını, Güneyin kaynakları (doğal kaynak ve emek) üzerinden kendi zenginliğini ortaya koyan Kuzey bloğunun varlığına işaret eden Gramsci’ye göre bu anlayış hegemonik bir tavrı işaret ederken, bu anlayışın ve hegemonyanın

yayılmasında halihazırdaki iktidar bloğunun yetiştirip desteklemiş olduğu kendi organik aydın grubunun etkisi büyüktür.

Öte yandan Gramsci, Lenin'in 'bilim taşıyıcıları', 'proletaryanın ideologları' olarak değindiği aydınları, onların durumlarını İtalya tarihindeki aydınların oluşumunu, durumunu ve işlevlerini inceleyerek ileri bir aşamaya taşımış ve hegemonyanın kurulmasında onlara önemli bir yer vermiştir. Bu tavrı ile "Gramsci aydınları öncelikle bir profesyonel olarak sermaye devreleri bakımından ya da büyük entelektüel kahramanlar olarak benlik imgesi ölçüsüne göre değil, bundan farklı olarak, toplumsal ilişkiler bütünündeki ve iş bölümündeki örgütleyici işlevleri bakımından farklıdır."⁸⁵ Gramsci kendinden önceki teorisyenlerden farklı bir yaklaşım sergilediği, aydınlar grubunun, hegemonyanın kurulmasında çok önemli bir işlevi olduğunu belirtir.

Kuzey-Güney sorunu ve Rus Devrimi analizinde sivil toplum-politik toplum, altyapı-üstyapı ayrımlarına vurgu yapan ve Batı'da gerçekleştirilebilecek bir sosyalist devrim için geliştirdiği stratejisinde gelişmişliğinin önemine dikkat çeken Gramsci, bu bağlamda altyapı ve üstyapı ilişkisini irdelerken, aydınları bu ikili ilişkinin yapı harcı olarak, bu iki yapıyı birbiriyle birleştiren bir çimento olarak tanımlamıştır. Zira aydınlar politik toplum ve sivil toplum alanları arasındaki sınırlarda gezinebilen bir toplumsal grup olmaları nedeniyle hem politik ve hem de sivil toplum alanında örgütleyici bir role sahiptirler. Batı sosyalist stratejisinde mevzi savaşının, ideoloji üretme ve yayma mücadelesinin önemi açıkken, Gramsci açısından tüm bu görevlerin en önemli neferi aydınlar olmak durumundadır. "Böylece temel toplumsal grupların ya da sınıfların 'astsubayları' olarak aydınlar, bir sınıfın hegemonik projesinin bütüncül devletin bir 'niteliğinden' diğerine geçiş momentlerine aracılık etmektedirler, toplumsal güçlerin siyasal iktidarda yoğunlaşmasının aracıcıları."⁸⁶ Ancak Gramsci'ye göre aydınların işlevleri bununla sınırlı değildir. Aydınları toplumsal bir sınıf olarak değil de, toplumsal bir grup, bir katman olarak ele alan Gramsci için modern devlet formasyonlarının karmaşıklığına kimlik kazandıran 'cephe'lerin kurucuları olmanın yanı sıra aydınların sivil toplum

⁸⁵ Peter Thomas, *a.g.e.*, s. 549

⁸⁶ Peter Thomas, *a.g.e.*, s. 548

alanında üstlendikleri, görünürde siyasal olmayan örgütlenme görevleri ile üstyapı görevlileri kimlikleri de vardır.

Bununla birlikte Gramsci açısından devlet tanımlaması dahil birçok konu aydınlar meselesi ile ilişkilidir. Fransız devrimi ile başlayan sürecin Batı’da yeni bir toplumsal yapı oluşturduğunu dile getiren Gramsci açısından devlet kavramsallaştırması da bu doğrultuda şekillenmiş ve bu kavramsallaştırma aydınlar eliyle yapılmıştır. Üretici sınıfların yani kapitalist burjuvazi ve modern proletaryanın devleti belirli bir iktisadi dünya ve üretim sisteminin somut bir formu olarak kavradığını ifade eden Gramsci, iktidarın ele geçirilmesi ve yeni bir üretim dünyasının kurulmasının birbirinden ayrılamayacağını söyler. Gramsci bu olguyu *Hapishane Defterleri, I. Cilt, II. Defterde* şu sözlerle açıklar:

Biri için yapılan propaganda diğeri için de propagandadır; gerçekte egemen sınıfın eş zamanlı olarak iktisadi ve siyasi olan birleştirici kökeni yalnızca bu bağlantı içinde yer alır. Bununla birlikte ilerleme itkisi, yerel iktisadi gelişme ile yakından bağlı olmayıp, ideoloji akımlarını çevre ülkelere yönelten uluslararası gelişmelerin bir yansıması olduğu durumda, yeni fikirlerin taşıyıcısı olan, aydın sınıfı olur ve devlet kavramsallaştırması yön değiştirir. Devlet bir kendinde şey, bir mutlak rasyonel olarak kavranır. Bu şöyle ortaya konulabilir: devlet üretim dünyasının somut çerçevesi olduğundan ve aydınlar kendini yönetici personel ile daha yakından özdeşleştiren toplumsal unsur olduğundan, devleti bir mutlak olarak ortaya koymak, aydınların işlevinin bir karakteristiğidir; böylece aydınların tarihsel işlevi mutlak olarak kavranır ve mevcudiyeti rasyonalize edilmiş olur.⁸⁷

Aydınların toplumsal yapıdaki konumunu ve kendi kavrayışını bu şekilde dile getiren Gramsci’nin aydınlar konusunda diğer marksist teorisyenlerden ilk ayırt edici tutumu, o güne kadar bağımsız bir sınıf olarak ele alınan aydınlar sınıfını, bağımsız değil, aksine ait olduğu sınıfın bir üyesi olarak kavramasıdır. Buna göre aydınlar sınıfı, bağımsız, üçüncü bir sınıf olarak algılanamaz, aksine aydınlar egemen sınıfa bağlı, burjuva toplumunun altyapısını üstyapısına bağlayan ve ‘tarihi bloğun’ egemenliğini garanti eden, sivil toplum alanındaki hegemonya araçları olarak algılanmalı ve bu yönde değerlendirilmelidir. Aydınları sınıflar ve sınıf bilinciyle ilişkilendiren Gramsci için her toplumsal sınıfın, kendi aydınlar katmanı vardır. Aydınların toplumsal sınıflardan ayrı, kendilerine özgü

⁸⁷ Gramsci, *Hapishane Defterleri, I. Cilt, 2. Defter*, s. 377

niteliklerle donatılmış olmaları düpedüz ütopyadır. Dolayısıyla ideoloji nasıl ki sınıflara aitse, sınıflar için ideoloji üretmek, sınıflara türdeşliğini ve sınıf bilincini kazandıran aydınlar da aslında sınıflara aittir.

Toplumsal sınıflardan bağımsız bir aydın kategorisinin var olmadığını dile getiren Gramsci için ekonomik üretim düzleminde her toplumsal grup kendisiyle birlikte organik olarak, kendisine kültürel ve ekonomik konularda bilinç veren bir aydınlar kategorisine sahiptir. Örneğin kapitalist girişimci kendisiyle birlikte siyasi iktisadın iktisatçısını ve bilimcisini yaratır. Ayrıca her girişimci, en azından bazı iktisadi alanlardaki bilgisi nedeniyle, aydınlar kategorisine dahil edilebilir. Gramsci'ye göre tarihte iktisadi yapılar aracılığıyla yeşerip gelişen her toplumsal grup, toplumsal ve siyasi anlamdaki en karmaşık değişimlerle kesintiye uğramamış tarihsel sürekliliği devam eder gibi görünen aydın kategorilerini bulur. Bu aydın kategorisinin en tipik örneği ise kilise aydınlarıdır. Ancak yine de feodal rejimde kilise aydınlarının dışında, bir başka kategori olan eğitilmiş teorisyenler ve kilise dışı aydınlar da vardır.

Gramsci'ye göre aydın kategorisini/sınıfını/katmanını tanımlarken ve onun faaliyetlerini konu edinirken yapılan en büyük hata, grubun faaliyetlerinin toplumsal ilişkiler sistemi içinde değil entelektüel faaliyetin içsel doğasında aranmasıdır. Ancak yine de aydınlar ile üretim arasındaki ilişki, toplumsal gruplarınkinden farklıdır; aydınların bu ilişkisi doğrudan değil dolaylıdır. Bu dolaylılık ise iki tür toplumsal organizasyon sağlar: a-) Sivil toplum, yani toplumdaki bağımsız yapıların toplamı b-) Devlet. Aydınların baskın grubun hegemonya yönetimi ve devletin tahakkümünde rolleri vardır. Bu rol örgütsel ya da bağlayıcıdır. Bu anlamda aydınlar bir grubun hegemonyasını ve devletin tahakkümünü belirleme işlevine sahiptirler: “üretim evrenindeki işleve iliştilmiş ayrıcalıktan gelen uzlaşmayı örgütlenme ve aktif ya da pasif bir şekilde ‘uzlaşmayan’ gruplar için veya spontane uzlaşma bir açmaza sürüklendiğinde yaşanan yönetim ve liderlik krizi anlarında baskı aygıtı işlevi görürler.”⁸⁸

Sosyalist strateji içinde Aydınlar grubunun tarihsel konumunu ve işlevini inceleyen Gramsci, bunu İtalya'nın politik tarihi üzerinden gerçekleştirirken evrensel bir teori

⁸⁸ Gramsci, *Hapishane Defterleri*, 2. Cilt, 4. Defter, s. 220

ortaya koymaktadır. Siyasal hegemonyanın hükümet gücünden önce de ele geçirilebileceğini ve hatta geçirilmesi gerektiğini vurgulayan Gramsci açısından bu bir karşı hegemonya oluşturmakla gerçekleşebilir. Yönetici sınıfların hem politik toplum alanına ve hem de sivil toplum alanına hakim olması nedeniyle kamunun eğitim ve yönetim ihtiyaçlarını aydınlar üzerinden belirlediği gerçeğini dile getiren Gramsci tam da burada tarihsel-siyasal bir gerçekliğin ortaya çıktığını ifade eder: “Bağımsız aydınlar sınıfı mevcut değildir, fakat her sınıfın kendi aydınları vardır; bununla birlikte tarihsel olarak ilerici sınıfların aydınları son kertede, diğer sınıfın aydınlarını boyunduruk altına almaları ve psikoloji gösterisi vb. bağlar ve sıklıkla teknik-hukuksal, kurumsal bir kast karakteri oluşturmasıyla sonuçlanacak bir etki gücü yaratır.”⁸⁹Aydınları farklı biçimde ele alıp, toplumsal işlevlerini daha önceki teorisyenlerden farklı bir bağlamda ele alan Gramsci’ye göre aydınlar dendiğinde yalnızca geleneksel anlamda kullanılan kitle değil, genel olarak ister üretim ,ister kültür, isterse de siyasi yönetim alanında olsun, geniş anlamda örgütleyici işlev gören toplumsal kitle anlaşılmalıdır.

Öte yandan Gramsci, aydınların toplumsal yapı içindeki konum ve işlevlerini bu şekilde ortaya koyarken, onların ekonomik, korporatif ve kast ayrıcalıklarıyla başka aydınlara ve temsil ettikleri sınıflara bağlı olduklarını söylemekle yetinmez, iktidarı ele geçirmek isteyen grup için aydınların ne denli önemli olduğunu, ideoloji üretmeleri açısından da değerlendirerek vurgular. Her şeyden önce Gramsci felsefesinde, iktidarı ele geçirmenin ve sürdürülür kılmanın yolunun hegemonyanın kurulabilmesinden geçtiği açıktır. Kurulabilecek olan hegemonya ise üretilen bir ideolojiye ihtiyaç duyar. Tam da bu anlamda hegemonya için ideolojinin üretilmesi, geliştirilmesi, örgütlenip, geniş yığınlara benimsetilmesi süreci aydınlar tarafından yürütülmektedir. Bu açıdan bakıldığında kurulacak olan hegemonyanın mimarı aydınlar olmak durumundadır.

Aydın ile temsil ettiği sınıf arasındaki organik bağı, aydının sınıfı adına üstyapıda ürettiği etkinlikler ile ortaya çıkarken her toplumsal sınıf, kendisiyle birlikte hem ekonomik alanda hem kültürel ve entelektüel alanda, o sınıfın çıkarlarının genel çıkar olarak algılanmasını sağlayan aydınlar üretir. Sınıfların aydın yaratma sürecinde siyasal

⁸⁹ Gramsci, *Hapishane Defterleri*, 1. Cilt, 2. Defter, s. 173.

partilerin ayrıcalıklı bir yeri vardır. Çünkü siyasal parti aydın yetiştirme sürecinde aydın ile toplumsal sınıf arasında köprü kurma stratejisinin en önemli aygıtıdır. Her sınıf kendine ait, kendi çıkarlarının genel bir çıkar olarak algılanması yolunda mücadele veren siyasal partiler yaratırken, bu partiler de devletin ve hükümetin personeli ile politik toplumun ve sivil toplumun liderlerini yetiştirirler. Anlaşılacağı üzere, sınıflar kendi değerlerini, ideolojilerini, kültürlerini, ahlak dizgelerini ancak yetiştirmiş oldukları kendi organik aydınları aracılığıyla yayabilirler. Bu nedenle Gramsci aydınları sınıfların üstyapı memurları ve vekilleri olarak niteler. İktidarı ele geçirerek politik toplum alanında ve sivil toplum alanında hegemonyayı kurmak isteyen sınıf, bu hedefe kendi organik aydınları aracılığıyla yürürken, aydınların bu mücadeledeki rolü açıktır. Aydınlar hem altyapı ile üstyapı arasında bir bağ kurucu, bir yapı harcı görevi görürler ve hem de politik toplum ile sivil toplum arasındaki organik bağı inşa ederler. Özgüden'in de belirttiği gibi: “İşte bundan dolayıdır ki aydınlar, devleti ele geçiren iktidar bloğunun ‘üstyapı memurları’dır; egemen grubun toplumsal hegemonyasını kuran ve devlet aygıtının işlevlerini yürüten memurlardır.”⁹⁰

Ödevleri bağlı oldukları sınıfın dünya görüşünü ortak duyu haline getirmek olan, bu amaçla toplumu eğiten, örgütleyen, yönlendiren ve bu yolla rıza üreten aydınlar grubunun en üst basamağı büyük aydınlar olarak nitelenen sanatçılardan, filozoflardan, bilim insanlarından oluşur. Bunlar düşüncenin tarih içinde geçirdiği evrimi bildikleri ve yüksek entelektüel kapasiteye sahip oldukları için, yeni bir felsefe ve dünya görüşünün yaratıcıları olan aydınlar olup, hegemonyanın kurulup devamının sağlanmasındaki gerçek ideolojik bağı oluştururlar. Gramsci büyük aydınların, tarihin özneleri olduğunu ifade ederken, bu aydın tipinin tarihe ve topluma karşı ödevleri olduğunu belirtir. “Tarihin öznesi: mevcut kültürel ve siyasi ‘blok’un gerçek öncülleri, kitlelerdir. Bu nedenle büyük aydın; kendini de pratik yaşamın içine almalı ve kültürün pratik yanlarının örgütçüsü haline gelmelidir. Kendini demokratikleştirmelidir.”⁹¹ Aydınlar basamağının altında ise üretilen dünya görüşünü uygulamak ve yaymak ile görevli aydınlar bulunmaktadır. “Bunlar egemen ideolojiyi sivil toplum alanında sendikalar, partiler, dernekler basın yayın organları gibi örgütler aracılığıyla yayarak, hegemonyayı aktif olarak kurma

⁹⁰ Özgüden, a.g.e., s. 81

⁹¹ Antonio A. Santucci, *Gramsci’yi Anlamak*, çev: Selim Tezer, 1.b., Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2011, s. 145

işlevini üstlenen kadrolardır.”⁹² Hegemonyanın aktif örgütleyicileri olan, saha ile ilişki içindeki bu aydınlar, basit birer hatip değillerdir, aksine pratik yaşama yapıcı, örgütleyici, sürekli inandırıcı olarak katılan kadrolardır.

Felsefesinde Marx’tan derin izler taşıyan Gramsci’nin, aydınların toplumsal yapı içerisindeki yeri ve işleviyle ilgili çözümlemesi bir anlamda Marx’ın “maddi üretim araçlarını elinde bulunduran sınıf, aynı zamanda entelektüel üretim araçlarını da emrinde bulundurur” ifadesinin açıklanmış hali gibidir. Aydınların yetiştirilmesi ile eşzamanlı ve diyalektik bir süreç olan ideolojilerin üretilmesinin/geliştirilmesinin, ‘*Alman İdeolojisi*’ndeki ‘yönetici entelektüel güç’ ifadesiyle derin bağlantısı gayet açıktır. “Yönetici entelektüel güç olabilmenin önkoşulu, diğer bir deyişle, kitlesel düzeyde aydın yetiştirebilme yeteneğine sahip olabilmenin önkoşulu, zorunlu olarak toplumda belirleyici bir ekonomik güç olmaya, yani maddi yönetici güç ile yönetici entelektüel güç arasındaki bu derin diyalektik bağlantı ya da maddi yönetici olmadan yönetici entelektüel güç olunamayacağı gerçeği, aydınların egemen sınıfın emrine amade birer entelektüel üretim aracı olduklarının apaçık kanıtıdır.”⁹³ Her sınıfın kendi organik aydınlarını yaratıp, kendi toplumsal aydınlar katmanını oluşturmak istediğini dile getiren Gramsci’ye göre yönetici sınıf, egemenliğini sağlayabilmek için, kendi dünya görüşüne boyun eğilmesini sağlayacak aydınlar katmanı oluşturmaya mecburdur.

1.5.2. “Geleneksel Aydın” ve “Organik Aydın” Ayrımı

Aydınların toplumsal yapı içerisindeki yerini ve hegemonya mücadelesinde bir sivil toplum aracı olarak işlevini ortaya koyarak diğer marksist teorisyenlerden farklı bir yaklaşım sergileyen Gramsci, tarihsel ve toplumsal işlev bağlamında aydınları iki temel gruba ayırır. Eski tip aydınlar geleneksel aydın olarak adlandırılırken, yeni tip aydınlar ‘organik aydın’ olarak adlandırılırlar. Geleneksel aydınlar köylü ve zanaatkar tabanlı toplumların örgütleyicileridirler ve bu tip aydınlar tam olarak sanayileşmemiş, tarımın hala etkili olduğu yerlerde hâkim durumdadırlar. Geleneksel aydın tipi olarak tanımlanan bu grup tarımın hala en büyük üretim sektörü olduğu bölge ve ülkelerde egemen

⁹² Portelli, a.g.e., s. 103

⁹³ Özgüden, a.g.e., s. 85

durumdadır: “Bu eski tip aydınlar devlet personelinin büyük kısmını oluşturmakta, köylerde ve küçük kır kasabalarında ise köylü ile genel anlamda yönetim arasında aracılık işlevi görmektedirler.”⁹⁴ Bu aydın tipinin Güney İtalya’ da hâkim bir grup olduğunu dile getiren Gramsci’ye göre bu aydın tipinin köylüye ve kırsalda yaşayan kitlelere dönük yüzü demokratik iken büyük toprak sahibi ve egemen sınıfa dönük yüzü gericedir. Bu tip aydınlara, hem bir önceki üretim tarzına bağlı ve hem de kaybolmakta olan bir sınıfın organik aydınları oluşları, yükselen sınıfın değerlerine organik olarak bağlanmamış olmaları nedeniyle geleneksel aydın denmektedir.

Geleneksel aydınların kökenini Eski Yunan Dünya’sındaki azatlı kölelik statüsüne kadar götüren Gramsci, bunun Roma’yla daha sonra Alman savaşçılara azatlı aydınların halefi olan Latin kökenli aydınların arasındaki ayrım şeklinde devam etmiş ve kilise örgütünün doğuşu ile dallanıp budaklanmış olduğunu ifade eder. Tarihi Eski Yunan’a kadar uzanan geleneksel aydın tipi genellikle kırsal bölgelerde, kapitalizmin henüz tam anlamıyla değişikliğe uğratmadığı bölgelerde bulunurken, bu geleneksel aydın tipi merkezi yönetim ve köylü yığınları arasında aracılık yapmaktadır. Gramsci’ye göre iktidarın ele geçirilmesi durumunda eski politik toplumu yöneten aydınlar yasal yollardan veya zorla görevlerinden uzaklaştırılabilirler. Ancak kırsalda bulunan geleneksel aydın tipinin durumu daha karmaşıktır. Örgütlenmemiş durumda olan kırsal aydın tipinin yeni oluşturulan aydın tipinin içinde eritilmesi kolayken, eski tarihi bloğun sivil toplumunu yöneten aydınların eritilmesi daha zordur ve bu anlamda yeni aydın tipine büyük görev düşmektedir.

Gramsci filozof, şair ve mektup adamlarını geleneksel aydın tipi olarak nitelerken, modern dünyada ilkel türden bile olsa endüstriyel emekle de ilişkili yeni aydın tipinin oluştuğunu ifade eder. Buna göre avukat ve memurlar bugünün aydınlarını simgelerler. Belagat sahibi olması nedeniyle varlığını kurabilen bu yeni aydın tipi, kendisinin büyük bir toplumsal saygıya sahip olduğuna inanır. Bu yeni aydın, yapıcı, örgütçü, sürekli ikna edici fakat aynı zamanda da soyut matematiksel ruhtan üstündür. Bu tip, çalışmaya yönelik teknikten, bilime yönelik tekniğe ve hümanist tarihsel konseptte yönelir.

⁹⁴ David Forgacs, *a.g.e.*, s. 219

Bununla birlikte Gramsci'de asıl önemli yeri olan aydın tipi ise organik aydınlardır. Verilecek hegemonya mücadelesinde önemli bir yere sahip olan organik aydın tipi ideoloji üretiminde ve bunun ortak duyu haline getirilmesinde çok önemli bir araçtır. Çünkü kapitalist sistem kendisini yaratırken aynı zamanda yeni bir yasal sistem, yeni bir kültürel sistem yaratır ve bu süreçte politik ekonomide uzmanları ve endüstri alanında uygulayıcılarını da yaratır. Organik aydın kavramının anlamı, onların temel sınıflar ile aralarındaki teknik ilişkilerde ortaya çıkar:

Bu bağın organik doğası, onların uzmanlaşmış becerilerinin oluşumunda içkindir. Tıpkı kitlelerin ve ekonominin örgütlenmesinin belli işlevlerinin gelişiminde olduğu gibi.⁹⁵

Politik toplum alanını ele geçiren egemen ve yönetici sınıfın hegemonyasını sürdürmesinin ön koşulu, o sınıfın üretim dünyasına sahip olması ve gerçek bir aydınlık politikası geliştirebilmesidir. İktidarı elinde bulunduran sınıf politik toplum aracılığıyla iki boyutlu, birbiriyle ilişki içinde bir politika geliştirmelidir. Bu politikanın üstyapısal niteliği, sınıfın kendi organik aydınını yetiştirmesinde şekillenir. Bu ikili politikanın ilki egemen ve yönetici konumundaki sınıfın kendi organik aydınlıklarını yaratmasıdır. Örneğin, kapitalist üretim tarzı, kendi işleyiş biçimine göre fabrika şefinden, ekonomi uzmanlarına ve hukuk bilginlerine dek uzanan bir aydınlık katmanı yaratmıştır. Oluşan bu yeni aydın tipi eski aydın tipi ile mücadeleye girerek, toplumsal dönüşümün daha sancısız bir şekilde kitlelerce karşılanmasına olanak sağlamıştır. Kapitalist toplum analizi yapan Gramsci buradan hareketle iktidara gelmek isteyen her gurubun, geleneksel aydınlıkları fethetmeleri ve kendi organik aydınlıklarını yaratmaları zorunluluğuna vurgu yapar.

Aydınlığın hangi sınıfın hesabına çalışıyorsa o sınıfa göre organik olduklarını dile getiren Gramsci, Batı Sosyalist Devrimi'ni planlayan sosyalist bloğun bu gerçekliğe dayanarak, politik ve sivil toplumlara sahip burjuva hegemonyası ile mücadelede kısıtlı imkanlara rağmen kendi organik aydınlıklarını yaratmaları gerektiğini salık verir. Bu çözümlemesinde geleneksel konumundaki aydın tipinin, proletarya ile organik bir ilişki

⁹⁵ Anne Showstock Sasson, *Gramsci'ye Farklı Yaklaşımlar*, çev: Mustafa Kemal Coşkun, Burcu Şentürk, Ozan Kamiloğlu, Çağla Erdoğan, Dipnot Yayınları, Ankara, 1.b., Ankara, 2012, ss 65-65

kurabileceğini ve yeni bir aydın tipine dönüştürülebileceğini vurgulayan Gramsci'nin amacı, organik bağların sadece gerici sınıfla değil proletarya ile de kurulabileceğini göstermektir. Bu anlamda kapitalizmin yaşayacağı kriz dönemleri, ekonomistlerin anladığı anlamda olmasa da proleter hareket için bir fırsat olabilir. Zira geleneksel aydın tipinin, proletarya safına katılıp, proleter organik aydınlar tarafından soğurulması için bu kriz anları önemli fırsatlar anlamına gelmektedir.

Gramsci, egemen sınıfın hegemonyasını sürekli yeniden üreterek güvence altına almak için sömürülen sınıfların ve muhalif gruplarının organik aydınlarını tarafsızlaştırma, devşirme ve asimile edip ideolojik olarak yozlaştırma gibi yöntemlerle, bu grupları kendi bünyesinde toplama politikaları izlediğini ifade eder. O, egemen sınıfın aydınlar üzerinden gerçekleştirdiği bu stratejiye 'transformizm' adını verir. Görüleceği gibi altyapı ve üstyapı arasında bir köprü durumundaki aydınların rolü ve safı değişebilir. Egemen sınıfın kullandığı bu silah, egemen olma amacındaki tüm sınıfların da kullanabileceği bir yöntem olmak durumundadır. Bu gelenek ise aydının proletarya ile organik bir ilişki içine girdiği ve artık geleneksel bir görüntüden uzaklaştığı zamanlarda gerçekleşir. Gramsci'ye göre değişik biçimlerde proletaryanın da organik aydınları olunabilir. Örneğin bir burjuva aydını proletaryanın öğretilerine katıldığında, proleterlerin içinde eridiğinde, proleter kültür ve dünya görüşünün özüne katılıp, proletarya ile organik bir bağ kurduğunda artık proletaryanın organik aydını olmuş olur. Ayrıca, "(k)itlelerin dünya görüşünden kalkarak, ona net ve aydınlık bir bilinç (görevinin ve kendisinin bilinci) vermek için, onu bütün engellerinden kurtararak ve belli bir homojenlik ve tutarlılık vererek, proletaryanın organik aydını haline gelebilir."⁹⁶

Hegemonya yolunda mücadele veren sınıfın, egemen olabilmek için ekonomik koşulların oluşmasını beklememesi gerektiğini, proletaryanın kendi dünya görüşünü sağlam bir biçimde şekillendirerek, altyapıdaki değişimi çabuklaştıracak ve egemen hegemonyanın zayıflamasını sağlayacak bir kültürel devrim yapması gerektiğini vurgulayan Gramsci bunu İtalya ve Fransa örnekleri üzerinden açıklar: Avrupa aydınlarının gelişimleri açısından belirgin farklılıklar vardır. İtalyan aydınları, İtalya'nın parçalı bir yapıya sahip olması nedeniyle ulusal değil, uluslararası bir işlev taşıırken

⁹⁶ Lusin Bağla, "Antonio Gramsci ve Aydınların Rolü Sorunu", 23-84, Birikim Dergisi, İstanbul, s. 25

Fransa tüm ulusların enerjilerinin ve aydın kategorilerinin uyumlu gelişimi için güzel bir örnektir: “1789’da yeni toplumsal gruplar siyaset sahnesine çıkmaya başladıklarında, tüm toplumsal işlevleri için tam donanımlıydı, eski sınıflarla uzlaşmaya girmek şöyle dursun, kiliseyi bile etkilemeyi başarıp, tüm sınıfları bünyesinde topladı”⁹⁷. Fransız devrimi, ilerici burjuvanın kendi organik aydınlarını yetiştirerek, feodalizmin organik aydınını yetiştiren kiliseye karşı vermiş olduğu uzun soluklu bir mücadelenin sonucunda oluşmuştur: “Burjuvazinin organik aydınlarının asıl savaş verdiği kesim, kast durumuna geldikleri için son derece türdeş ve soğurulmaları da bu nedenle son derece zor olan toprak soyluluğuna organik olarak bağlı din adamları sınıfı olmuştur.”⁹⁸ Aydınların devrimin koşullarını hazırlamaları konusunda yukarıda sözü edilen Fransız burjuva devriminden önceki yoğun ideolojik hazırlanma sürecini örnek gösteren Gramsci’ye göre Diderot, Voltaire, Rousseau gibi aydınlar, fikirleriyle devrimi hazırlamış ve devrimin gerçekleşmesine etki etmişlerdir. Yani o dönemin ilerici sınıfı olan burjuvazi, egemenliğini önce ideolojik alanda sağlamlaştırmıştır. Batı dünyasının bugünkü temellerinin atıldığı olay olan Fransız Devrimi örneğinde de görülebileceği gibi hegemonya kurma yolunda verilecek mücadele açısından önemli bir konuma sahip olan aydınların, diğer sivil toplum kurumlarıyla da, (örneğin okullar, gazeteler, dergiler, sendikalar siyasal partiler vb. kurumlar ile de) ilişkisi olduğu düşünülürse, hegemonyanın kurulması ve sürdürülebilmesinde en önemli araç olduğu düşünülebilir.

1.5.3. Aydınlar ve Hegemonik Bir Araç Olarak Eğitim

Avrupa’da gerçekleştirilecek sosyalist bir devrim için anahtar öge olarak gördüğü hegemonya kavramını, toplumsal bir sınıfın, bir başka sınıf üzerindeki ideolojik-entelektüel etkisi olarak açıklayan Gramsci için, hegemonyanın kurulmasında sivil toplum alanında bulunan bir diğer önemli hegemonya aracı resmi okullar ve eğitimidir. Lombardi eğitim kavramının Gramsci’de söylemsel olarak bağlamın bütününde ortaya çıktığını ve praksis felsefesi içinde yapıldığını dile getirir. Gramsci’ye göre “yaşam koşullarının bir sonucu olan insan, gerek toplumsal ilişkiler bütünüünün değişimi yoluyla, gerekse bu nesnel durumları kullanma iradesiyle bunların bilincine varılması yoluyla

⁹⁷ Gramsci, *Hapishane Defterleri*, 2. Cilt, 4. Defter, s. 224

⁹⁸ Portelli, a.g.e., s. 108

belirlenmiş bir dönüşüm öznesi haline gelir. Bu konumda insan, kendi iradesini harekete geçirir, soyut bir iradeyi somut olarak uygular ve böylece kendi kişiliğini oluşturur.”⁹⁹

Gramsci açısından geniş yığınlarda rızanın elde edilmesi ve örgütlenmesi konusunda, devletin en temel işlevi, geniş halk yığınlarının kültürel ve ahlaki seviyelerini, üretim güçlerinin gelişimine uygun bir biçimde yükseltmektir. Bu gelişimin sağlanmasının yolu ise eğitim sisteminin düzenlenmesidir: “Gramsci, sivil toplumda hegemonyanın kurulabilmesinin, devletin bir yandan kamusal okul sistemi aracılığıyla yürüttüğü olumlu eğitici bir işlev gören eğitim faaliyetleriyle, diğer yandan da hukuku uygulamakla görevli mahkemeler aracılığıyla yürüttüğü olumsuz baskıcı bir işlev gören yasal-disipline edici eğitim faaliyetleriyle olanaklı olabildiğini vurgulamıştır.”¹⁰⁰ Hegemonyanın kurulmasında etkili bir araç olan eğitimi etik devlet bağlamında ele alan Gramsci için devletler, nüfuslarının büyük bölümlerini belirli bir ahlak ve kültür seviyesine çıkarttıkları ölçüde ‘etik devlet’ olmayı başarırlar.

Hegemonyanın devamlılığı için rıza örgütleme yolunda, ideolojik işlevin en önemli boyutunu okul sistemi oluşturmaktadır. Fransız Devriminden sonra ortaya çıkan ulus devletler hegemonyalarını sürdürmek amacıyla kamusal eğitim sistemini uygularken, bununla burjuvazinin düşünce yapısını, dünya görüşünü, kültürünü geniş yığınlara benimseterek hegemonyalarını sürdürmeyi amaçlamaktadırlar. Modern toplumlarda yönetici sınıf bu amaç doğrultusunda eğitimin iki işlevinden yararlanmaktadır: “Modern uygarlıklarla beraber tüm politik etkinlikler öylesine karmaşık bir hale gelmiştir ve yalnızca sanayi devriminin beraberinde getirdiği bilimsel-teknik alanlarda değil, beşeri bilimler alanında da pratik etkinlikler günlük yaşam ile öylesine iç içe geçmiştir ki her pratik etkinlik kendi alanında yeni yöneticiler ve uzmanlar için yeni tip okul yaratma eğilimine girilmiştir.”¹⁰¹ Görüldüğü gibi modern uygarlıkta eğitimin ilk işlevi, kapitalist üretim sisteminin ihtiyaç duyduğu teknik donanım ve kapitalist hegemonyanın devamını sağlayabilecek yetkinlikteki sosyal bilimcileri

⁹⁹ F. Lombardi, “Antonio Gramsci’nin Marksist Pedagojisi”, çev: Sibel Özbudun- Başak Ekmen, Ütopya yayınları, Ankara, 2000, s. 43

¹⁰⁰ Robert Bocoock, “Hegemony”, Ellis Horwood Limited Publishers, Tavistock Publication, London, 1986, s. 29

¹⁰¹ Özgüden, a.g.e., ss. 99-100

üretmektir. Bunu da zorunlu ilkokul –Gramsci döneminde ilkokul-, daha sonra meslek okulları ve üniversitelerde yerleştiği müfredatlar ve bu yönde yetiştirilen öğretmenler aracılığıyla yapmaktadır: “Mesleki eğitim sürecinin sonunda yetiştirilen uzmanlaşmış insanlarda yeni uzmanlık alanlarının sürekli bir biçimde geliştirilmesine katkıda bulunurlar. Kendi kendini yeniden üreten bu katkının en doğal sonucuysa insanların kapitalist üretim sistemine kendiliğinden razı olmalarının sağlanması, yani rızanın kitlesel düzeyde örgütlenmesidir.”¹⁰² Gramsci bu noktada Batılı eğitim kurumlarını incelerken, ilkokullar, ortaokullar ve üniversitelerin yapısına da ışık tutar. Buna göre ilk ve orta öğretimde bulunanların entelektüel formasyonu bir gruba, üniversitede olanları ise başka bir gruba verilmiştir. Ancak ilk ve orta öğretim sıradan halk grupları ve küçük burjuvazinin okullarıdır. Gramsci’ye göre yukarıda sözü edilen bu toplumsal katmanlar tamamen kastın tekeli altındadır, çünkü alt sınıflara ait bireylerin içinde buldukları ekonomik koşullar nedeniyle, üniversiteye gidebilmeleri söz konusu değildir. Bu nedenle alt sınıfa ait olanlar dogmatik ve temel eğitimin ötesine geçip, eğitimin eleştirel ve tarihsel evreleriyle buluşamazlar. Bu anlamda Gramsci açısından, “(ü)niyersite, yönetici sınıfın kendi okuludur ve yönetici sınıf onun aracılığıyla başka sınıflardan bireyleri kendi yönetici, idari ve uygulayıcı personeline katar.”¹⁰³

Modern devletlerde okulun ikinci işlevi ise, kapitalist sistemi meşru gösterecek kültürel ve ideolojik ortamı yaratmaktır. Gramsci’ye göre modern devletler bu ideolojik işlevi etkin kılmanın yolu olarak, zorunlu kamusal eğitim sistemi anlayışını görürler ve zorunlu eğitim içinde kendi yetiştirdiği öğretmenler ve kendi oluşturduğu müfredat ile bunun gerçekleşmesine olanak sağlarlar. Bu bağlamda Gramsci’nin de belirtmiş olduğu gibi: “ilk öğretimin amacı, feodal sistemin aksine hiçbir hiyerarşi ve kast ayrımı yapmadan, yeni kuşaklara doğa bilimlerini öğretip onların feodal din kültürünün doğa ve evren hakkında telkin ettiği ‘büyülü dünya algısından’ kurtararak bilimsel ve akılcı bir çizgide eğitmek ve çocuğa yurttaşlık haklarını ve ödevlerini öğreterek çocuğun devlete ve sivil topluma katılmasını sağlamaktır.”¹⁰⁴ Gramsci açısından burjuva hâkim sınıfının buradaki temel amacı, kendi yaşamına sahip olmak isteyen bireyi, burjuva hukukunun

¹⁰² Özgüden, a.g.e., s. 101

¹⁰³ Gramsci, *Hapishane Defterleri*, 2. Cilt, 4. Defter, ss. 242-243

¹⁰⁴ Gramsci’den aktaran, Özgüden, a.g.e., s. 102

öğreti ve kurallarına uygun bir şekilde yaşayan bir kimse olarak eğitip, halkın tümünün burjuvazinin kültürel ve ahlaki anlayışına uygun bir kalıba girmesini sağlamaktır.

Öte yandan modern eğitim sisteminin amacının bir ulus yaratmak olduğunu vurgulayan Gramsci için egemenler bu amaca yönelik olarak bireyleri çocukluktan ve ilk gençliklerinden başlayarak, kendi ulus kavramı doğrultusunda, tek tip eğitimden geçirip, o ‘ulusun’ bir tarihinin, edebiyatının, dilinin, kültürünün vb. olduğunu aşılıyarak, bireylerin o ulusun çeşitli hak ve sorumluluklara sahip yurttaşları olduklarının bilincine vardırırlar. Ancak modern eğitim sürecinin tek amacı bir ulus yaratmak değil, o ulusun yurttaşları olmanın ortak bilincine ulaşmalarını sağlayıp, o ulusa belirli bir politik bilinç kazandırmaktır. Gramsci hegemonyayı bilişsel, felsefî ve pedagojik bir olgu olarak nitelerken, hegemonyanın, toplumun, yönetici sınıfın ideolojisine uygun bir eğitimden geçirilerek kurulacağını vurgular. Bu ise yönetici egemen sınıfın belirli pedagojik ilkelerle birlikte eğitim programının içeriğini ve çerçevesini kendi çıkarlarına uygun bir ideoloji doğrultusunda belirleyeceği anlamını taşımaktadır. Hegemonyanın kurulabilmesi için gerekli olan ortak ‘ulusal’ hafızanın oluşturulması süreci daha çocukluk çağında başlatılan bir kültürel homojenleşme sürecidir. Bu süreçte hem bireye yurttaşlık bilinci kazandırırken hem de bireyin iktidar bloğunun ideolojisini (egemen ideolojiyi) içselleştirmesi sağlanır: “Çünkü hegemonya, politik olarak bilinçlendirilmiş yurttaşların toplamından oluşan bir ulusa dayanmayı zorunlu kılar.”¹⁰⁵

Modern kapitalist burjuva devletlerinin hegemonik bir araç olarak kullandığı eğitim sistemini bu şekilde analiz eden Gramsci, İtalyan eğitim sistemi ve sosyalist strateji bağlamında da eğitimin neliğine ve işlevine vurgu yapar. Gerçek eğitimin yönlendirme ve hatta baskı gerektirdiğini vurgulayan Gramsci, bu anlamda eğiticinin önemine ve müdahalesine dikkat çekmiş olur. Eğiticinin geçmiş kuşağın kültür deneyimlerini yeni kuşağa aktardığını dile getiren Gramsci için bu görevi üstlenen kişi bir organik aydın olarak öğretmendir. Ona göre “öğretmen yalnızca okulda ders veren kişi değildir. Öğretmen aynı zamanda toplumsal baskı ve bireysel özerklik arasında dinamik ve diyalektik bir denge kurmaya çalışarak toplumun eleştirel bilincini temsil

¹⁰⁵ Paul Ransome, “Antonio Gramsci: A New Introduction, Harvester Wheatsheaf”, New York, London, Toronto, 1992, s. 79

eder. Ayrıca öğretmen okulda kolektif insan tipini yetiştiren, küresel çağa uygun bir kişiliğin oluşumunda katkıda bulunan bir kişidir.”¹⁰⁶ Bu anlamda öğretmenin iktidarın okuldaki temsilcisi olması nedeniyle eğitilmesi gereken bir organik aydın olduğunu dile getiren Gramsci’ye göre öğretmen toplumdaki yönetici konumu üzerindeki eleştirel bilincin farkına varmalıdır.

Öte yandan kültürel-ideolojik hegemonyanın sağlanmasında okulların vazgeçilmez olduğunu söyleyen Gramsci, okulların mevcut kültürü çocuklara aktarması gerektiğini ifade eder. Mevcut modern eğitim sisteminde gerçek yaşam pratikleri ve okul arasında bir bütünlük bulunmadığını, çocuklara bir kavram yığını öğretildiğini ifade eden Gramsci, sosyal yaşamın ve kültürün anahtarı olarak gördüğü çalışmayı anlamak için pedagojik metodun kavranması gerektiğini dile getirir. Bankacılık (alış-veriş) olarak gördüğü eğitimle ilişkili olan öğrenme bakış açısını destekleyen Gramsci’ye göre çocuklar yoğunlaşmış gerçeklerle donatılmalıdır. Bu yüzden öğretmenler filozof ve üretken olmalıdırlar. “Çocukların kafaları anlamsız boş formüllerle, unutulmuş bilgilerle doldurulmamalıdır. Gramsci için eğitim-öğretim bir üretim aktivitesini öğrenme anlamında, sadece öğrenmeyle ilgili değildir. Ayrıca, üretim olarak öğrenme, eğitim öğretimin bireysel sonucu ve bireysel öğrenmelerden gelen bilginin yüklendiği tümel bir kültür olarak her ikisini de içermelidir.”¹⁰⁷

Bir hegemonya aracı olan okul ve eğitim sistemini, mevcut egemen kapitalist burjuva devletlerinin kullanım biçimini ve eğitim konusundaki kendi görüşlerini bu şekilde açıklayan, yani olan ve olması gereken üzerinde durarak, okul ve eğitimi sosyalist stratejinin önemli bir ögesi haline getiren Gramsci için önemli olan yetişkinlerin politik eğitimidir. Gentile reformuna karşı takındığı tutum ile reform karşıtı bir tavır ve geleneksel İtalyan eğitim anlayışından yana bir tutum sergileyen Gramsci’nin metodu özünde muhafazakardır. Gramsci’nin pedagojik muhafazakarlığının paradoksu, politik devrimin amaçlarının gerçekleşmesiyle giderilebilir. Aslında onun eğitim yazıları yetişkin eğitimi üzerine özellikle endüstriyel işçinin eğitilmesi bağlamında, çocuklara

¹⁰⁶ Asiye Aka, “Antonio Gramsci ve Hegemonik Okul”, Balıkesir Üniversitesi SBE, Cilt 12, Sayı 21, Balıkesir, 2009, ss. 329-338, s. 331

¹⁰⁷ Asiye Aka, *a.g.e.* s. 338

verilen eğitim üzerinedir. Gramsci'nin bakış açısı işçi sınıfının hegemonyası ile burjuva hegemonyasının yer değiştirmesini öncelikle formel eğitim kurumunun, özellikle buradaki çocukların belirlenip dönüştürülmesini içeren radikal sosyal değişimi yansıtır. Yetişkin politik eğitiminin, kitlenin eğitim problemi olduğunu vurgulayan Gramsci, sosyalist toplumun kendiliğinden oluşmayacağına dikkat çekerek işçi sınıfının bilinçlendirilip, hegemonya mücadelesine katılması gerektiğini dile getirirken organik aydınların rolüne gönderme yapar. Ona göre, eski tip aydın olarak adlandırılan bilim adamları, sanatçılar ve filozoflar ile eğitimciler, birlikte hareket etmeli ve karşı hegemonya hareketinin merkezi olan Komünist Parti çatısı altında toplanmalıdırlar. Kolektif aydın etrafında örgütlü bir yapı ile oluşturulacak karşı hegemonya hareketi, Gramsci açısından sosyalist stratejinin önemli unsurlarından biri olmak durumundadır.

1.6. Gramsci'nin Marksizm Eleştirisi

Çağındaki marksist söylemlere ekseriyetle karşı çıkan Gramsci'ye göre marksist düşünce, modern kültürün bir parçası haline gelmiş ve belirli ölçüde bazı kültürel akımları besleyip, zenginleştirmiştir. Gramsci açısından bu fenomen bazı marksistler tarafından, marksizmin aracı olarak 'idealist felsefe'nin görülmesi ve bu felsefenin 19. yüzyılın son çeyreğinde pozitivism, bilimcilik gibi kültürel akımlara absürt gelmesi nedeniyle incelenmemiş ve önemsenmemiştir. Marksizmin ikili bir revizyondan geçip ikili bir kombinasyon yarattığını dile getiren Gramsci, marksizmin bir yandan kimi öğelerinin belli idealist akımlar tarafından (Croce, Sorel, Bergson) özümsemişliğini ifade ederken, öte yandan marksizmi tanımlama kaygı ve telaşında olan resmi marksistlerin de, hedeflerine kaba, yıkıcı 'felsefi materyalizm'in modern versiyonlarında ve hatta Kantçılık gibi idealist akımlarda ulaşmış olduklarını belirtir.

Marksistlerin, marksizmi, marksist olmayan bir felsefeyle yoğurduklarını dile getiren Gramsci, bu durumun nedeni şöyle açıklar: "Bana göre: felsefe çeperinde tarihsel neden marksizmin kapitalizm öncesi dünyanın halk kitleleri arasında, özellikle de din kisvesi altındaki kalıntılarıyla mücadele etmek için ikincil eğilimlerle iş birliğine gitmiş olmasında yatar."¹⁰⁸ Marksizmin bu şekilde erozyona uğratıldığını ifade eden Gramsci

¹⁰⁸ Antonio Gramsci, "*Hapishane Defterleri*, 2. Cilt, 4. Defter", 1.ss. 155-156

açısından marksizmin iki temel görevi vardır; modern ideolojilerle mücadele etmek ve kültürleri Orta Çağ'dan kalmış halk kitlelerinin zihinlerini aydınlatmak. Kendisi de inançsız olan ve buna karşın sekter kilise düşmanlığına karşı çıkan Gramsci, sosyalistlerin kiliseye saldırmak yerine, kiliseyi kullanan burjuva ile mücadele etmeleri gerekliliğini vurgular.

Gramsci'ye göre marksizmin 20. yüzyılın başlarında girişmiş olduğu bu mücadele şekli ancak eğitilmiş sınıfların zihinlerini etkileyebilir ve geniş halk yığınlarından uzak kalır. Bunun sonucunda ortaya çıkan ise her yaş ve toplumsal yapıdan insanı etkileyebilecek ve toplumda ahlaki bir bütünlük sağlayabilecek kültürel bir güçten uzak 'birleştirilmiş marksizm' olmuştur. Klasik marksist anlayışa getirdiği bu eleştirinin üzerine bir de modern felsefe eleştirisi ekleyen Gramsci'ye göre "modern felsefe kendi dünya görüşü ile tutarlı bir eğitsel program oluşturmaktan ve halk kültürünü yaratmaktan acizdir. Bunun yerine entelektüel bir aristokrasinin kültürü olarak kalır."¹⁰⁹ Yukarıda sayılan nedenlerden ötürü halk ile kesin bir iletişim kurmayı başaramamış olan marksizm, yüksek bir kültür de yaratamamıştır çünkü onun muhitine yerleşmiş olan büyük aydınlar, halk sınıfları içinden değil, geleneksel sınıflardan gelmedir ve bunlar ya tarihin dönemeç noktalarında kendi sınıflarına geri dönmüş ya da halk sınıflarının içinde kalarak bu sınıfların otonom gelişimini engellemeye çalışmışlardır.

1.7. Kendine Has Bir Düşünür Olarak Gramsci

20. yüzyılın en başarılı ve en özgün politik düşünürlerinden biri olan Antonio Gramsci yaşamını, düşünceleri ile aynı doğrultuda şekillendirebilmiş, kişisel ve toplumsal yıkım ve acılara karşı mücadele etmiş ve ölünceye dek çizgisinden sapmamış bir düşünürdür. Düşüncesini yaşadığı dönem ve coğrafyanın koşullarıyla zenginleştiren, 'Güney İtalya Problemi' üzerinden bir düşünüş gerçekleştiren ve hatta bu yüzden çeşitli çevrelerce ulusal bir filozof olmakla eleştirilen Gramsci, esasında bölgesel ve dönemsel problemler üzerinden tüm kesimleri/bölgeleri kuşatan bir öğretiyi yaratmasını bilmiş, düşünsel anlamda dinamik ve analitik bir düşünürdür. Düşüncesinin belki de çıkış noktası

¹⁰⁹ Gramsci, *Hapishane Defterleri*, 2. Cilt, 4. Defter, s. 156

olarak kabul edilebilecek olan Kuzey-Güney İtalya sorunu ve sömürsünü iliklerine kadar hisseden ve yaşayan Gramsci, bu sömürünün analizini gerçekleştirirken, analizini marksizm ile zenginleştirmiş, meselenin bölgesel değil, sınıfsal olduğuna vurgu yapmıştır. Marksist dünyaya girişi sonrasında asla körü körüne bir bağlılık ve tutum sergilemeyen, eleştirel bakış açısını her zaman diri tutan Gramsci bu yönüyle çağdaşları arasında özgün bir yer edinmeyi başarmış ve analitik ve yenilikçi tavrı ile II. Enternasyol'in devrimi kavrayış ve Batı devrimi stratejisine karşı bir tavır sergileyerek, Batı sosyalist dünyası için yeni bir devrim stratejisi ortaya koymuştur.

Avrupa'da gerçekleşebilecek bir devrim için sosyalist cephenin yeni bir stratejiye ihtiyaç duyduğunu belirten Gramsci Batı ve Rusya arasındaki en temel farkın politik toplum ve sivil toplum yapıları arasındaki ayrışmalar olduğunu belirtir. Batı'da gerçekleşebilecek bir devrim için Batı kapitalist devlet yapısının iyi incelenmesi gerekmektedir. Çünkü Batı liberal kapitalist devletlerinin iş görme biçimi Rus devlet yapısının iş görme biçiminden olabildiğince farklıdır. Batı kapitalist liberal devlet yapılarını incelerken, onların işleyiş biçiminin taklit edilmemesi gerektiğini söyleyen Gramsci için Rusya'da açık savaş ile devrim mümkün olabilmişken, Batıda sivil toplum alanının gelişmiş olması nedeniyle böyle bir yöntemin uygulanması mümkün değildir. Devrim şansının aktüel kılınabilmesinin yolu, gelişmiş durumda olan sivil toplum alanında bulunan hegemonya araçları (özel okular, sendikalar, basın-yayın, siyasal partiler, kilise vs.) vasıtasıyla, işçi sınıfının kendi dünya görüşünü, sınıf ittifakları ile birlikte geniş halk yığınlarına aktarması ve benimsetmesidir. Bu stratejinin kaynağını yine liberal kapitalist devlet analizinde bulan Gramsci bu anlamda, kurulacak hegemonyanın köklerini 1789 Fransız Devrim'inde bulur. Batı devrim stratejisinin Doğu'dan farklı olması gerektiğini bu analizi aracılığıyla belirten Gramsci'ye göre Batı siyaset dünyası Fransız Devrimi ile birlikte başka bir yola girmiştir.

Öte yandan Fransız Devrimi'nin Avrupa politik ve toplumsal yapısında büyük değişikliklere yol açtığını, yeni bir siyasal ve toplumsal düzlem meydana getirdiğini dile getiren Gramsci için bu olgu Avrupa'da meydana getirdiği 'ulusal isyan' dalgalarıyla birlikte yeni bir yönetim biçiminin doğuşuna hizmet etmiştir. Devrim öncesinde yönetimi elinde bulunduran sınıf olan aristokrasi, iktidarını baskı ve zor aracılığıyla sürdüren bir

'jandarma devlet' konumundayken, Fransız Devrimini doğuran süreç öncesinde Gramsci'nin çok önem verdiği aydınlar aracılığıyla yeni bir politik düzlem ortaya çıkmış, Fransız Aydınlarının geniş yığınları eğitip örgütlemesiyle birlikte yeni bir siyasal paradigma doğmuştur. Bu anlamda bütünleşik devlet teorisini geliştiren Gramsci'ye göre iktidar ve hegemonya artık baskı ve zor ile değil, rıza ve fikir birliği aracılığıyla sürdürülebilen siyasal olgulardır. Foucault'nun biyo-iktidar olarak nitelediği iktidar biçimini, ondan yaklaşık kırk yıl önce, farklı bir bağlamda rıza ve konsensüs kavramları üzerinden açıklayan Gramsci, bu anlamda çağdaşlarının öncelediği bir teorisyen olduğunu gözler önüne sermektedir.

Felsefesinin köklerini Machiavelli ve Marx'ta bulan Gramsci, bu iki filozofun da eksik bir değerlendirilmeye tabi tutulduğunu ifade ederken, Machiavelli'nin yalnızca etik bağlamda ele alınmasını gülünç bulmuştur. Zira Fransız devrimi sonrası burjuva sınıfı öncülüğünde gelişen sivil toplum alanının en önemli araçlarından biri olan siyasal partinin işlevini, Machiavelli'nin 'Prens'inden hareketle ele alan Gramsci, bu anlamda hem Machiavelli'nin toplumsal dönüştürücülük anlamında büyük fikirlerinin yeniden değerlendirilmesine olanak sağlamış ve hem de gelişen sivil toplum alanındaki güç ve toplumsal dönüştürücülükteki liderliği ile 'Modern Prens'e özel bir yer açarak, Batı sosyalist stratejisine rehber olmuştur.

Marx ile bağımlı asla kaybetmeyen, düşüncesini buradan hareketle şekillendiren, ancak yine de marksist yazına yeni fikirler getirmesini bilen Gramsci, altyapının belirleyici gücünü inkâr etmeden, üstyapı araçlarının önemini vurgulayan ve hatta tarihsel materyalizmin kesinliğinin sanıldığı kadar mutlak olmadığını Rus Devrimi üzerinden açıklayan bir düşünürdür. Ekonomizm, materyalizm, pozitivism eleştirileri nedeniyle çağdaşlarından farklı bir yorum ortaya koyan, bu tavrı nedeniyle altyapıyı önemsemediği yönünde eleştiriler alan Gramsci'nin, çağının koşullarıyla geliştirmiş olduğu politik stratejinin nüveleri aslında yine Marx'ta bulunur. Gramsci felsefesinin belki de en önemli kavramı olan hegemonya, köklerini elbette ki politik toplum ve sivil toplum ayırımında bulur. Buna göre Fransız Devrimi ile başlayan, 1870'lerde ivme kazanan ve nihayet I. Dünya Savaşı ile son halini alan yeni politik düzlem iyi okunmalı ve anlaşılmalıdır. Bu

bağlamda hegemonyanın kurulabilmesi için sivil toplum araçlarının önemine vurgu yapmış olan Gramsci bu hususta köklerini yine Marx'ta bulur.

Gramsci'nin hegemonyanın kurulması sürecinde büyük önem atfettiği, siyasal parti, sınıf ittifakı, aydınlar ve eğitim gibi kavramlar, Marx'ın felsefesinde de yeri ve önemi olan kurum ve olgulardır. Gerek Blanquiciler, gerekse de anarşistlerle girdiği tartışmalarda Marx, çok belirgin bir biçimde burjuva devlet yapısının formlarıyla, özellikle genel oy, seçimler, partiler, sendikalar ile proletarya siyaseti arasında çok doğrudan bir süreklilik görür. Blanquiciler işçi sınıfının devrime hazır olmadığını, devrimden sonra da uzun bir süre iktidara hazır olmayacağını vurgularken, Marx tam tersi bir düşünce ve tavır ortaya koyar. Bu tavır işçi sınıfının ancak mevcut demokrasi –burjuva devlet yapısı- içindeki formlar yoluyla, yani genel oy, demokratik örgütlenme ve hatta doğrudan o dönemin burjuva demokratik devrimlerine katılma yoluyla kendi kendini eğitebilmesinin vurgusudur. Marx eğitimi, öz örgütlenme ve bilinçlenme olarak algılarken, Gramsci de aslında tüm bunlardan farklı bir tutum ortaya koymamış ancak bu düşünüş biçimini zenginleştirmiştir. Marx eğitimi bir öz örgütlenme, bilinçlenme olarak kavrarken, Gramsci de, eğitimi, hegemonyanın kurulmasında, işçi sınıfının kendi dünya görüşünü oluşturmada, bu görüşün geniş kitlelere yayılmasında ve elde edilecek iktidarın sürdürülmesinde anahtar kavramlardan biri olarak görür.

Bununla birlikte Marx ve Machiavelli'den ödünç aldığı bu görüşleri çağının problemleri ile yoğuran, faşizmin yükseldiği bir dönemde yeni kavramlar üreten, yükselen faşist dalgaya karşı Batı sosyalist dünyası için bir reçete hazırlayan Gramsci'nin felsefesindeki en önemli kavram, bugün hala sıklıkla kullanılan, politik çözümlemelerde hala anahtar bir kavram konumunda olan, hala aynı sivil toplum araçları ile iş gören 'hegemonya' kavramıdır. Modern siyasal düzlemde rızanın önemine vurgu yapan Gramsci açısından hegemonya her şeyden önce politik topluma sahip konumdaki iktidar bloğunun sınıf çıkarlarıyla örtüşen ve hukuk kuralları çerçevesinde bilinçli olarak kurulan örgütlenmiş rızadır. "Gramsci'nin hegemonya teorisinde 'örgütlü rıza' şu veya bu bireyin herhangi bir eyleme katılmak için sergilediği öznel irade değil, o iradenin demokratik olarak temsil edilebilmesi için gerekli nesnel yasal koşulların oluşturulması anlamına gelir. Bu rıza tek tek bireylerin eylemlerinin bir sonucu olmaktan ziyade politik toplum

tarafından örgütlenen ortak bir iradedir.”¹¹⁰ Bu yüzden yeni bir hegemonya yaratmak, yönetici sınıfın çıkarları doğrultusunda belirlenmiş olan, yasal olarak izin verilen sınırlar içinde bireylerin kendi özgür eylemlerini seçebilecekleri iradelerini örgütlemek demektir.

Sosyalist reçete dahilinde hegemonya kavramının altını çizen Gramsci açısından politik ve sivil toplum alanlarını elinde tutan hâkim burjuva sınıflar büyük avantajlara sahipken, işçi sınıfı için hegemonya kurmak zor olmasına rağmen imkânsız değildir. Buna göre işçi sınıfı egemen sınıfa karşı önce ideolojik olarak sivil toplum alanında, aydınlar, siyasal parti, özel okullar, sendikalar vs. aracılığıyla mücadele vererek sivil toplumu ele geçirmeli, bu sürecin sonunda ise politik toplumu da ele geçirerek iktidara sahip olmalıdır. Gramsci'nin özgün düşüncesinin bir görünümü de bu noktada açığa çıkmaktadır. Zira işçi sınıfı iktidar mücadelesindeki bu süreçte yönetici sınıfın sivil toplum alanındaki faaliyetlerini sekteye uğratmalı ve yönetici sınıfın hegemonya kurmak için kullandığı kurumların altını oyarak kendi ideolojisini yaygın ve kalıcı hale getirmelidir. Gramsci tam da bu noktadaki tavrı ile kapitalizmin, ekonomik ve toplumsal krizler ile çöküşe geçmesini bekleyen ekonomizmlerden farklı bir tutum sergilemiş olur. Kaderci bir tutumdan ve kapitalist krizleri beklemekten uzak durulması gerekliliğini vurgulayan Gramsci, bu anlamda en büyük görevi siyasal parti ve organik aydınlara verir. Ona göre nasıl ki “(b)urjuvazi transformizm gibi yöntemlere başvurarak işçi sınıfının organik aydınlarını kendi safına çekiyor veya kendi lehine etkisizleştiriyorsa, işçi sınıfının organik aydınları da ideolojik alanda benzer şekilde mücadele ederek egemen sınıfın entelektüel bloğunu dağıtmalıdır.”¹¹¹

Gerek önceki kısımlardan gerekse yukarıda yer alan ifadelerden anlaşılacağı üzere, düşüncesini çıkış noktası bölgesel bir problem olsa da, bu problemin analizini Marx ile güçlendiren, II. Enternasyol'e getirmiş olduğu eleştiriler ile uluslararası arenada kendini gösteren ve marksist dünyada kendisine saygın ve özgün bir yer edinen Antonio Gramsci, 20. yüzyıl siyaset felsefesinin en önemli kaynaklarından biridir. Gramsci, Marx ve marksist dünya ile bağlarını hiçbir zaman koparmamasına rağmen, altyapının önemini ve değerini gözardı etmeden, yeni bir siyasal çözümlemeye girişmiş; bu çözümlemedeki

¹¹⁰ Özgüden *a.g.e.*, s. 127

¹¹¹ Özgüden, *a.g.e.*, s. 134

kavramsallaştırmalarıyla (mevzii savaşı, manevra savaşı, bütünleşik devlet, hegemonya) günümüz siyaset felsefesine, günümüz politik düzlemine ışık tutmuş, yaptığı iktidar çözümlenmeleriyle çağdaşlarından bir adım ne çıkmış; ölümünden sonra -özellikle 1960'lardan sonra- felsefe tarihinde yeri ve önemi anlaşılmış bir filozoftur. Hegemonya kavramını felsefe ve politika dünyasında en çarpıcı Şekilde ele alan Gramsci'nin söyledikleri günümüz felsefecileri ve siyaset bilimcileri tarafından hala dikkate alınmakta ve çözüm arayışlarında sık sık kendisine başvurulmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

(ÇAĞDAŞ HEGEMONYA YAKLAŞIMLARI VE MEDYA)

2. GRAMSCİ SONRASI HEGEMONYA ÜZERİNE ÇEŞİTLİ YAKLAŞIMLAR

2.1. Çağdaş Hegemonya Yaklaşımları

Felsefe tarihinde Antonio Gramsci ile anılan hegemonya kavramı günümüzde özellikle siyaset felsefesi ve siyaset bilimi alanında toplumsal yapı ve işleyiş, ulusal yapı ve uluslararası ilişkiler analizinde sıklıkla başvurulan bir kavramdır. Gramsci sonrasında hegemonya üzerine çeşitli yaklaşımlar geliştirilmiş ve bu teoriler hem 20. yüzyıl siyasal dünyasını hem de günümüzde tercih edilen, hayata geçirilen yaşam ve düşünüş biçimlerini, toplumsal yapı incelemelerini, iktidarların işleyiş biçimlerini ve gerekliliklerini açıklama noktasında felsefecilere ve siyaset bilimcilere yardım etmektedir.

20. yüzyılda özellikle 1970'lerden sonra yaşanan küreselleşme süreci ve sınırların yavaş yavaş silinir hale gelmesiyle birlikte hegemonya kavramı farklı boyutlarda incelenmeye başlanmış ve yeni oluşan uluslararası düzeni açıklamakta kullanılan en önemli kavramlardan biri haline gelmiştir. 20. yüzyılda oluşan yeni dünya düzeni ve toplumsal ilişkiler ağıyla birlikte hegemonyaya yönelik farklı teoriler geliştirilmiştir. Bu teoriler, a) güç dengelerini açıklama odaklı yaklaşım, b) kapitalist dünya düzenini açıklamaya yönelik yaklaşım ve c) sınıf temelli yaklaşım olmak üzere üç farklı yaklaşımı ifade eder. Çıkış noktası güç dengeleri olan "Realizm" için uluslararası sistem 'güç'e dayalı bir sistemdir. Bu nedenle Realizm gücün devletlerarası dağılımına odaklanır. İkinci yaklaşım olan "Kurumsal Liberalizm" ise Kapitalist dünya düzeninin doğasını açıklamaya odaklanır. "Bu yaklaşımın temel varsayımı, II. Dünya Savaşı sonrası kapitalist dünyada İngiltere hegemonyasının sonunun gelmesine rağmen sistemin sona ermeyeceğidir. Buna göre bireyler ve devletler bireysel çıkarları doğrultusunda hareket ettikleri sürece sistem

devam edecektir.”¹¹² Hegemonya ile ilgili son yaklaşım ise kökeni Gramsci’ye dayanan, sınıf temelli bir yapıya sahip olan ve Kapitalist devletlerde ulus-ötesi sınıf çıkarlarını ve çatışmalarını temel alan yaklaşımdır.

2.1.1. Realist Hegemonya Yaklaşımı

Uluslararası ilişkilerin en eski okulu olarak gösterilen realist hegemonya yaklaşımının kökleri Thucydides ve Machiavelli’ye kadar uzanır. Thucydides, ekonomik ve politik bakış açısını genel çerçeveye uyarlamak amacıyla analiz yaparken, Machiavelli analizinde ekonomik ilişkilere çok önem vermez. İktidarın ele geçirilip sürdürülmesi konusunda ekonomi ve siyaset arasında bir bağ kurmayan Machiavelli daha çok askeri güce önem verir. İktidar için gerekli olan temel unsurun güçlü bir ordu olduğunu dile getiren Machiavelli bunu, “(a)ltın tek başına iyi asker kazandırmaz ancak iyi asker daima altın kazandırır”¹¹³ ifadesiyle ortaya koyar.

Realist hegemonya yaklaşımı iki temel kavrayış üzerine kurulu olan bir yaklaşımdır. İlk olarak realist teori iktisattan çok siyaset ve tarih alanlarına yoğunlaşan bir ekoldür. Başka bir ifadeyle realist teori ekonomi ile ilgili konuları ikinci plana atar. Realist teorinin üzerine kurulduğu diğer bir unsur ise güce yapılan vurgudur. Bu vurgu aracılığıyla realist teorisyenler güvenlik konusunun altını çizerler.

Hareket noktası uluslararası ilişkilerdeki çekişmeler (istikrar, düzenleme, kural koyma vb.) olan realist yaklaşım için çelişkilerle dolu bu alanın gerçek belirleyicisi güçtür. Başka bir ifadeyle, güç, devletler arasındaki ilişkiyi belirleyen temel unsurdur. Uluslararası sistemde gücün bir istikrar ve güvenlik sembolü olduğunu ileri süren realist hegemonya yaklaşımına göre uluslararası ilişkiler sistemi, bir kendi kendine yetebilme sistemidir. Bu sistemin en önemli unsuru ise devlettir. Diğer devletlerle mücadele edebilmek için kendi başına var olma mücadelesi veren devlet, rasyonel bir birim olarak kendi varlık ve güvenliğini sağlamaya çalışır. Öte yandan “(s)adece hegemonik bir devlet dışı açık, istikrarlı bir sistem kurabilir ve bunu sürdürebilir.”¹¹⁴ Devleti sistemin temel

¹¹² Yeliz Sarıöz Gökten, “Hegemonya İlişkilerinin Dünü, Bugünü ve Geleceği”, Notabene Yayınları, 1. b, İstanbul, 2013, s. 22

¹¹³ Gökten, a.g.e., s. 23

¹¹⁴ Gökten, a.g.e., s. 23

bir unsur olarak kavrayan realist teori bu bağlamda devlet müdahalesinin gerekliliğini vurgularken, bu müdahale için güçlü bir devlete gereksinim duyulduğunu da ifade eder. Bu devletin uygulamaları ise güç ve çıkar ile doğru orantılıdır. Başka bir ifadeyle çekişme ve rekabete dayalı ve anarşik bir yapıya sahip olan uluslararası arenada güç, çıkar üzerine kuruludur ve bu çelişkili sistemin en önemli unsuru devlettir. Sistemdeki en önemli unsur konumunda olan ve çıkarları doğrultusunda iş gören devlet yapıp etmelerinde ahlaki kurallarla bağlanmış değildir. Başka bir deyişle felsefi ve analitik yapıda olan, güce dayalı ve gücün önemini vurgulayan realist yaklaşım için ulus devletinin ahlaki düşünceler ve uluslararası kurallar ile kısıtlanması söz konusu değildir.

S. Krasner, R. Keohane ve R. Gilpin gibi Amerikalı düşünürler tarafından geliştirilen realist hegemonya yaklaşımı ekonomik açıdan kuvvetli, askeri gücü yüksek ve uluslararası anlamda önder bir devlet kavrayışı üzerine kurulmuştur. Realist hegemonya yaklaşımı uluslararası sistemin sürdürülebilmesi için oyun kurucu, kural koyucu bir devletin var olması gerekliliğini vurgular. Buna göre uluslararası ilişkilerin belirli bir paradigma üzerinde yürüyebilmesi için diğer devletleri kontrol altında tutabilen, uluslararası ilişkileri yönlendirebilen bir güce ihtiyaç vardır. Realist hegemonya yaklaşımını geliştiren teorisyenlerin teorilerinin temelinde ise Amerika Birleşik Devletleri yatmaktadır. Realist teorisyenler var olan dünya düzeninin gerisinde yatan sebepleri hegemonik istikrar teorisi aracılığıyla açıkladıklarını ileri sürmektedirler. Bu teoriye göre güçlü, sağlam ve sağlıklı bir uluslararası ekonomik düzen güvenlik ve barışı tesis edebilen, ekonomik ve askeri anlamda güçlü durumda olan bir devletin varlığıyla mümkün olabilir. Başka bir deyişle, dünya ekonomisi ancak güçlü bir egemen devletin varlığıyla düzenli bir biçimde ayakta kalabilir. Bu şekilde ekonomik istikrar için piyasalar ekonomik ve askeri açıdan güçlü bir devlete ihtiyaç duyarlar.

1980'lerde Kindleberger tarafından oluşturulan bu okul, uluslararası sistemin anarşik bir yapıya sahip olduğunu vurgularken, bu yapının bir düzene oturtulabilmesi için merkezi konuma sahip güçlü bir devlete ihtiyaç duyulduğunu belirtir. Öte yandan realist yaklaşıma göre bu ilişkilerdeki anarşinin nedeni uluslararası arenada kamu mallarının nasıl paylaşılması gerektiği konusundaki yaklaşımlardır. ‘‘Kindleberger’in liberal

açıklaması, küresel ekonomik yönetimde bedavacılık probleminin varlığından dolayı, kamu mallarının sağlanması için hegemonik gücün gerekli olacağına dayanmaktadır.”¹¹⁵ Liberal kurumsalcılar, uluslararası iş birliği alışkanlığının meydana getirilmesi ve bu alışkanlığın sürekli hale getirilmesi için dünya ekonomisinde belirli dönemlerde ortaya çıkan hegemonik liderleri benimsemektedirler.

Realist hegemonya yaklaşımının önde gelen isimlerinden “Gilpin, realist yaklaşımı devlet merkezli ve sistem merkezli olmak üzere ikiye ayırır.”¹¹⁶ Realizmin geleneksel formu olan ve kökleri Thucydides ve Machiavelli’ye kadar uzanan devlet merkezli realist yaklaşım, devletin uluslararası alandaki yeri ve bireysel davranışları üzerine odaklanırken, Waltz tarafından geliştirilen teorik çerçeveye dayanan neorealizm, realizmin yeni versiyonudur. Bu iki yaklaşımın devlet ve devletin çıkarlarına bakış açıları birbirlerinden farklıdır. Devlet merkezli olan realist yaklaşım uluslararası arenanın anarşik bir yapıya sahip olduğunu ileri sürdüğü için, güç ve güç ilişkilerine odaklanırken, devletin buradaki temel ilgisi politik bağımsızlık ve askeri güç üzerinedir. Bu anlamda uluslararası düzlemde güç ve güç ilişkileri önemli bir unsurdur. Realizmin aksine neorealizm ise gücün devletler arasındaki dağılımına odaklanır.

2.1.1.1. Neorealist Yaklaşım

Realist hegemonya yaklaşımının temel ilkelerini kabul eden neorealizm, kullanılan araçlar, amaçlar ve neden-sonuç ilişkileri bakımından realist yaklaşımdan farklılıklar gösterir. Realist yaklaşımda rasyonel bir varlık olan devlet gücünü savaş aracılığıyla arttırma yoluna gidebilecekken, neorealizm açısından bu yaklaşım yanlış bir yaklaşımdır. Çünkü egemen devletin aşırı güce sahip olması diğer devletleri askeri güçlerini arttırma konusunda motive edecektir. Bu anlamda realizmin uğradığı bir diğer revizyon, neden-sonuç ilişkilerindeki kaymadır. Realizme göre neden-sonuç ilişkisi bireyler ve devletler arasındaki etkileşime dayanır. Neorealizme göre ise uluslararası sistem realizmin birim temelli açıklamalarına yapının etkisi eklenerek açıklanabilir. Başka bir ifadeyle, realist

¹¹⁵ Servet Akyol, Süleyman Ulutürk, “Küresel Kamu Malları: Hegemonya ve İstikrarın Küresel Ekonomi Politikası”, Akdeniz İ.İ.B.F Dergisi (13)62-85, Antalya, 2007, s. 71

¹¹⁶Gökten, a.g.e., s. 23

görüş savaşların doğallıkla çıkabileceğini, bunun ahlaki temelde yargılanamayacağını vurgularken, neorealizm savaşın insan doğasının bir sonucu olarak ortaya çıktığı anlayışını reddeder.

Düzeni gücün tek bir devlette toplanmasının sonucunda ortaya çıkan durum olarak tanımlayan neorealist hegemonya teorisine göre hegemonun düşmesi, düzenin bozulması anlamına gelir. Başka bir deyişle, anarşik yapıdaki uluslararası düzen, egemen durumda olan, hammadde, sermaye ve piyasanın kontrolünü elinde bulunduran lider devletin varlığıyla kendini sürdürebilir. Bu devletin gücünü yitirmesi uluslararası düzenin kargaşaya sürüklenmesi anlamına gelir.

Öte yandan tüm bu analiz ve açıklamalara rağmen realist hegemonya yaklaşımı birçok açıdan eleştirilmektedir. Stephen Gill realist yaklaşımın devletlerarası sistemde bir devletin tahakkümüne indirgenen hegemonya anlayışını, güç ilişkilerine dayandırılmış olduğu için eleştirir. Hegemonyanın güç ile açıklanması kavramı ampirik yöntemlerle açıklanabilir hale getirmiştir. Buna göre iktisadi ve askeri anlamda en güçlü devlet, tahakküm eden devlettir. Hegemonyanın bu şekilde tanımlanması Gill'e göre neoklasik bir bakış açıdır.

2.1.1.2. Hegemonik İstikrar Teorisi

Hegemonya teorilerinin en önemlilerinden birisi de realist hegemonya yaklaşımı ile birlikte incelenen Hegemonik İstikrar Teorisi'dir. Bu teori ile ilgili ilk açıklamalar Kindleberger'in çalışmalarında ortaya konulmuştur. Realizm/neorealizm, liberalizm/neoliberalizm yaklaşımlarının bir birleşimi olarak tanımlanabilecek olan Hegemonik İstikrar Teorisi için uluslararası sistemde tek bir egemen gücün olması sistemde istikrarı sağlayacak ve dışa açık ekonomi modelinin varlığına imkân sağlayacaktır. Hegemonik İstikrar Teorisini savunan kuramcılar, egemen gücün varlığının gerekliliğini iki nedenden ötürü savunurlar;

“a-) Liberal bir uluslararası ekonominin varlığı

b-) Mümkün olduğunca barışçıl ve güvenli bir uluslararası sistemin gerekliliği.”¹¹⁷

¹¹⁷ Gökten, *a.g.e.* s. 36

Bu teori, kamu mallarının düzenli bir biçimde sağlanması için uluslararası ilişkiler sahasının, bir lider etrafında örgütlenmesi gerektiğini iddia eder. Başka bir deyişle uluslararası sistemde bir lider bulunmaması durumunda sistem ve piyasalara kargaşa ve istikrarsızlık hâkim olacaktır. “Kindleberger’in liberal açıklaması, küresel ekonomik yönetimde bedavacılık probleminin varlığından dolayı, kamu mallarının sağlanması için hegemonik gücün gerekli olacağına dayanmaktadır.”¹¹⁸

Hegemonik İstikrar Teorisi açısından böyle bir liderin varlığı sadece o lider ülkeye değil, diğer ülkelere de fayda sağlayacaktır. Zira bu yaklaşıma göre lider konumunda olan ülke/devlet sistemde tüm devletler tarafından arzu edilen sonuçları elde etmek için çabalayacaktır. Bu açıdan bakıldığında dünya düzeni, düzeni oluşturan egemen devlete bağlı durumdadır. Ayrıca Hegemonik İstikrar Teorisi’nin sistem için mutlak anlamda gerekli gördüğü liderin özellikleri üç başlık altında toplanabilir. İlk olarak lider devletin yaklaşımı yardımsever niteliktedir. Hem amaç hem de yönteminde yardımsever olan lider, dar çıkarlardan ziyade genelleşmiş çıkarları destekler. İkinci özellik ise liderin zorlayıcı bir özelliğe sahip olmasıdır. Burada lider kendi çıkarları peşinden koşar ve bu çıkarları hayata geçirebilmek için diğer devletleri zorlayıcı bir niteliğe sahiptir. Bu açıdan bakıldığında lider, sömürgeci bir yaklaşım içindedir. Başka bir deyişle, bu tipteki hegemon güç kullanımına ağırlık veren, zora ve yaptırıma dayalı bir sistemi dayatan bir egemendir. Üçüncü lider/egemenlik tarzı ise ilk iki modelin karması durumunda olan bir liderlik tarzıdır. Buna göre bu egemen genel çıkarları korur ancak gereken durumlarda da zorlayıcı bir kimliğe bürünebilir.

Öte yandan tıpkı realist hegemonya yaklaşımına olduğu gibi hegemonik istikrar teorisine de sert eleştiriler yapılmıştır. Örneğin, Gilpin teoriyi bilimsellikten uzak bir teori olarak nitelerken, hegemonik istikrar teorisini bilimsellikten ziyade sezgi üzerine kurulu bir tarih okuması olarak tanımlar. Bu teoriye bir diğer eleştiri de Gill’den gelmiştir. Buna göre “(k)üresel kamu mallarının sunulmasında kolektif eylemi başarmak ve analiz etmek karmaşık ve aşırı zor bir konu olması nedeniyle; hegemonik istikrar teorisi, küresel kamu malları arzının nasıl sürdürüleceği konusunda yeterli bir açıklama sağlamamaktadır.”¹¹⁹

¹¹⁸ Akyol, Ulutürk, *a.g.e.*, s. 69

¹¹⁹ Akyol, Ulutürk, *a.g.y*

Nye, bu doğrultuda hegemonik istikrar teorisinin 1970'lerden bu yana devam eden Amerika Birleşik Devletleri'nin görece güç kaybı durumunu ve bu durumun sonuçlarını açıklayamadığını belirtir. Bu anlamda teori yalnızca geçmişi açıklayabilmekte, gelecek hakkında çok fazla söz söyleyememektedir.

2.1.2. Kurumsal Liberalizm

Dünya Kapitalizminin 1970'lerden sonra köklü bir değişime uğrayarak 'küreselleşme' adı verilen yeni bir yapılanma sürecine girmesiyle birlikte, Dünya Kapitalizmi yeni bir aşamaya ulaşmıştır. En önemli temsilcileri Keohane ve Nye olan Kurumsal Liberalizm küreselleşen dünyada ülke ekonomilerinin karşılıklı bağımlılıklarına vurgu yapmaktadır. Kurumsal Liberalizm'e göre küreselleşen dünyada ulusal ve bölgesel ekonomiler küresel bir üretim ve finans ağına entegre olmuşlardır. Avrupa'da yaşanan birleşmeler, Japonya'nın ekonomik gelişimi, tüm bu gelişmelerin kanıtı niteliğindedir. Bu süreçte devlet merkezli dünya düzeni değişmiş, ulus ötesi aktörler önem kazanmaya başlamıştır. Küresel Dünya düzeninde önemli bir aktör haline gelen ulus ötesi aktörler, 'ulus ötesi sınıf'ın oluşumuna neden olmuştur: "İktisadi küreselleşme süreci sınıf ve sosyal grup oluşumunun merkezini ulus-devletten küresel sisteme doğru değiştiren koşulları yaratmıştır."¹²⁰

Kurumsal Liberalizm tüm bu yaşanan değişimleri açıklama konusunda Realizm'in yetersiz kaldığını iddia ederek, yeni kavramsallaştırmaların gerekliliğine vurgu yapar. Buna göre uluslararası sistemde meydana gelen köklü değişimleri açıklayabilmek, artan uluslararası iş birliğinin önemini vurgulayabilmek adına yeni bakış açıları geliştirilmeli ve uluslararası bağımlılığın üzerinde durulmalıdır. Uluslararası sisteme yaklaşımı açısından Realizm ve NeoRealizm'den farklılıklar gösteren Kurumsal Liberalizm'e göre her şeyden önce uluslararası arenadaki failerin amaçlarında değişimler meydana gelmiştir. Realizm güvenliğe vurgu yapıp askeri güvenliğin en önemli amaç olduğunu vurgularken, Kurumsal Liberalizm için en önemli amaç güvenlik olmaktan çıkmıştır. Bunun en önemli nedeni ise ulus ötesi kurumların uluslararası arenada

¹²⁰ Alpaslan Akçoraoğlu, "Avrupa Birliği'nde Neo-Liberal Hegemonya, Otoriter Neo-Liberalizm ve Neo-Gramsciyen Uluslararası Politik İktisat Teorisi", Alternatif Politika, 9(1), 2017, s. 3

belirleyici birer aktör haline gelmeleridir. Bu kurumlar tek başlarına belirleyici güç olmasalar bile uluslararası sistemde devletlerin ağırlıklarını azaltmayı başarmışlardır.

Öte yandan tıpkı Realizm’de olduğu gibi Kurumsal Liberalizm’de de genel, evrensel yasalar olduğu kabulüne bir inanç vardır. Güç ve çıkar Realizm’de olduğu gibi Kurumsal Liberalizm’de de uluslararası arenada ilişkileri belirleyen temel unsurlardır. Bu nedenle, çıkar çatışmalarından dolayı uluslararası sistemin anarşik bir yapıya sahip olduğu iddia edilir. Kurumsal Liberalizm, Realist yaklaşıma benzer bir biçimde bu karmaşık yapının en önemli aktörünün devlet olduğunu ileri sürer. Ancak devletin anahtar aktör konumuna karşın, Kurumsal Liberalizm uluslararası kuruluşların da önemine vurgu yapar: “Liberal yaklaşımda iktisadi entegrasyon, sadece devletlerarasındaki karşılıklı bağımlılık tarafından değil, aynı zamanda iktisadi çıkar grupları gibi devlet dışı aktörler tarafından da belirlenir.”¹²¹

Bunun yanı sıra askeri güç odaklı analizden kaçınan Kurumsal Liberalizm gücün kaynağının yer değiştirdiğini öne sürer ve gücün teknoloji, eğitim ve iktisadi faktörlerce belirlendiğini ifade eder. Günümüzde bunun en önemli örneği konumundaki ülke ise Amerika Birleşik Devletleri’dir. ABD, askeri yaptırım gücünün yanı sıra iktisadi açıdan, bilimsel açıdan, teknolojik gelişim açısından, dünyanın iletişim merkezi olması açısından vb. özellikleri ile egemen güç konumundadır. Bu anlamda Kurumsal Liberalizm’e göre hegemonya daha çok iktisadi ve siyasi güç durumlarına göre açıklanabilir. Çünkü hegemonik iktidara ulaşmanın yolu temelde iktisadi kapasiteden geçer.

1.2.1. Neo-Gramsciye Hegemonya Yaklaşımı ve Robert Cox

Dünya ekonomisi ve politikasının 20. yüzyılın son çeyreğinde içine girmiş olduğu küreselleşme sürecinde, Neo-Gramsciye hegemonya yaklaşımı da tıpkı Realist yaklaşım ve Kurumsal Liberal yaklaşım gibi küreselleşme sonrası tartışmalarla yüzleşmek durumunda kalmıştır. Marksist bir hegemonya yaklaşımı olan Neo-Gramsciye hegemonya yaklaşımı uluslararası ilişkiler alanına tarihsel materyalist yöntemi uygulayan bir yaklaşım biçimiyken, buna ek olarak uluslararası ilişkilerde realist teori ve kurumsal

¹²¹ Gökten, *a.g.e.* s. 41

liberal teorinin göz ardı ettiği unsurları çalışma alanına dahil etmeyi başarmış bir hegemonya teorisidir. Gramsciyen teori ulusal ya da uluslararası kurumları ve iktidar ilişkilerini oldukları gibi kabul etmez. Bu kurum ve iktidar ilişkilerinin köken ve geçirmiş oldukları değişimler üzerine yoğunlaşır. Başka bir deyişle, Gramsciyen ekol mevcut toplum ve dünya düzeninin nasıl oluştuğu ve ne gibi değişimler gösterdiği sorularına cevap aramaya yönelmiş bir hegemonya teorisidir.¹²²

Öte yandan Realist ve Kurumsal Liberal yaklaşımlardan tamamen farklı bir hegemonya yaklaşımı ortaya koyan Gramsci'nin gözünde, toplumsal güç ilişkilerinin analizinde kullanılan hegemonya, toplumsal bir sınıf veya grubun bir diğer toplumsal sınıf ya da gruba baskın gelmesidir. Gramsci'nin hegemonya anlayışında baskın sınıf yalnızca tahakküm ile iş görmez, tahakküme ek olarak baskın sınıfın hegemonyası ahlaki ve entelektüel liderliği de kapsar. Kendi ahlaki dizgesini ve entelektüel dünyasını, kısacası kendi dünya görüşünü diğer sınıflara kabul ettirmeyi başaran sınıf, egemen sınıf olmayı başarmış demektir. Kendi dünya görüşünü yaygın dünya görüşü haline getirebilmiş olan egemen sınıf, hegemonyasını sürdürmek adına sürekli rıza üretir. Ancak kendi çıkarlarını geniş kitlelerin çıkarlarıymış gibi gösterip, geniş toplumsal sınıfların rızasını kazanan hegemon sınıfın iktidarının devamlılığını sağlayabilmesi için yalnızca rıza üretmesi yeterli değildir. Bu egemen sınıf ayrıca popüler ve demokratik talepleri de birleştirmelidir.

Kökeni Gramsci'ye dayanan ve onun hegemonyaya yaklaşımını günümüz dünyasına uyarlama yoluna giderek, çağımızdaki ulusal ve uluslararası yapıların analizini

¹²² Gramsci, hegemonyayı bir toplumsal sınıf ya da grubun diğer toplumsal sınıf ya da gruplar üzerinde kurduğu egemenlik biçimi olarak yorumlamaktadır ve sürekli yeniden kazanılmak zorunda olan hegemonya bu şekilde sosyal düzen biçimini oluşturmaktadır. Gramsci'de hegemonya, rıza ile yönetimdir. Egemen toplumsal sınıf kendi entelektüel ve kültürel bilincini diğer toplumsal sınıf ve guruplara aşılır. Neo-Gramsciyen kuramcılar, Gramsci'nin hegemonyayı, egemen sınıfın kurduğu bir sosyal düzen olarak ele almasından etkilenmişler ve bu yaklaşım biçimini uluslararası ilişkilerde dünya düzeni olgusuyla birleştirmişlerdir. Gramsci'nin ulus devlet düzeyinde gözlemlendiği hegemonya ve egemen sınıf-ezilen sınıf ilişkisini, Neo-Gramsciyen düşünürler uluslararası sistem düzeyinde 'egemen devlet ve ezilen/sömürülen devlet' düzlemine taşımışlardır. Neo-Gramsciyenlere göre egemen devlet, bir dünya düzeni oluşturmak ve bunu denetleyip yeniden üretmek amacındadır. Neo-Gramsciyen hegemonya yaklaşımını benimseyen yazar ve kuramcılar uluslararası ilişkilerin temel dinamiklerini açıklarken öne çıkardıkları iki kavram vardır: 'sermayenin birikimi' ve 'dünya düzeni'. Bu iki kavram birbirleriyle bağlantıları içerisinde açıklanmaktadır.

Gramsci'ci yöntemle yapan Neo-Gramsciyen hegemonya yaklaşımı, realist yaklaşım ve Kurumsal Liberal yaklaşımdan üç temel noktada farklılık gösterir. Buna göre bu yaklaşım için toplumsal güç ilişkilerini belirleyen temel faktör üretim sürecidir. Başka bir deyişle toplumsal güç ilişkileri, üretim ilişkileri tarafından belirlenir. Bu da Neo-Gramsciyen yaklaşımın altyapının belirleyiciliğine yaptığı vurgunun açık bir ifadesidir. Üretim süreci ve toplumsal güç ilişkileri arasındaki bağa vurgu yapan bu düşünceyi Gökten şu şekilde dile getirir: “(e)mek ve sermaye fraksiyonları, üretim sistemindeki konumları tarafından belirlenir. Bu da ulus ötesi üretim ve finans tarafından oluşturulan yeni bir gücü ortaya çıkardığı için küreselleşme gibi yapısal bir değişime yol açar.”¹²³ Küreselleşme ile ilişkili olan bu ulus ötesi güçler toplumsal üretim ilişkilerinin yapısını belirler. Neo-Gramsciyen yaklaşımın ikinci farklılığı ise sınıfsal yapıya odaklanıp genel geçer kuralların varlığını reddetmesi hususundadır. Bu kuralların değişmezliğini sorgulama yoluna giden Neo-Gramsciyen yaklaşım, bunların ardında yatan gerçekliği araştırır. Öte yandan toplumsal yapının kurallarının değişmez olmadığını tarihsel süreç ortaya koymuş durumdadır. Toplumsal yapı, tarih içinde üretim ilişkilerinin değişimi ile birlikte sürekli bir dönüşüm halindedir. Neo-Gramsciyen yaklaşımın üçüncü farklılığı ise devletin uluslararası sistemdeki yeri ile ilgilidir. Bu hegemonya yaklaşımı bu noktada Kurumsal Liberal hegemonya yaklaşımı ile bir benzerlik göstermektedir. Buna göre devlet sistemde yer alan önemli bir kurumdur, ancak en önemli kurum pozisyonunda değildir. Başka bir deyişle, Neo-Gramsciyen yaklaşım devletin sistemdeki yerini kabul etmekle birlikte, onun uluslararası sistemin en önemli unsuru olduğu fikrine de karşı çıkar. Küreselleşme ile birlikte, 20. yüzyılın özellikle son çeyreğinde ortaya çıkan ulus ötesi kurum ve kuruluşlar sistemde önemli birer aktör halini almışlardır.

Neo-Gramsciyen hegemonya yaklaşımının en önemli temsilcilerinden biri olan Robert Cox¹²⁴, un hegemonya ve dünya düzenine yönelik analizlerinin temelinde Gramsciyen bir bakış açısı yatmaktadır. Gramsci düşüncesinin anahtar kavramlarını

¹²³ Gökten, a.g.e., s. 50

¹²⁴ Robert Cox, 1926- 2018 yılları arasında yaşamış, Kanadalı Siyaset Bilimi ve Uluslararası ilişkiler uzmanıdır. Neo-Gramsciyen ekolün kurucusu olarak gösterilen Robert Cox, Gramsci'nin hegemonya teorisinin uluslararası ilişkiler alanını açıklamada da uygulanabileceğini savunmuştur. Robert Cox'un çalışmaları uluslararası ilişkiler kuramının alışıldık parametrelerinin dışında kalır. Cox'un küresel değişimi anlamakta kullandığı, sağlam bir tarihsel perspektife oturtulmuş yöntemi uluslararası ilişkilere dair geleneksel ontolojik varsayımlara bir karşı çıkışı temsil eder.

küresel politik ekonomi bağlamında yeniden yapılandıran Cox, uluslararası ilişkiler ve küresel dünya düzeni analizinde Gramsci'den ödünç aldığı hegemonya, tarihsel blok ve sivil toplum kavramlarına başvurup bu kavramlar üzerinden iş görmektedir. Ulusal düzeyde bir toplumsal yapı analizi ve hegemonya kavrayışı geliştiren Gramsci'nin görüş ve analizlerini değişen dünya koşullarına uyarlama amacıyla küresel düzleme taşıma yoluna giden Cox, geliştirdiği yöntemle Gramsci'nin hegemonya kavrayışının alanını genişletmeyi başarmıştır. Gramsci'de hegemonya belli bir grubun kendi dünya görüşünü diğer toplumsal gruplara kabul ettirmesi ve kendi çıkarlarını genel çıkarlar olarak gösterip bu doğrultuda rıza üreterek egemenliğini sürdürmesi olarak anlaşılabilir. Robert Cox'un geliştirmiş olduğu Neo-Gramsciyen hegemonya anlayışında tam da bu noktada bir genişleme söz konusudur. Buna göre: "Hegemonya, devlet içerisinde baskın olan toplumsal sınıfın güçlerince kurulan, ardından dünya çapında yayılan ve fikirlerin kabulüyle kendini gösteren maddi kaynaklar ve kurumlarca desteklenen bir yapıdır."¹²⁵ Bir başka deyişle, dünya çapında kurulacak olan bir hegemonya çeşitli düzeylerde ilişkilere ihtiyaç duymaktadır. Cox'un ifadesiyle: "Hegemonik dünya düzeni kavramı, yalnızca devletlerarası çatışmayı düzenleme üzerine değil, aynı zamanda ülkeleri çevreleyen sosyal sınıflar arasında ilişkileri meydana getiren küresel boyuttaki üretim tarzı küresel olarak tasarlanan sivil toplum üzerine kurulmaktadır."¹²⁶ Dünya hegemonyası, bir ülke içinde bulunan baskın sınıfın kurmuş olduğu hegemonyanın dışa doğru genişlemesiyle oluşmaktadır. Burada basit anlamda bir sınıfın diğerine üstünlüğü anlaşılmalıdır. Çünkü dünya hegemonyası üretim tarzının baskınlığını, kültür ve toplumsal kurumları da içeren bir yapıdır. Uluslararası arenada oyun kurucu rolde olan egemen devlet, uluslararası düzenin tesisini sağlamak ve bu düzeni korumak zorundayken yalnızca devletlerarası ilişki ve çatışmaları değil, aynı zamanda küresel düzeyde sivil toplum alanını da kontrol etmek zorundadır: "Böyle bir hegemonya, toplumsal ve ekonomik bir devrim süreci yaşayan güçlü bir devlet tarafından oluşturulur. Bu devrim sadece ülke içindeki iktisadi ve politik yapıyı düzenlemez, aynı zamanda ülkedeki burjuva sınıfının gelişimine de ön ayak olur. Böylece baskın sınıf tarafından oluşturulan hegemonya, dünya hegemonyası olma yolunda ülke içinden diğer ülkelere doğru

¹²⁵ Gökten a.g.e., s. 54

¹²⁶ Robert Cox, "Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method", der: S. Gill, Gramsci, Historical Materialism and Internationalism, Cambridge University Press, Cambridge, 1993, s. 61

genişlemeye başlar.”¹²⁷ Bu süreçte ülke içindeki hegemonya ekonomik ve toplumsal kurumlar, kültür ve teknoloji ile iç içe geçerek diğer ülkelere yayılmaya başlar. Dünya hegemonyası tam da bu anlamda üretim biçimleri birbirine bağlanmış olan farklı ülkelerin toplumsal sınıflarında ekonomik, politik ve toplumsal yapıların birbirine geçmesi olarak da tanımlanabilir. Başka bir deyişle dünya hegemonyası, uluslararası sistemde bulunan tüm devlet ve sivil toplumları için genel kuralların belirlenmesini sağlayan, uluslararası normları belirleyen kurumları da kapsayan bir olgudur.

Cox, hegemonya kavramını uluslararası ilişkilere ve küresel dünya düzenine uyarlarken iki ana unsur üzerinde durur. Bunlardan ilki iktidarın somut gücünün yanı sıra, rıza üretmeye duyduğu ihtiyaca yapmış olduğu vurguyken, diğeri devletin ve uluslararası ilişkilerin değişmez niteliklerinin var olmadığı, bunların sosyal kuvvetlerin etkileriyle sivil toplum alanında yaşanan mücadelelerin seyrine göre şekil kazanan birer yapı olduğu ile ilgili vurgusudur. Buna göre hegemonyanın kurulmasında fikir, maddi güç ve kurumlar rıza üretiminde önemli üç unsurdur. Bu yüzden Cox’a göre “(b)ir devletin ekonomik sosyal ve siyasi temel kurum ve örgütlenme şekillerini ikincil devletlerin taklit etmemeleri hegemonyanın oluşumu için yeterli olmamakta, anahtar değerlerin de bir benzeşme modeli haline gelmesi gerekmektedir.”¹²⁸ Öte yandan Cox’a göre siyasi, askeri ve ekonomik açıdan güçlü olmak zorunda olan egemen devlet için yine de bu unsurlar yeterli değildir. Bu unsurlar zor kullanımına dayalı oldukları için hegemonun asıl yaratması gereken olgu olan rızayı yaratmaya yetmez ve iktidarın devamlılığını sağlayamazlar. Egemenliğin devamını sağlayabilmek adına rıza üretimine gereksinim duyan egemen devlet bu nedenle salt kendi çıkarları doğrultusunda bir politika geliştiremez. Bu anlamda egemen devlet hegemonyasını sürdürebilmek için liderlik misyonunu diğer devlet ve toplumsal grupların çıkarlarını da gözeterek, onların rızasını alacak ve bunun sonucunda onların itaatini sağlayacak şekilde belirlemek zorundadır.

Neo-Gramsciyen hegemonya yaklaşımının uluslararası sistem analizinde ve dünya hegemonyasının araştırılması konusunda üzerinde en çok durduğu olgulardan birisi de uluslararası düzeydeki kurumlardır. Gramsci’nin hegemonyanın kurulması

¹²⁷ Gökten, a.g.e. s. 56

¹²⁸ Mehmet Akif Okur, “Gramsci, Cox ve Hegemonya: Yerelden Küresele, İktidarın Sosyolojisi Üzerine”, Uluslararası İlişkiler Dergisi, C. 12, s. 46, İstanbul, 2015, s. 144

sürecinde önemli birer aktör olarak belirlediği sivil toplum alanındaki ‘sivil’ kuruluşlara benzer bir şekilde Cox da uluslararası sistem ve dünya hegemonyası konusunda uluslararası kurumlara özel bir vurgu yapmıştır. Cox’a göre günümüz uluslararası ilişkiler sistemi odağına devletler arasındaki ilişkileri almış durumdadır. Bu ilgi odağının merkezinde savaşlar ve barışlar vardır ve uluslararası sistem, politik güç üzerinde şekillenmiştir. Başka bir deyişle uluslararası düzeni belirleyen, devletlerin ekonomik ve askeri kapasiteleridir. Ancak Cox, uluslararası düzeydeki kurumların güçleri ile orantılı olarak bu durumun değiştiğini ileri sürmektedir. Buna göre sistemin devletlerarası ilişkilere odaklanmasına karşın pratik alanda yaşanan gelişmeler bu anlayışın gözden düşmesine neden olmuş ve uluslararası alandaki kurum ve kuruluşların etki sahası arttıkça, uluslararası sistemin ilgi odağında kaymalar meydana gelmiştir. Değişen, küreselleşen dünya düzeninde güçlü birer aktör halini almaya başlayan uluslararası kuruluşlar her şeyden önce hegemonik dünya düzeninin kurallarının somut hale getirilmesinde önemli rol oynamaktadırlar. Öte yandan hegemonik dünya düzeninin bir ürünü olmalarına rağmen, bu kurum ve kuruluşlar hegemonik bir dünya düzeni yaratan bu kuruluşlar, meydana getirdikleri bu düzenin normlarını belirlerken, çevredeki burjuva kesimi yanlarına çekerek, karşı hegemonya mücadelesinin de önünü kesmektedirler. Fikir ve maddi güç unsurlarının birleşiminden meydana gelen kurumlar, birleşimi oldukları fikir ve maddi güç unsurlarının gelişimini sağlarken, egemenin siyasi ve ekonomik projesini meşru yapıya oturtarak, sistemin devamlılığını sağlayan unsurlar konumundadır.

Gramsci’nin ulusal anlamdaki çözümlerini uluslararası boyuta taşımak için çalışmalarda bulunan Cox’un bu çalışmalarının önemini Burnham şu sözlerle ifade etmektedir: “‘Uluslararası düzeyde Cox’un soyutlaması, dünya düzeni, devlet-toplum karmaşıklığından türetilen devlet biçimi ve üretim süreciyle yaratılan tarihsel toplumsal güçler çalışmasına dönüştürülür.’”¹²⁹ Uluslararası ilişkilerde ve küresel dünya düzeni ölçeğinde ve küresel ekonomi politik alanında farklı varsayımlar ortaya koyan Robert Cox, dünya düzenini incelenmesi konusunda kültür, sınıf, ideoloji gibi kavramlara yaptığı

¹²⁹ Petet Burnham, “*Neo-Gramscian Hegemony and the International Order, Capital and Class*”, 45, 1991, s. 75

vurgularla diğer hegemonya yaklaşımlarından farklı bir bakış açısı geliştirmeyi başararak Gramsciyen hegemonya kavrayışını günümüz şartlarına uygulamayı başarmıştır.

2.2. 20. Yüzyılda İki Egemen Ülke: İngiltere ve ABD

İnsanlık tarihi incelendiğinde, ‘insan ırkı’nın devlet kurmaya başladığı dönemlerden bu yana, birçok devletin çağının egemeni olduğu görülecektir. Bu egemenlik biçimi hem siyasi, hem ekonomik hem de askeri unsurlara dayanan bir egemenlik biçimidir. Antik Çağ’da askeri güç ve ekonomik gelişmişliği ile Roma İmparatorluğu; 16. yüzyılda coğrafi keşifler sonrası elde etmiş olduğu altın, koloni ticareti, dinsel ilişkiler ve paralı askerlik sistemi ile İspanya; 17. yüzyılda ticaretin gelişmesi, finans merkezi olması ve güçlü donanması ile Birleşik Eyaletler (Hollanda); 18. yüzyılda nüfusun yoğunluğu, kırsal endüstrisinin gelişmişliği, askeri açıdan çağının en güçlüsü olması ve kamusal yönetimdeki sistemli yapısı aracılığıyla Fransa, çağlarının egemen devletleri olmayı ve çağdaşlarını etkisi altına almayı başarmış devletlerdir. Ancak Gramsci çağlarının en etkin ve en güçlü devletleri olan bu devletleri egemen devletler olarak tanımlamaz. Hegemonya kavramını sınıf temelli toplum yapısına dayandıran, buradan bir kavrayış geliştiren Gramsci için hegemonya kavramı kapitalizmin doğuşundan sonraki devletler ve toplumsal gruplar için kullanılabilir bir kavramdır.

İnsanlık tarihinin bir sınıflar tarihi olduğu görüşünü benimseyen Gramsci’ye göre kapitalizm öncesinde sınıflar arası geçiş mümkün değildir. Gramsci feodal bir yapılanmada hegemonyanın var olamayacağını ifade ederken, bunun nedenini toplumsal veya politik organizasyonlarda kast sistemi veya buna benzer şekilde kapanmış grupların varlığıyla açıklar. Kapitalizm öncesinde hegemonyadan söz edilemeyecek olmasının bir diğer nedeni de hegemonyanın rıza ile ilişkili bir kavram olmasıdır. Öte yandan açıktır ki kapitalizm öncesinde hüküm süren egemen sınıfların rıza üretimine ihtiyaçları yoktur. Çünkü bu devletler yapıları gereği ‘zor’a dayalı bir tahakküm biçimi sergilemektedirler. Hegemonyayı bir sınıfın yayılımı ve diğer sınıfları üretim ilişkilerinin yanı sıra kültürel, ahlaki ve entelektüel liderlik bağlamında bünyesine katması, etki altına alması olarak tanımlayan Gramsci’ye göre tüm bu nedenlerden dolayı kapitalizm öncesinde hegemonya

kavramından söz etmek mümkün değildir. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, hegemonyadan söz edebilmek için sınıflar arası geçişin mümkün olması gerekir. Bu nedenle Gramsci, kapitalizm öncesinde çağlarının egemen devletleri olan İspanya, Birleşik Eyaletler ve Fransa gibi devletleri pre-egemen devletler olarak tanımlar.

Görüldüğü üzere Gramsci'den hareket edecek bir hegemonya düşüncesinde kapitalizm öncesinde var olan bir hegemonyadan söz edilemez. Bu nedenle, egemen devlet incelemeleri kapitalizm sonrasına, özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısına ve 20. yüzyıla odaklanmalıdır. Bu bağlamda yapılacak olan inceleme gösterecektir ki, son iki yüzyılda egemen olarak nitelenebilecek iki devlet bulunmaktadır. Bunlar İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'dir.

2.2.1. İlk Egemen Devlet Olarak İngiltere

Kapitalist sanayinin dünya genelinde gelişmesi üç büyük aşama ile gerçekleşmiştir: 1780-1890, 1890-1950 ve 1950'den günümüze devam eden aşama. Kapitalizmin gelişimindeki ilk aşama olarak değerlendirilebilecek olan 18. yüzyılın sonlarında doğan ve 19. yüzyıl boyunca süren aşamada, kapitalizmin gelişimi makineleşmenin yaygınlaşması ile paralel olarak ilerlemiştir. Özellikle tekstil ve demir-çelik alanlarında ortaya çıkan fabrikalar eski imalatçıları, tacirleri ve zanaatkârları bünyesine katarak gelişim göstermiştir. Bu fabrikaların sahipleri kırsal bölgelerden gelen yoğun göç ile elde ettikleri ucuz iş gücü sayesinde servetlerini katlamışlardır. Göç ile gelip fabrikalarda ucuz iş gücü halini alan bu dalga modern işçi sınıfının ilk çekirdeklerini oluşturmaya başlamıştır.

19. yüzyılda ya da daha açık bir ifadeyle belirtilmesi gerekirse 1780-1880 arasında dünya ekonomisinde meydana gelen büyüme özellikle pamuk, demir-çelik, demiryolu yapımı gibi endüstri alanlarının katkısıyla tarihte o zamana kadar görülmemiş boyutlara ulaşmıştır. Bu gelişmelerin en çok yaşandığı ve en gelişkin konumundaki ülke ise İngiltere'dir: "Taş kömürünün ve buharlı motorların kullanımı makineleşmenin verimini kayda değer bir şekilde arttırırken, ucuz, bol ve savunmasız bir işgücünün varlığı üretilen

miktarların hızla yükselmesini sağlamıştır.”¹³⁰ İngiltere’nin bu dönemdeki sanayi üretimi tüm dünyadaki üretimin ¼ ünden fazladır. Bu yüzyıla kadar tüm dünya ve İngiltere ekonomisi genel olarak tarım ve küçük işletmelere dayanıyorken, bu yüzyılda İngiltere sanayileşme hızı ve ekonomik gelişmede Avrupa ve Dünya’nın en ileri ülkesi konumuna gelmiştir. Buna göre İngiltere’de “(s)anayinin payı 1801’de %42’den, 1831’de %60’a ve 1871’de %73 düzeyine yükseldi.”¹³¹ Aynı dönemde İngiltere’nin en yakın rakibi olan Fransa’da ise bu oran ancak %55’ler seviyesindeydi. Öte yandan meydana gelen sanayileşme ile birlikte toplumsal değişim ve dönüşümlerin en fazla yaşandığı ülke yine İngiltere’dir. Fabrika tarzı üretime geçme ile birlikte kırsal alandan göç, zanaatların çökmesi ve artan nüfus artışı bu dönemde yaşanan toplumsal değişimlere neden olan ana unsurlardır. Yüzyıl ortasında Britanya halkının yarıdan fazlası artık kentlerde yaşam sürüyor ve yeni üretim ilişkilerinin doğmasında önemli bir aktör konumuna geliyordu. Bu dönemde “İngiltere nüfusunun %52’si kentlerde yaşarken aktif nüfusun %55’i sanayi ve ticaret alanlarında iş görüyordu.”¹³²

Dünyada ve özellikle İngiltere’de meydana gelen üretim ilişkilerindeki hızlı dönüşüm ve toplumsal yapıda meydana gelen değişim, birkaç yüzyıldır iktidarı ele geçirmek ve elde tutmak için aristokrasi ile mücadele halinde bulunan bujuvazinin mutlak olmasa bile bir hakimiyet noktasına ulaşmasına neden olmuştur. Bu dönemde artık makineleşme, tarımsal göç, fabrika tarzı üretim ve uluslararası ulaşım ve ticaretin kolaylaşması ile birlikte toplumu oluşturan iki temel toplumsal grup ortaya çıkmıştır; burjuvazi ve proletarya. Beaud ‘*Kapitalizmin Tarihi, 1500-2010*’ adlı eserinde yaşanan bu süreci çok daha iyi bir biçimde şu sözlerle açıklar;

(u)lusal kapitalizmin gelişmesi, aynı anda bir işçi kimliğinin oluşması ve yeni bir yönetici sınıfın ortaya çıkması demektir. Yüksek finans odaklarının büyük aileleri ve uluslararası ticarete katılan tüccarlar, iç ticaret erbabı, imalatçılar, armatörler, bankacılar; ama aynı zamanda parlamenterler, hukukçular ve kanun adamları, soylular evlilik, akrabalık, ortak eğitim, ortak çıkarlar gibi sayısız bağlarla birbirine bağlanmış durumdaydı. Gruplar birbirlerinden ayrı olsalar da benimsedikleri ortak toplum anlayışı ve tarzı sayesinde hayati toplumsal çatışmalarda görece ortak tavır koyabiliyorlardı. Ulusal

¹³⁰Michel Beaud, “*Kapitalizmin Tarihi, 1500-2010*”, çev: Fikret Başkaya, Yordam kitap, 2. b, İstanbul, 2016, s. 132

¹³¹ Beaud, a.g.e., s. 134

¹³² Beaud, a.g.e., s. 135

*yaşamın farklı veçhelerine ağırlığını koyabilen, kendini kapitalist toplumun yönetici sınıfı olarak dayatan bu sınıf burjuvaziydi.*¹³³

Tam da bu noktada Gramsciye anlamda bir hegemonyanın doğuşundan söz edilebilir. 19. yüzyılda dünyaya yayılan İngiltere hegemonyasının tohumları bu bağlamında atılmaya başlanmıştır. Başka bir ifadeyle, yeni üretim araçlarına sahip olarak kendini yeni doğan sistemin efendisi olarak dayatan ve kendi dünya görüşünü yukarıda sözü edilen birçok toplumsal unsura kabul ettirmeyi başaran İngiliz burjuvazisi hegemonik anlamda dünya siyasal ve toplumsal tarihine öncülük etmiştir denilebilir. Öte yandan, önce toplum içinde kendini yönetici ve egemen sınıf olarak dayatan İngiliz burjuvazisi ilerleyen yıllarda dışa doğru bir genişleme ile birlikte dünyada egemen devlet ve egemen sınıf olma adımları atacaktır.

Bununla birlikte, yukarıda da ifade edildiği gibi egemen sınıf konumuna ulaşan İngiliz burjuvazisi 19. yüzyıl ortalarında dünyada egemen sınıf olmayı başarabilmiş tek bujuva sınıfıdır. Egemenin en temel özelliklerinden biri olan içten dışa doğru yayılma politikaları bu dönemde İngiliz politikasının ana eksenlerinden biri olmuştur. İngiltere üretim gücü ve koloniler arası uyumu sağlayabilmiş olması nedeniyle tüm dünyaya hegemonik ve emperyal anlamda açılmayı başarmıştır. Bu süreçte İngiliz burjuvazisi bu yayılımı kendine hak olarak görürken John Rushkin bu bakış açısını şu sözlerle ifade etmiştir: “İngiltere kral ada, tüm dünya için bir ışık kaynağı, bir barış merkeziydi ve bu yüzden, insanlığın yararı için olabildiğince uzak mesafelerde ve olabildiğince hızlı bir şekilde koloniler kurmalıydı.”¹³⁴ Fransız liberal kuramcı ve politik ekonomist Frederic Bastiat İngiltere’nin bu dönemdeki durumunu şu sözlerle açıklamıştır: “İngiltere tüm kapılarını açıyor; onu başka uluslardan ayıran tüm engelleri yıktı, eskiden elli sömürgesi vardı bugünse bir tane kaldı: Dünyanın kendisi...”¹³⁵ Dünyanın birçok bölgesini egemenliği altına alan, denizlerin hakimi konumunda bulunan İngiltere, dünyanın imalathanesi olarak nitelendirilebilecek bir konumdayken doğaldır ki aynı zamanda

¹³³ Beaud, a.g.e., s. 144

¹³⁴ Hagen Schulze, “Avrupa’da Ulus ve Devlet”, çev: Timuçin Binder, Literatür yayınları, 1. b, İstanbul, 2005, s. 236

¹³⁵ Beaud a.g.e., s. 150

dünyanın bir numaralı ticari gücüydü de. Bu yüzyılın ilk yarısında İngiltere'nin ticari muhatapları Avrupa ve Amerika'dır. İngiliz sanayiciler bu bölgelere kumaş ve çeşitli tüketim malları ihraç etmenin yanı sıra gelişmiş teknolojisi sayesinde motor, makine ve alet edevat satarak yeni pazarlar oluşturmuşlardır. Dünya ticaretinin bir numaralı ismi ve dünya ticaretine yön veren ülke konumundaki İngiltere'nin dünyadan ithal ettiği mallar ise temel gıda alanında yoğunlaşan ürünlerdir. Örneğin Amerika ve Rusya'dan buğday, Arjantin ve Avusturalya'dan et ve süt mamûllerini ve buna ek olarak İskandinavya'dan keresteyi, Malezya'dan kalayı ve kendi sömürgelerinden benzer malları ucuza almaktaydı. İngiltere tüm bu ticaret ilişkilerinde gelişkin teknolojisi ve dünyanın en büyük sömürgeci devleti olması nedeniyle büyük kâr elde etmiş ve ekonomik açıdan hızlı büyümesini sürdürmüştür. Öte yandan, İngiltere'nin dünya çapında yaratmış olduğu bu bağımlılık ilişkisi dünya güç dengelerinde üstünlüğü ele geçirmesine neden olmuş ve finans kurumu pozisyonunda olması nedeniyle dünya piyasasının yönetici ülkesi haline gelmesini sağlamıştır.

İngiltere'de yaşanan bu endüstriyel devrim sayesinde İngiltere dünyada en büyük üretici ülke konumuna gelmiştir. Ancak İngiltere'nin egemen olma sürecindeki adımları yalnızca endüstri alanında atmış olduğu adımlarla sınırlı değildir. İngiltere bu yolda aynı zamanda diplomatik açıdan güç dengelerini yeniden kurmayı başarmış, Avrupa devletlerinin güçlerini bölerek ticari ve emperyal menfaatlerini gerçekleştirmiştir. Diğer Avrupa devletleri tarafından sömürülen ülkeleri kendi egemenliği altına alarak bu sömürü ülkeleri arasında bir uyum yaratmayı başaran İngiltere, ticaretini Güney Amerika, Avrupa, Asya ve Amerika Birleşik Devletleri'ne yaymayı başarmıştır. Bu süreçte en yakın rakip konumunda bulunan Fransa ise yalnızca yakın Avrupa ülkeleri ile yoğun ticari ilişkiler gerçekleştirebilmiştir.

19. yüzyıl öncesinde de dünya ticaretinin en önde gelen ülkelerinden biri olan İngiltere, 19. yüzyıl ile birlikte tarımsal ve endüstriyel alanda verimliliği arttırarak güce sahip olmuş makineleşme ve teknoloji ile birlikte emekten de tasarruf ederek egemen ülke olma yolunda büyük adımlar atmıştır. İngiliz hegemonyasının kurulmasında önemli bir etken olan iktisadi değişim, çalışan nüfusun gelirinin artmasına neden olmuş, bu artış ise İngiliz sanayi kentlerine kırsal alandan büyük göçlerin gerçekleşmesini sağlamıştır. Bu

dönemde İngiltere'deki işçilerin reel ücretlerinin, diğer Avrupa ülkelerinden %50 daha fazla olması bu göçün ana nedenlerindedir. Tarım sektöründen ayrılan işgücü endüstri ve ticaret alanlarında emilerek kent ve kırsalda yeni iş alanları yaratmış, açılan bu yeni alanlar tarımsal işgücüne olan talebi bitirme noktasına gelmiştir. Talepte yaşanan bu yetersizlik ise işgücünün endüstriyel alana kaymasına neden olmuştur: “İngiltere'nin maliyet üstünlüğünün bir getirisi olarak, Kuzeybatı Avrupa'da kırsal endüstrideki genişleme yeni iktisadi liderin doğuşunu hazırlamıştır.”¹³⁶ Bu dönemde Büyük Britanya'da nüfusu 100.000'den fazla 10 kent bulunuyorken, Fransa'da ise yalnızca beş kent bulunmaktaydı. Sanayi kentlerine yığılmaya başlayan insanlar burada yeni bir mücadele alanı oluşturmaya başlamışlardır. İngiltere'nin endüstri, makineleşme, fabrikasyon, koloniler, ulaşım, liberal ve merkantalist para politikaları aracılığıyla yaşamış olduğu hızlı değişim ve gelişimin arkasında, başka bir ifadeyle hegemon devlet olma sürecinin arkasında ise temel bir gerçek toplumsal sınıf yatmaktadır; proletarya.

19. yüzyılda İngiltere tarafından ilan edilen hegemonya incelenirken ele alınacak belki de en önemli husus, kurulan hegemonyanın üretici gücü olan genç toplumsal sınıf proletaryadır. “Kapitalist toplumda *artık değer*¹³⁷ elde etme süreci, üretim araçlarının sahipleri olarak mülk iktidarını elinde tutanlarla mülksüzleştirilmiş üreticiler olarak satacak tek şeyi emeği olanlar arasında dolaylı yollarla imzalanmış bir sözleşme ilişkisi üzerinden gerçekleşir. Üreticiler, kendi geçim araçlarına sahip değildir, ücret almak ve

¹³⁶ Gökten, a.g.e., s. 109

¹³⁷ Artı-değer ya da diğer bir ifade ile artık-değer kavramı Marx'tan önce keşfedilmiş ve zaten kullanılan bir kavram olmasına rağmen genellikle marksist teoriler içerisinde kullanılan bir kavramdır. Genel anlamda, gerekli ve zorunlu olandan daha fazlasının üretilmesi anlamındadır. Artı-değer kavramı marksist teorisyenler tarafından ise şu şekilde tanımlanmaktadır; işçinin emeğinin, iş gücünün değerinin üzerinde yarattığı ve kapitalist tarafından karşılıksız olarak el konular değerdir. Artı-değer yasası, kapitalizmin temel yasası ve marksist düşüncenin temel çıkış noktalarından biridir. Marx'a göre ücretli işçibib ödenmeyen emeğinin yarattığı artı-değer, tüm burjuva sınıfının emekle elde edilmeyen gelirin genel kaynağıdır. Marx artı-değerin oluşumunu ise şu şekilde açıklar; “İşçi emek gücünü kapitaliste sattığı için, yarattığı değer tamamı veya ürünün hepsi bir süreliğine onun emek gücünün sahibi olan kapitaliste aittir. Demek ki kapitalist, 3 Şilin avans vererek 6 Şilinlik bir değer elde etmiş olacaktır; çünkü 6 saatlik emeğin billurlaştığı bir değer ödeyerek karşılığında 12 saatlik emeğin billurlaştığı bir değer sahibi oluyor. Aynı süreci hergün yenilemekle kapitalist, günde 3 Şilin avans vermiş ve 6 Şilin cebe indirmiş olacaktır. Bu 6 Şilin yarisini yeniden ücretlerin ödenmesinde kullanacak, kalan yarisini ise kapitalistin karşılığında hiçbir eşdeğer ödemediği art-değeri oluşturacaktır. İşte, kapitalist üretim tarzı ve ücret sistem, sermaye ile emek arasındaki bu değişim türü üzerine kuruludur ve işçiyi işçi olarak, kapitalisti de kapitaist olarak yeniden üretmek zorundadır.”

üretim araçlarına erişebilmek için emeklerini bir ücret karşılığında satmak zorunda bırakılmışlardır.”¹³⁸

İngiltere’de yaşanan toplumsal dönüşüm, yukarıda sözü edilmiş olan makineleşme ve fabrika tarzı üretim ile, topraklarından ayrılmak zorunda bırakılan, proleter haline getirilen kendi geçimleri için üretim yapan köylüler ile başlar. Köylünün toprağının elinden alınması ve küçük üreticilerin baskı altına alınmasının ardından aynı mallar, aynı yollarla üretilirken toplumsal üretim ilişkileri yeniden şekillendirilmiştir. Kendi geçimi için ve kendi ihtiyacı kadar üretim yapan köylerin yerini, köylüleri topraksız ve üretim araçsız bırakan, yeni üretim araçlarına sahip olan, *artık değer/artı değer* hedefiyle büyük imalathane ve fabrikalarda proleter emeğini bir meta olarak tasarlayan ve bu doğrultuda iş gören bir toplumsal sınıf ve ekonomik model almıştır. Önceleri kendi geçim ve ihtiyaçları için üretim yapan toplumsal kesim mülksüzleştirilerek ücretli işgücü haline getirilmiştir. Bu anlamda İngiltere’de yaşanan dönüşümün en önemli sonucu toprak ve emeğin meta halini almış olmasıdır. “Bir taraftan küçük çiftlikler hızla dev holdinglere dönüşürken, diğer taraftan üretim araçlarından koparılan insanlar hızla proleter haline getirilmiştir.”¹³⁹

2.2.2. 20. Yüzyılda Bir Dünya Egemeni: Amerika Birleşik Devletleri

19. yüzyılda büyük ölçüde mutlak anlamda dünya egemeni olan İngiltere’nin 1880 sonrasında yaşamış olduğu görece güç kaybı ile 20. yüzyılın başlarında Avrupa ve Dünya’da yeni evrensel güçlerin ortaya çıktığını ifade eden Gramsci’ye göre İngiltere, tüm bu gelişmelere rağmen hala bir dünya gücü konumundayken, Almanya ve Rusya da bu konuda İngiltere’ye eşlik eder duruma gelmiştir. Bu üç ülkeyi dünya gücü yapan ise sahip oldukları toprak genişliği, iktisadi ve finansal güçleri ve diğer ülkeleri etkileme potansiyelleridir. Bu hususta İngiltere’nin öne çıkan özellikleri diğer kolonyal güçleri yenilgiye uğratması, dünyadaki stratejik noktaları elinde bulundurması ve Napolyon Savaşları’nı kazanmasıyla, Rusya ise büyük ordusu sayesinde İstanbul’dan başlayan bir hat ile Asya’yı menziline alıp, Asya halkları için bir tehdit oluşturması nedeniyle büyük

¹³⁸ Adam David Morton, *Unravelling Gramsci Hegemony and Passive Revolution in the Global Political Economy*, Pluto Press, London, 2007, s. 43

¹³⁹ Gökten, a.g.e., s.123

bir dünya gücüydü. Son olarak Almanya büyük bir ordu ve donanmaya sahip olmasının yanı sıra sanayi alanında ortaya koymuş olduğu gelişmişlik ile İngiltere'nin rakibi konumundaydı.

Gelgelelim, bu güçlü devletlerin varlığına rağmen Gramsci'nin dikkat çektiği dönemin yükselen egemen gücü ise 1783 yılında bağımsızlığını ilan eden, Versailles antlaşması ile İngiltere tarafından tanınan, 19. yüzyıl boyunca gelişen Amerika Birleşik Devletleri'dir. Gramsci'ye göre ABD hegemonyasının başlamasının, dünya finansının ve dolayısıyla dünya siyasetinin efendisi haline gelmesinin nedeni I. Dünya Savaşı'dır. Çünkü bu dönemde ABD itilaf devletlerini beslemiş ve her fırsattan yararlanmıştı. "Savaşın toplam maliyeti İngiltere servetinin %32'sine, Fransa'da %30'una, Almanya'da %22'sine, Birleşik Devletler'deyse sadece %9'una eşitti."¹⁴⁰ Savaşın maliyetinin yüksek olmasını, Avrupa'da üretimin durma noktasına gelmesini fırsata çeviren Amerika Birleşik Devletleri yeni hegemonik güç haline gelmiştir.

Bununla birlikte I. Dünya Savaşı ve doğurduğu nedenler Amerika Birleşik Devletleri'nin dünyanın egemen gücü olmasına katkıda bulunup bu durumu tescillerken, Amerika Birleşik Devletleri hegemonyasının ayak sesleri çok daha önceden duyulmakta ve bu döneme gelinceye dek zaten bir süredir dünyanın önemli güçleri arasında bulunmaktadır.

19. yüzyılın ortalarında yaşanan Amerikan iç savaşını Kuzey Güçleri'nin kazanmasının ardından coğrafi genişliği, doğal kaynak ve hammadde açısından zenginliği sayesinde dışa bağımlı bir durumda olmayan ABD öncelikle kıtasal ölçekte geniş bir pazara hâkim olarak güçlü bir ekonomi inşa etmeyi başarmıştır. Yeni bir merkez ve fırsat dünyası konumuna gelmeye başlayan ABD Avrupa, uzak doğu ve Latin Amerika'dan emek, sermaye ve girişimcileri kendisine çekerek ekonomisini uluslararası bir seviyeye çıkartmıştır. ABD burjuvasının ve ABD hükümet politikalarının bu içten dışa doğru yayılımı Gramsci ve Cox'un "egemen sınıf içten dışa doğru yayılır" önermesini doğrular nitelikte bir tarihsel süreci ifade eder. Bu süreçte İngiltere'nin serbest ticaret doktrinindeki ısrarından büyük ölçüde yararlanan ABD'nin İngiltere karşısındaki üstünlüğü daha

¹⁴⁰ Beaud, a.g.e., s. 235

belirgin hale geldi: “1880’de İngiltere’nin dünya sanayi üretimindeki payı %22,9’ken bu oran 1913’te %13,6’ya geriledi. Buna karşılık ABD ekonomisi 1913 yılında dünya sanayi üretiminin %32’sini gerçekleştiriyordu.”¹⁴¹ Savaş süresince Avrupa kapitalizminin zayıflaması ve Avrupa’nın geriliyor olması okyanus ötesi güç olan Amerika’nın ekonomik gücünün artmasına yardım etmiş ve hatta bir şekilde neden olmuştur. Ekonomik gücünün yanı sıra finansal gücü de savaş boyunca artan Amerika dış yatırımları artırırken buna paralel olarak altın rezervlerinin de kendisinde toplanmasını sağlamıştır. Büyük Savaş sonrasında dünyanın en büyük ekonomik gücü konumuna gelen ABD sanayide büyük bir gelişim göstererek birçok sektörde dünya ölçeğinde ön plana çıkmıştır: “1917’de çıkarılan demir cevheri 75 milyon ton, kömür de 555 milyon tondu, 1920’de 60 milyon ton petrol çıkarıldı (dünya üretiminin üçte ikisi); elektrik üretimi tüm Avrupa’nın üretimine eşitti; 1920’de yaklaşık 40 milyon ton çelik üretildi (dünya üretiminin yarından fazlası); otomobil, elektrik, kimya gibi modern sanayilerde de üstünlüğü ele geçirmişti.”¹⁴²

Yüzyıl başlarında ve I. Dünya Savaşı sonrasında önemli bir tartışma ve gerçeklik durumuna gelmeye başlayan Amerikan hegemonyası, başka bir deyişle Amerikan uygarlık ve kültürünün yayılımcı politikaları tartışmalarına dahil olan Gramsci sözü edilen yeni hegemonya biçiminin işleyişini ve Amerikan işçi sınıfının durumunu, kendisi için bir analiz konusu olarak belirlemiştir. Gramsci’ye göre okyanus ötesinde oluşan bu yeni durum Amerika’da doğan bu yeni hegemonya biçimi köklerini Avrupa’da bulur; burada olan yeni bir kültür ve uygarlık değil, onun deyişle “Amerika’da eski Avrupa kültürünün yeniden ısıtılmasından başka bir şey değildir.”¹⁴³ Sorun şudur ki, Amerika Avrupa’yı sosyo-ekonomik yapısında düşük bir hızla da olsa zorlayacak mıdır? Başka bir deyişle, Avrupa uygarlığını yerinden edip yeni birinin doğmasını sağlayacak şekilde uygarlığın maddi temelinde bir dönüşüm olacak mıdır? Gramsci sorduğu bu sorunun cevabını ve ABD yayılımcılığının kaynaklarının neler olduğunu yine kendisi cevaplar. Gramsci açısından yayılmaya başlamış olan Amerikan yaşam biçimi ve kültürü yeni yeni

¹⁴¹ Muammer Kaymak, “*Hegemonya Tartışmaları Işığında İngiliz ve Amerikan Hegemonyaları: Yönlendirici Hegemonyadan Koruyucu Hegemonyaya*”, Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, C 34, S. 1, Ankara, 2016, s. 82

¹⁴² Beaud, a.g.e., s. 235

¹⁴³ Gramsci, *Hapishane Defterleri 2. Cilt, 3. Defter*, s. 29

şekillenmekte olan düzene değil, bu yeni sistemin ilk operasyonlarıyla değeri düşürülmüş girişimlere bağlı olarak oluşmuştur. Amerikanizm'i yeni düzen oluşumuyla yara alacak olan, eski katmanlar arasında yaşanan ve yaşanacak sosyal panik, çözülme ve umutsuzluk fenomeni olarak tanımlayan Gramsci'ye göre bunlar bir yeniden inşa değil, bilinçsiz tepkilerdir. Gramsci için "(y)eniden inşa, yeni düzen tarafından suçlanan katmanlardan değil, bu yeni düzenin maddi temellerini yaratan ve bugün zorunluluğa dönüşmüş özgürlüğe yönelen yaşam biçimini keşfetmek zorunda olan sınıflardan beklenebilir."¹⁴⁴ Gramsci aynı zamanda yeni düzen ile birlikte gelen yeni üretim biçimlerinin kurulmasına yönelik entelektüel ve ahlaki tepkilerin çözülmekte olan eski sınıftan geleceğini vurgular.

Öte yandan Gramsci'ye göre "(s)anayicilik, insanın hayvansallığı üzerinde kalıcı bir zafer, güdülerin yeni ve katı bir düzen, tamlik boyunduruğu altına alınmasının kesintisiz ve acılı sürecidir. Bir makineleşme ya da makineleşmenin bir yönü söz konusudur."¹⁴⁵ Her yeni üretim biçimi yeni bir yaşam tarzı oluşturur. Ancak bu oluşum meydana gelirken, yeni çalışma tarzına uyum sağlanabilmesi için toplumsal alana baskı uygulanır. Bu anlamda başka birçok nedenle birlikte ABD hegemonyasının temelinde yeni bir üretim biçimi olan Fordist üretim biçimi yatmaktadır. Fordist üretim sisteminin oluşturulması ve dünyaya yayılması ABD'nin hegemon olmasındaki en önemli etkenlerden biridir. Genel olarak Fordizm 20. yüzyılın başlarında ABD'de Henry Ford ve büyük iş adamları tarafından işgücünü ve üretim biçimin yeniden organize edecek biçimde ekonomideki programatik bir dönüşümü ifade eder. Bant sistemine dayalı bu üretim biçimi işçinin hareket etmesi yerine, üretilen malın bir bant üzerinde işçinin önüne gelerek işlenmesine dayanır. Bu üretim biçiminde işçi günde sekiz ila on saat arasında aynı işlemi sabit bir bölgede uygular. Üretim hızını oldukça arttıran ve son derece basit bir mekanizma olan bu işlemde işçi artık bir makine görevini görmektedir. Üretimin devasa fabrikalarda merkezi bir biçimde yapılmasına ve hammadde kaynaklarından satış noktalarına kadar bütün aşamaların kontrol edilmesine dayanan Fordizm verimlilikte ve üretimde bir artış meydana getirirken, üretimde meydana gelen bu artış işgücünün satın alma gücünde de bir artış meydana getirmiştir. Fordist üretime geçilen ilk yıllarda yöntemin mekanik bir yöntem olması nedeniyle sürekli işçi sirkülasyonu yaşayan Ford

¹⁴⁴ Gramsci, *Hapishane Defterleri 2. Cilt, 3. Defter*, s. 29

¹⁴⁵ Gramsci, *Hapishane Defterleri, 1.Cilt, 1.Defter*, s. 279

fabrikası ücret artırımına giderek hem işçiyi fabrikaya bağlamış hem de işçinin üretilen ürüne ulaşabilmesini sağlayarak kâr marjını o güne kadar ki en yüksek seviyeye ulaştırmıştır. Gramsci “Hapishane Defterleri”nde Fordizm’i liberal kapitalizmin yerini alan kapitalist bir organizasyon biçiminde ifade eder. Ona göre Fordizm, evrensel olarak ortaya çıkan bir yapı değil, ABD’nin ekonomi politik gelişiminin bir sonucudur.”¹⁴⁶

Gramsci Fordizm ve bu süreci ele alırken Amerika’da rasyonalizasyon ve yasaklamaların birbirleriyle ilişkili olduğunu ifade eder. Bu iki olgunun amacı işçinin üretimde verimliliğini arttırmaktır, ancak şüphesiz ki bu işçiyi mekanik hale getirmektedir. Taylor Amerikan toplumunun amacının işçinin mekanik yanını en üst seviyeye çıkartmak, rol sahibi olmak için zekâ, inisiyatif ve hayal gücü gerektiren vasıflı personel işçiliğinin eski psikomatik bağlantı noktasını keskinleştirmek ve böylece üretimi salt fiziksel bir eyleme dönüştürmek olduğunu söylemiştir¹⁴⁷. Ancak Gramsci’ye göre bu yeni bir plan ve faaliyet olmayıp, sanayi devriminden bu yana var olan bir olgudur. Bu anlamda Amerika, köklerini yine sanayi devrimi ve Avrupa’da bulmaktadır. Ancak yine de Ford gibi Amerikan sanayicilerin ‘*prüten*’ girişimlerine tam da bu açıdan bakmak gerekir. Gramsci için *prüten* girişimcilerin amacı şudur: “Yeni yöntemin, işçinin fizyolojik çöküşüne yol açmasını önlemek için işyeri dışında psikosomatik bir denge kurmak.”¹⁴⁸ Kurulması amaçlanan bu denge harici bir dengedir. Dahili denge sadece işçinin kendisine ve onun toplumuna uygun yeni araçlarla kurulur. Amerikanizm’de işçinin özel yaşamı da gözetim altına alınmıştır. Alkol tüketimi, cinsel aktiviteler kontrol altındadır. İşçinin gözetim altında tutulması konusunda sanayicinin yetişemediği yerde Amerikan hükümeti devreye girer ve burjuva-kapitalist sınıf için gerekli olan yaşam biçimini Amerikan proletaryasına dayatır. Amerikan fenomeninin özelliği, işçilerin ahlaki değerleri ile toplumun diğer katmanlarının ahlaki değerleri arasında büyüyen uçurumdur. Amerikan politikaları ile alkol lüks bir meta haline gelmiştir. Ücret karşılığında sabit mesai saatleriyle çalışan birinin alkol peşinde koşmaya, yasaları çiğnemeye vakti yoktur. Oluşturulmak istenilen yeni işçi tipi, köylerdeki köylü tipi olacaktır. Köylüler arasındaki evliliklerin istikrarı, çalışma koşulları ile yakından

¹⁴⁶ Gramsci, *Hapishane Defterleri*, 2. Cilt, 3. Defter, s. 235

¹⁴⁷ Gramsci, *Hapishane Defterleri* adlı eserinin 2. Cilt ve 3. Defterinde bulunan 52. Maddedeki Amerikanizm ve Fordizm bölümünde yukarıda sözü edilen olguyu, uzun uzadıya incelemiş ve Amerikan işçisinin durumuyla ilgili bir analiz ortaya koymuştur.

¹⁴⁸ Gramsci, *Hapishane Defterleri* 2. Cilt, 3. Defter, s. 237

ilişkilidir. Uzun ve yorucu bir günün ardından akşamleyin evine dönen köylü kolay ve erişilebilir seksten yanadır. Burada işçi maceracı bir şekilde aşkın peşinden koşmayacaktır. Kadın ise duygusal olmayan bağımlı bir kadın konumundadır. Kısacası cinsel faaliyet mekanikleşir. Tüm bunlardan dolayı yeni sanayi tek eşlilik ister.

Gramsci için ahlak bağlamındaki bu kırılmalar toplumsal pasifliğin giderek artmış olduğunu gösterir. Kadınların bu fenomendeki rolü ise baskın bir roldür. Erkek sanayici ne kadar zengin olursa olsun çalışmaya devam ederken onun karısı giderek, Gramsci'nin tabiriyle, "lüks düşkünün bir memeli"¹⁴⁹ye dönüşür. Güzellik yarışmaları, sinema sahne vs. dünyanın dışıl güzelliklerini seçerler ve onu ihaleye çıkarırlar. Üst sınıflar arasındaki bu olgular, işçi sınıfının baskı altına alınmasını ve yeni sanayiye göre şekillendirilmesini zorlaştırmasına rağmen, psikolojik bir çatlak oluşturup toplumsal iki sınıfın var olduğunu gözler önüne serer. Amerikan burjuvası ve Amerikan devleti, işçinin yaşamını planlayıp, onu ücretli köleliğe mahkûm ederek, ülke içinde hegemonyasını sağlam bir temele oturtmuştur.

Bununla birlikte yaşanan tüm bu ekonomik gelişmelere bağlı olarak ABD hegemonyasının dünya çapında kabul görmesinin farklı nedenleri de vardır. Kendisi de bağımsızlığını Britanya İmparatorluğu'ndan elde eden ve bu nedenle kolonyal imparatorluk fikrine şiddetle karşı çıkan ve her ulusun kendi kaderini belirleme hakkına sahip olduğu fikrine sıkı sıkıya tutunan ABD, bu tavrı ile dünya genelinde baskı ve esaret altında yaşayan birçok ülkenin desteğini elde etmiştir. Diğer yandan sömürü düzeninin ortadan kaldırılması ve tüm ulusların eşit haklar çerçevesinde bir genel kurul altında toplanması amacıyla kurulan Birleşmiş Milletler, ABD hegemonyasının genişlemesine yol açan bir diğer gelişme olmuştur. Birleşmiş Milletler'in kurulmasıyla yaşanan gelişmeler ve oluşan yeni çok aktörlü sistem İngiliz hegemonyası ve ABD hegemonyası arasında yaşanan belki de en büyük farklılıktır. İngiltere hegemonyası döneminde uluslararası sistemde yalnızca devletler yöneticiyken, bu dönemde uluslararası kuruluşların doğması ile uluslararası sistemde yeni söz söyleyiciler ortaya çıkmıştır. ABD uluslararası düzlemde bu yeni söz söyleyiciler aracılığıyla hegemonyasını diğer toplumlara daha çabuk ve daha kolay bir biçimde kabul ettirmeyi başarmıştır. II. Dünya

¹⁴⁹ Gramsci, *Hapishane Defterleri 2. Cilt, 3. Defter*, s. 238

Savaşı sonrasında hegemonik Amerikan değer ve normları IMF, Dünya Bankası, OECD, ILO gibi kuruluşlar aracılığıyla hayata geçirilmiştir. Kaymak'ın da ifade ettiği gibi: “Bu kuruluşlar eliyle hegemonik düşüncelerin yayılması Gramsci'nin ‘pasif devrim’ adını verdiği tepeden dönüşüm stratejisinin uluslararası ölçekte uygulanması şeklinde yorumlanabilir.”¹⁵⁰ Uluslararası hegemonyanın işleyişinin analizinde başvurulacak bir diğer kavram ise Gramsci'nin ‘transformizm’ kavramıdır. Gramsciyen hegemonya anlayışını uluslararası boyuta taşıyan Robert Cox'un ifade ettiği gibi, “(u)luslararası düzeyde ‘transformizm’ hegemonyaya tabi devletlerdeki karşı hegemonik oluşumlarını engellenmesi amacıyla uluslararası kuruluşlar ve ABD üniversiteleri aracılığıyla hegemonik iktidara eklemenecek yerel elitler yaratma biçiminde işler.”¹⁵¹ Başka bir deyişle, egemen devlet, yani ABD bu noktada dünya üzerinde hegemonyasına tehdit olarak algıladığı ülkelerdeki karşı hegemonya çabalarına yönelik önlemler alır. Bu çaba ister ulusal ister uluslararası olsun, uluslararası kuruluşlar, ekonomik tehditler, karşı hegemonya tehdidinin geldiği ülkedeki burjuva sınıfı ve medyası ve son olarak askeri tehditler aracılığıyla kırmayı hedefler ve çoğu kez bunu başarır.

ABD hegemonyasının gelişmesinin bir diğer nedeni ise, ABD'nin kapitalist dünyanın yoksul ülke ve emekçilerine vaat ettiği refah ve kalkınmadır. Büyük Buhran sonrasında uluslararası finans sisteminin çökmesi ve yeni bir uluslararası düzene duyulan ihtiyaç, dünya devletlerinin ABD'nin bu vaatlerinin peşinden gitmesine neden olmuştur. Çünkü ABD'nin iş birliği olmaksızın böyle bir düzenin kurulabilmesi o dönem için mümkün gözükmemektedir. Bu anlamda ABD'nin içinde olduğu bir yeniden yapılanmaya gidilmesi ve gerekli uluslararası mekanizmaların kurulması zorunluydu. ABD'nin bu yapılanma içerisindeki etkisi ve hegemonyasının oldukça sert bir biçimde hissedilir hale gelişi, 1930'lardaki müdahaleci liberal deneyim, pragmatik ve esnek Amerikan ideolojisi aracılığıyla belirgin bir konuma ulaşmıştır. ABD'nin kültürel ve tarihsel açıdan yüklü bir bagajının olmaması, toprak sahipleri, din adamları, bürokratlar ve geleneksel tüccarlar gibi asalak toplumsal gruplarının olmaması esnek ve pragmatik iş hayatı kültürünün Amerikan toplumunda yerleşmesine ve Fordizm'in hayata

¹⁵⁰ Muammer Kaymak, a.g.e., s. 69

¹⁵¹ Robert Cox, “*Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method*”, Millennium-Journal of International Studies, 12(2), 162-175, s 172

geçirilmesine olanak sağlamıştır. Bu durum da ABD işçi sınıfının hegemonik projeye mekanik bir biçimde eklenmesine neden olmuştur.

Öte yandan Gramsci'ye göre Amerika'nın gelişimi ile birlikte Avrupa, kendi kültürel geleneklerini bakire Amerika'nın karşısına çıkararak son bir tepki göstermiş ve varlığını hatırlatmıştır. Avrupa'nın bu reaksiyonu Gramsci açısından "(s)özde bir kültürel geleneğin endüstriyel örgütlenmedeki bir devrimi engelleyebilecek olmasından değil, Avrupa'daki durumun Amerika'daki duruma bir tepki olmasından dolayı ilginç bir reaksiyondur."¹⁵² Bakire Amerikanizm'in bir hazırlık şartını, yani halkın rasyonelleştirilmesi, başka bir deyişle üretime katkısı olmayan, parazit sınıfların ortadan kaldırılması gerektiğini savunan ve böyle 'eski' bir yapıya sahip olmaması nedeniyle ABD'nin çeşitli imkân ve avantajlara sahip olduğunu düşünen Gramsci'ye göre Avrupa için tam tersi bir durum söz konusudur. Çünkü Gramsci, Avrupa 'geleneginin' tam da söz konusu bu parazit sınıfların varlığıyla karakterize edildiğini dile getirir. Ona göre bu sınıfları şu sosyal unsurlar yaratmıştır: "Devlet yönetimi ruhban sınıfı ve aydınlar, toprak mülkiyeti, ticaret. Bir ülkenin tarihi ne kadar eskilere dayanıyorsa, o ülkede yüzyıllardır içerisinde bu unsurlardan, 'atalardan' kalma 'emekli maaşları' ile yaşayan bu tembel insan çökeltilerinden daha fazla kalmıştır."¹⁵³

Amerika'da 'geleneksel' yapının olmaması, maaşların Avrupa'ya oranla daha yüksek olmasını sağlamıştır ve yine bu parazit sınıfların olmaması, orada sermaye birikiminin daha kolay elde edilmesine neden olmuştur. Bu geçmiş tarihsel aşamalardan kalma çökeltilerin olmaması, sanayi ve ticaret için sağlıklı bir temeli olanaklı kılmış ve ulaşım ile ticareti üretimin bir ast faaliyetine indirgemeyi gitgide daha olanaklı hale getirmiştir: "Genel üretim koşullarının halihazırda yerleşmiş ya da tarih tarafından kolaylaştırılmış bu başlangıç rasyonelizasyonu, ulusun tüm yaşamının sanayide temellenmesi adına, zorlamayı (sendikacılığın yok edilmesi) rıza (ücretler ve diğer kazanımlar) ile birleştirilerek üretimin rasyonelize edilmesine olanak tanımıştır."¹⁵⁴ Hegemonyanın fabrikalarda doğduğunu ve çok fazla siyasal ve ideolojik aracıya gerek duymadığını dile getiren Gramsci için Romier'in kitleri 'yapı'nın üstyapılara daha

¹⁵² Gramsci, *Hapishane Defterleri 1. Cilt, 1. Defter*, s. 205

¹⁵³ Gramsci, *a.g.y.*

¹⁵⁴ Gramsci, *a.g.e.*, ss. 207-208

doğrudan bir biçimde egemen olduğu ve üstyapıların rasyonalize edildiği bu yeni toplum tipinin ifadesidir.

Gramsci, Amerikanizm ve Fordizmin hiç görülmemiş bir hızla ve amacı doğrultusunda bilinçli bir kararlılıkla ilerlediğini dile getirirken Amerikan tipi işçi sınıfının zorlama bir insan tipi olduğunu da ifade eder. Gramsci'nin Amerikan toplumunun oluşturulmasında anahtar rollerden birini verdiği Fordist temeller üzerine inşa edilen yeni tarihsel blok II. Dünya Savaşı sonrasında yalnızca sivil toplum alanı ve ekonomi üzerinde bir güç değildir. Bu aynı zamanda ikna edici argümanlar ile desteklenmek zorunda kalınmış bir olgudur. II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan kapitalist hegemonik düzen, hegemonya sürecine emeğin yanı sıra şirket sermayeleri, üniversiteler, kilise ve medya gibi üstyapısal kurumları da eklemiştir. Bu süreçte Fordist üretim biçimi düzenin maddi temelini oluşturup meşrulaştırırken, medya, kilise, okullar vb. aracılığıyla oluşturulan antikomünist blok ise uluslararası sermayeyi dengelemiş, emek ve devlet organizasyonlarında başrol oynamıştır. Amerikan Devleti ve burjuvazisinin bu hegemonik tavrı dünya genelinde kapitalist temelli sivil toplum yapısını standart hale getirmiştir.¹⁵⁵

1970'lere dek hegemonyasını sürdüren bu Amerikan modeli hegemonya biçimi özellikle 1970'lerde ulus ötesi şirketlerin ve endüstriyel anlamda gelişim kat eden yeni ülkelerin ortaya çıkmasıyla gücünü kaybetmeye başlamıştır. "1974' krizinden sonra, II. Dünya Savaşı sonrası 'liberalizme gömülenmiş' olan dünya düzeni, Keynesyen talep yönetimi, Fordist endüstrileşme, hükümet-işletme-emek arasında korporatif ilişkiler yıkıma uğramış, toplumsal üretim ilişkileri Post-Fordist üretim ve Neo-Liberalizm ile yeniden şekillendirilmiştir."¹⁵⁶ 1970'lerde meydana gelen ekonomik kriz ve devlet krizleri, toplumsal yapı ve ekonomilerde yeni oluşumlara gidilmesine neden olmuştur. 1970'lerde yaşanan bu değişime küreselleşme süreci denilebilir. Küreselleşme ile birlikte sermaye ve emek çok uluslu ve ulusal-toplumsal güçler olarak ayrışmaya başlamıştır.

¹⁵⁵ Gramsci, Hapishane Defterleri adlı eserinin 1. Ve 2. ciltlerinin Amerikanizm ve fordizmi mercek altına aldığı bölümlerinde, Amerikan üretim ve yaşam biçimlerini mercek altına almış ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren gelişen ve yayılımcı bir tavır sergileyen bu olgunun, tüm dünya ve özelde İtalya üzerindeki etkilerini incelemiştir.

¹⁵⁶ Gökten, *a.g.e.*, s. 159

Dünyada meydana gelen bu köklü değişimler ile birlikte doğan yeni küresel ekonomi üç temel farklılık üzerinden yapılanmıştır. Buna göre ilk olarak ulusal ekonomiler yerine uluslararası boyutta bir dünya kenti olma çabası gelişmiştir. İkinci olarak tüketim uluslararası dünya ekonomisi içinde çok önemli bir yer kazanmıştır. Tüketim artık tıpkı üretim gibi uluslararası bir boyuta ulaşmıştır. Yeni dünya düzenine ilişkin son ayırt edici özellik ise finansal sermayenin, malların ve insanların çok hızlı bir biçimde yer değiştirebilmesinin sağlanmasıdır. 1970’lerde yaşanan krizler ve neoliberal küreselleşme süreci ile birlikte doğan “(n)eoliberal hegemonya aracılığıyla sosyo politik güç ile oligopolistik piyasa [genelde üç veya dört oyuncunun hakimiyetinde şekillenen piyasa] yapısı arasında uzlaşmayı olanaklı kılan küresel bir liderlik altında kurumsallaşma sağlanmıştır. Bu kurumsallaşma sürecinde ABD liderlik rolünü üstlenmiştir.”¹⁵⁷

Oluşan yeni düzende yüzyıl başından beri ABD hegemonyasının yapı taşlarından biri olan Fordist üretim biçimi yerini bilgi temelli ve iletişim teknolojisine dayanan bir üretim tarzına bırakmıştır. Doğan bu yeni üretim biçimine büyük ölçüde ev sahipliği yapan ülke ise yüzyıl başından beri küresel bir süper güç olan ABD’dir. Ortaya çıkan yeni üretim biçimi Post-Fordist üretim biçimi ile bilgi teknolojilerinin önemi artarken, eski tip endüstri gerilemiş ve yerini büyük ölçüde bilgisayar temelli endüstrilere bırakmıştır. Öte yandan bu değişim, hedef tüketici kitle boyutunda da yaşanmış, hedef kitle artık toplumsal sınıflara göre değil, yaşam tarzı ve kültürel değerlere göre belirlenmeye başlanmıştır. Gill, üretim ve tüketimde yaşanan bu değişimleri ve yeniden yapılanma uluslararası tarihsel bloktan ulus ötesi tarihsel bloğa geçiş olarak nitelendirirken, hegemonyanın ulus ötesi bir duruma geçtiğini belirtir. Buna göre “(b)u geçiş sadece ulusal burjuva ile diğer sınıflar arasında çıkar ve kimlik bağı kurmakla kalmamış aynı zamanda ulus ötesi hegemonya durumunu yaratmıştır.”¹⁵⁸

20. yüzyılın son çeyreğinde küresel bazda yaşanan bu değişimler iktidar sahiplerinin kimliklerini değiştirmeye başlarken, hegemonyayı da ulus ötesi bir kavram haline getirmiştir. Gelişen teknoloji ile birlikte dünya küçülmüş, haber ağları genişlemiş

¹⁵⁷ Gökten, *a.g.e.*, s. 167

¹⁵⁸ Gill’den aktaran, Gökten, *a.g.e.*, s. 175

ve hâkim sınıflar artık kolayca kendi çıkar ve isteklerini dünyanın diğer ucundaki insanlara kabul ettirmeyi başarır hale gelmiştir. 1970'lere kadar 'egemen' genellikle bir ülkedeki sivil toplum ve politik toplum alanlarını ele geçirdikten sonra dışa doğru bir yayılım politikası izleyen ulusal burjuva sınıfları iken, 1970'lerde burjuva için sınır kavramı ortadan kalkmaya başlamış, ulusal burjuva yerini ulus ötesi bir sınıfa bırakmıştır. Bu dönemde yeni hegemonik güçler ulus ötesi kurum ve kuruluşlar olmaya başlamışken, bu kurum ve kuruluşların hegemonyalarını genişletmedeki en büyük silahlarından biri, sivil toplum alanının geçmişten bu yana en etkili hegemonya araçlarından biri olan 'medya ve kitle iletişim araçları' olmaya başlamıştır. Ulus ötesi egemen sınıflar medya ve kitle iletişim araçları vasıtasıyla, dünya üzerinde yaşayan tüm halkların düşünüş ve yaşayış biçimlerini etkileme gücüne erişirken, politik ve ekonomik anlamda kendi çıkarları doğrultusunda geniş yığınları yönlendirir hale gelmişlerdir

2.3. Çağdaş Hegemonya Aracı Olarak Medya: Gücün Medyası

Gramsci, 20. yüzyılın henüz ilk çeyreğinde içinde bulunduğu toplumun işleyiş biçimini ve analiz ederken özellikle 'Güney Sorunu' ve I. Dünya Savaşı sırasında, bir propoganda ve hegemonya aracı olarak medyanın önemini kavramıştır. Bu nedenle, *Hapishane Defterleri*'nde medyaya önemli bir yer ayıran Gramsci 'medyanın gücü' ve 'gücün medyası' olgularını tartışmaya açmıştır. Buna göre, medya herhangi bir sınıf veya toplumsal grubun, rıza üretmede kullandığı en geniş etki alanına sahip üst yapısal kurumdur.

2.3.1. Medyanın İşleyişi ve Bir rıza Üreticisi Olarak Medya

Marx ve Engels *Alman İdeolojisi*'nde yaşamı belirleyen bilinç olmadığını aksine bilinci belirleyen yaşam olduğunu dile getirmekteydiler. Bunu ifade ederken de gerçek yaşayan bireyden yola çıktıklarını vurgulamaktaydılar. Marx ve Engels'in dile getirmiş olduğu yaşam, salt fiziksel anlamıyla insanın içinde bulunduğu ortam değil, bir varlık olarak insanın kendi yapıp etmeleri sonucu ortaya çıkan dünyadır. Marx "(g)erçekte ve pratik materyalist için, yani komünist için sorun, mevcut dünyayı köklü bir biçimde dönüştürmek (revolutionieren), varolan duruma pratik olarak saldırmak ve onu

değiştirmektedir”¹⁵⁹ derken teori-pratik ilişkisinde pratiği önceleyerek toplumsal koşulların dönüşümüne değinmiş ve proletarya için toplumsal koşulları dönüştürmenin önemine vurgu yapmıştır. Toplumsal koşulların dönüşümü ise iki boyutlu bir dönüşümü ihtiva etmektedir; altyapısal dönüşüm ve üstyapısal dönüşüm. Üretim koşullarının yeniden üretimi en geniş anlamıyla (hem altyapısal hem de üstyapısal) bir üretim sürecinde gerçekleşir. Yaşanacak ve pratikte gerçekleşecek bir müdahale ile yaşanması gereken bu dönüşüm ise altyapı ve üstyapıda farklı sürelerde gerçekleşir. Louis Althusser’e göre tabanda yani altyapıdaki yeniden üretim, çok kısa çevrimlerde gerçekleşebilir. Ancak üstyapıda ise yeniden üretim çevrimi çok daha uzun erimlerde gerçekleşir. Althusser bunun nedenini ise şu ifadelerle açıklar; “Çünkü üstyapının işlevi, üretimin genel koşullarının, dolayısıyla sömürünün, dolayısıyla sınıf mücadelesinin, dolayısıyla sömürücü sınıfın egemenliğinin ve sömürülen sınıfların boyun eğmesinin sürdürülmesini sağlamaktır. Bu görevinse ekonomik alt yapıya kıyasla çok daha geniş bir süreye yayıldığı ve çok daha başka bir çevrimde gerçekleştiği açıktır.”¹⁶⁰

Üstyapıda gerçekleşen ve uzun bir dönemi kapsayan bu değişim sürecini 20. yüzyılda iyi bir biçimde analiz eden düşünürlerden ikisi Althusser ve Gramsci’dir. Tarihin sınıf savaşlarının sahne alanı olduğu anlayışı göz önünde bulundurulduğunda Gramsci ve Althusser’in toplum ve devlet çözümlenmeleri benzeşmektedir. Althusser üstyapıdaki değişimi devlet aygıtı ve devletin ideolojik aygıtları üzerinden tarif ederken, Gramsci bu unsurları hegemonik araçlar olarak nitelendirmektedir. Üstyapıda yaşanabilecek değişimlerin meydana gelebilmesi için Gramsci toplumsal bir grubun hükümet gücünü ele geçirmeden önce yönetici olması gerektiğini, yükselen sınıfın hegemonik araçlar yoluyla –eğitim, kilise, medya, hukuk, kültür, sanat vb.- kendi dünya görüşünü toplumun geneline yayması gerektiğini vurgularken, Althusser de bu konuda ondan çok uzağa düşmez. Onun için de bu değişimin ortaya çıkmasını sağlayacak koşullar benzer koşullardır. Bir toplumsal sınıfın hâkim sınıf olabilmesi için hukuk, ekonomi, siyaset vb. gibi üstyapısal unsurlara hâkim olması ve bunun yanında ordu ve polis gibi ‘zor aygıtlarına’ sahip olmalıdır. İki düşünürün egemen sınıfın ortaya çıkışı ve devamlılığı konusundaki farklılıkları tam da

¹⁵⁹ Karl Marx- Friedrich Engels, *Alman İdeolojisi (Feuerbach)*, çev: Sevim Belli, Sol Yayınları, 8. b., 2013, Ankara, s 49

¹⁶⁰ Louis Althusser, *Felsefede Marksist Olmak*, çev: İsmet Birkan, Can Yayınları, 1.b., 2018, İstanbul, s 205

burada ortaya çıkmaktadır. Althusser zor aygıtlarının kendi deyimiyle ‘devletin bastırıcı aygıtları’nın gücüne Gramsci’den daha fazla vurgu yapmaktadır. Althusser bu farklılığı *Felsefede Marksist Olmak* isimli kitabında şu şekilde ifade eder:

(b)u ince farkın, güncel bir sorun, proletarya sorunu, söz konusu olduğunda ilginçliği yok değildir. Nitekim ideolojik aygıtlar (Gramsci hegemonik aygıtlar diyor, bu bir rastlantı değil) devlete sıkı sıkıya bağlı ve devletin damgasını taşıyor sayıldığına göre, devlet yoluyla sağlanan diktatörlüğün gücüne vurgu yapmış olur ve buradan da ister istemez sınıf mücadelesindeki kuvvetler dengesi konusunda farklı (hasmı küçümseyen) bir değerlendirme çıkar. Fakat, Gramsci’nin yaptığı gibi, ideolojik aygıtları – Hegel’in ardından ama başka bir anlamda- ‘sivil toplum’ dediği şeye (ki bana göre ideolojik aygıt ve politik aygıtların alanıdır) bağlama eğilimi geçerli olursa, o zaman onlara gerçek güçlerini aşan bir özerklik tanınmış olur ki bu, öbürüne karşılık, devletin gücünü, dolayısıyla iktidardaki sınıfın egemenlik gücünü küçümseme eğilimine girmek anlamına gelir.¹⁶¹

Görüldüğü gibi aralarındaki farklılıklara rağmen iki düşünür de egemen ideolojinin kurulumunun çok çetin mücadelelere ve uzun süreçlere gereksinim duyduğu konusunda hemfikirdir. Egemen sınıflar hegemonyalarını kurarken, kendinden önceki egemen sınıfın hegemonya araçlarını kullanırlar. Ancak bu hegemonyanın devamlılığını sağlamaya tek başına yeterli bir politik hamle değildir. Bu nedenle egemenler, buna ek olarak ideolojilerinin yeniden üretimini ve devamlılığını sağlamak adına yeni araçlar oluşturup bunlar üzerinden bir üretim gerçekleştirmektedirler:

Biçimsel açıdan ele alındığında, egemen sınıfın kendi varoluşunun maddi, siyasal ve ideolojik koşullarını yeniden üretmesi gerekir (varolmak kendini yeniden üretmek demektir). Ne var ki egemen ideolojinin yeniden üretimi, basit bir tekrar, basit bir yeniden- üretim değildir, hatta verili kurumların işlevi açısından değişmezcesine tanımlanmış kurumların, otomatik, mekanik olarak, genişletilmiş bir yeniden üretim de değildir; dağınık ve çeşitli halde bulunan önceki ideolojik unsurların, sınıf mücadelesi içinde ve bu mücadele sayesinde kazanılmış bir birlik içinde, yeni karşıt eğilimlere ve önceki biçimlere karşı yenilenmesi ve birleştirilmesi için yapılan bir sözleşmedir.¹⁶²

¹⁶¹ Louis Althusser, *a.g.e.*, s 207

¹⁶² Louis Althusser, *Devletin İdeolojik Aygıtları*, çev: Alp Tümertekin, 6.b., İthaki Yayınları, 2017, İstanbul, ss 12-13

Egemen ideoloji olma yolunda ve egemen ideoloji olarak kalma yolunda verilen bu mücadelenin Gramsci açısından en önemli unsuru proleter kültürünü, düşünüş ve yaşayış biçimlerini ve bir dünya görüşü olarak proleter dünya görüşünü yaymada kullanılması gereken en önemli unsular kesinlikle üstyapısal kurumlar olarak adlandırılan eğitim, aydınlar, kilise, siyasal parti, okullar, gazete ve dergiler gibi kurumlardır. Günümüz dünyasında ise etkileşim alanının geniş olması, her gün ve her an hedef kitleye ulaşımının kolaylığı ve etkinliği nedeniyle, hegemonyanın yeniden üretiminde kullanılan en önemli kurum medya – günümüzde özellikle televizyon ve internet- dir.

Gramsci modern toplumlardaki iktidarların doğalarının hegemonik olduğunu ve bu hegemonyanın iktisadi ve siyasi olduğu kadar ahlaki bir yapıya da sahip olduğunu ifade eder. Bu nedenle toplumsal grup ve sınıflar arasındaki mücadele yalnızca üretim araçları üzerinden değil aynı zamanda bilinç, zihniyet, değer ve normlar üzerinden de yaşanan bir mücadeledir. Bu bağlamda Gramsci'nin hegemonya kuramı, egemen ideolojiyi kültürel alanın birçok noktasında arar. Kültürel alanın tüm bölümlerinde egemen ideolojinin belirleyiciliğine rastlanırken bağımlı toplumsal kesimler egemen ideolojiyi bu kültürel araçlar (üstyapısal) aracılığıyla normal gerçeklik olarak algılar. Egemen sınıflar, kültürel alanda ya da başka bir deyişle sivil toplum alanında bulunan kurum ve araçları kullanarak alt sınıfların ahlaki dizgelerini, düşünüş ve yaşayış biçimlerini şekillendirerek kendi çıkarlarını toplumun tüm kesimlerinin çıkarlarıyla eşmiş gibi göstermektedirler. Kapitalizmin doğmasıyla ve sınıflar arası geçişin mümkün hale gelmesi ile birlikte toplumsal sınıf ve gruplar üzerinde kurulan bu egemenliğin zordan çok rızaya dayalı bir hegemonya sistemi olarak tanımlanması gerektiğini vurgulayan Gramsci bu anlamda hegemonyanın temel unsuru olarak rızayı işaret eder. Hegemonya teorisinde rızanın önemine vurgu yapan Gramsci açısından yönetici bir sınıfın kendi ideolojik ve teorik cephesini koruduğu, geliştirdiği, devamlılığını sağladığı belki de en temel organizasyon basındır/medyadır. Yönetici sınıfların ideolojik yapılarını nasıl organize ettiği sorusunun en temel cevaplarından biri olan basın, yayınevleri, siyasi gazeteler, her türlü bilimsel, dini, filolojik, edebi, popüler vs. yayınlarla kendi organizasyonlarını ve doğal olarak diğer sınıflar üzerinde kurdukları hegemonyayı geliştirip, sürdürülebilir kılmaktadır. Gramsci'ye göre bu gibi çalışmalar ulusal boyuta ulaştıkları takdirde devasa boyutlara erişmiş olacak ve etkileri o oranda artacaktır.

Gramsci'nin medyanın, ideolojik yapının en önemli parçası olduğunu dile getirmesi medyanın ideolojik yapıdaki tek dinamik parça olduğu anlamına gelmez. Gramsci için kamuoyunu doğrudan ya da dolaylı yollardan etkileyen veya etkileyebilecek olan her şey bu dinamik yapının içindedir. Kütüphaneler, okullar, farklı oluşum ve gruplar, şehirlerin kuruluş biçimleri, mimari cadde ve sokak isimleri vs. bu yapının içerisindedir ve bu yapının birer parçasıdır.

Öte yandan günümüzde de egemen sınıf hakimiyetini sadece asker ve polis gibi baskı araçlarıyla değil, ikna ve rıza araçları yoluyla da sağlar. Egemen sınıf baskının yanında rızaya da ihtiyaç duymaktadır, çünkü “(h)egemonyanın sürdürülebilmesi, sadece kapitalizmin egemenliğini sürdürebilmesine değil, kapitalizme muhalif tüm düşünce ve hareketlerin sisteme sağlıklı bir biçimde eklenilmesine de bağlıdır.”¹⁶³ Bu açıdan bakıldığında egemen gruplar, hegemonyalarına karşı bir hamlede bulunabilecek grup ve örgütsel yapıları zor aracılığıyla yok edip toplumda bir kargaşa ve bir karşı bakış yaratmak yerine, bu toplumsal grupları üstyapı araçlarını kullanarak ‘öteki’ durumuna düşürüp, toplumun gözünde ‘öteki’nin varlığını saçma ve marjinal olarak gösterip kendi hegemonyalarını sağlamlaştırırlar. Bu noktada zor kullanmak yerine toplumları rıza yoluyla toplum içerisinde yer alan bireylerin zihinlerini şekillendiren egemen sınıflar bunu gerçekleştirirken medyaya başvururlar. Herman ve Chomsky’nin *Rızanın İmalatı: Kitle Medyasının Ekonomi Politikası* adlı eserlerinde Amerikan toplumu üzerinden örneklendikleri bu olgu, aslında tüm dünya ülkelerinde de can bulabilecek bir olgudur. Buna göre egemen sınıflar belli bir muhalefetin ve rahatsız edici birtakım gerçeklerin haber yapılmasına izin verirler; ancak “(s)istemin güzelliği şuradadır ki, bu türden muhalefet ve aykırı enformasyon belli sınırlar içinde ve marjda tutulur; böylece onların varlığı sistemin monolitik olmadığını gösterir, ama diğer yandan resmi gündemin hakimiyetini bozacak güce erişmeleri engellenir.”¹⁶⁴

Rızanın üretilmesine bağlı bir kavram olan hegemonya sürekli bir durum değildir ve bu yüzden sürekli kazanılması ve sağlamlaştırılması gerekir. Bu nedenle

¹⁶³ Çoban, *a.g.e.*, s. 132

¹⁶⁴ Edward Herman, Noam Chomsky, “*Rızanın İmalatı, Kitle Medyasının Ekonomi Politikası*”, çev: Ender Abadoğlu, Bgts Yayınları, 3. b, 2017 İstanbul, s. 16

hegemonyalarını sürekli kılmayı amaçlayan egemen sınıflar, devamlı olarak bilgi üretir ve rızayı yaygın hale getirmeyi hedefler. Öte yandan egemen sınıflar hegemonyalarını kalıcı hale getirebilmek için alternatif ideolojilerle sürekli bir mücadele içine girmek ve kendilerini her gün inşa etmek zorundadırlar. Bu anlamda Gramsci burjuva kapitalist devlet yapısı analizlerinde, kapitalist devletin baskıcı yanına ek olarak ikna edici yönünün önemini de altını sıklıkla çizer. Onun hegemonya kuramı siyasi ve ekonomik kontrolün yanında egemen sınıfın kendi ideolojisini alt sınıflara kabul ettirmesi olgusuna dayanır. “Gramsci tarafından teorileştirilen ‘rıza’ kavramıyla söylenmek istenen başlangıçta ekonomik yani altyapısal araçlarla kurulan ulusal ve uluslararası hegemonik sistemin yeniden üretilmesinde siyasal ve kültürel anlamda üstyapının önemidir.”¹⁶⁵ İktidarın ele geçirilmesi hususunda altyapının önemini inkâr etmemekle birlikte üstyapıya özel bir değer atfeden Gramsci için iktidara giden yolda, iktidarı hedefleyen toplumsal grup ya da sınıf hem sivil toplum alanını hem de politik toplum alanını ele geçirmelidir. Gramsci’nin altını çizdiği bu noktada iktidarın ele geçirilip bu iktidarın sürdürülebilirliği açısından hayati bir önemi olan hegemonyanın kurulmasında sivil toplum alanına ve sivil toplum alanında bulunan hegemonya araçlarına sahip olmak büyük önem kazanır. Zira Gramsci açısından sivil toplum alanında bulunan okullar, kiliseler, sendikalar, medya gibi kurum ve kuruluşlar hegemonyanın kurulumunda anahtar role sahip öğelerdir.

20. yüzyılın ilk yarısında Gramsci’nin ulusal anlamda işçi sınıfının egemen olması için önemini vurguladığı bu kurumlar günümüzde ulusal ve uluslararası boyutta rıza üretiminde hala önemlerini korumaktadırlar. Bu araçlardan biri olan medya küreselleşme süreci ile birlikte ayrıca bir önem kazanmış ve ulus ötesi egemen sınıfların çıkarlarını ‘küresel kültür’ adı altında tüm dünyaya yaymadaki belki de en önemli hegemonya aracı halini almıştır. Marx üretim araçlarına sahip olan toplumsal sınıfın zihinsel anlamda da egemen güç olduğunu vurgulamıştır. Gramsci’nin marksist yazında özgün bir yere sahip olmasının temel nedeni tam da bu zihinsel güçleri analiz etmesi ve üstyapıya ait olguları ve kültürü belirleyici birer olgu olarak ele almasında yatmaktadır. Bu anlamda medyanın bu konuda derin anlamlar içeren ve egemen sınıfa büyük kolaylık sağlayan bir olgu olduğu söylenebilir.

¹⁶⁵ Çoban, *a.g.e.*, s. 71

Günümüzde birçok anlam ve alanı kapsayan medya “(e)n geniş anlamı ile kullanıldığında karşımıza çok kişiye ulaşabilen her türden sözlü, yazılı, basılı, görsel metin ve imgeleri (kitaplar, dergiler, gazeteler, radyo, film, film, televizyon, internet gibi) içeren çok geniş bir iletişim araçları yelpazesi...”¹⁶⁶ çıkarır. Bu çerçeveden bakıldığında ve kitleler üzerindeki etkisi göz önüne alındığında medya ve kitle iletişim araçlarının, egemen ideolojinin üretilmesi ve sürdürülmesindeki rolü açık bir şekilde kavranabilir. Toplumsal yaşamın düzenlenmesi, geniş halk yığınlarının yaşam tarzlarının belirlenmesi, ülke içi ve uluslararası olay ve krizler esnasında halkın düşünüş biçiminin etkilenmesi gibi konularda medya, iktidarda bulunan egemen sınıflar için kullanışlı bir araç durumundadır. Egemen sınıf hem üretim araçlarına hem de kitle iletişim araçlarına sahip olduğundan dolayı toplumsal ya da uluslararası mesele ve krizlerde, halkı yönlendirmek için bu araçların kullanımına başvururlar. Herman ve Chomsky’nin de belirttiği gibi, medya, kendisini denetleyen ve finanse eden grupların çıkarlarına hizmet edecek şekilde hareket eder: “Bu çıkarların temsilcilerinin öne çıkarmak istedikleri önemli gündemleri ve ilkeleri vardır ve medya politikasının şekillendirilmesi ve dayatılması açısından oldukça önemli bir konuma sahiptir.”¹⁶⁷

Chomsky’nin de ifade ettiği gibi, burjuva kapitalist sistemde medya ve kitle iletişim araçları egemen kapitalist sınıfların elindedir. Gramsci yaklaşık yüzyıl önce sivil toplum alanının en önemli unsurlarından biri olarak medyayı ele alırken daha çok ulusal anlamda bir çözümleme bulunmuştur; oysa günümüzde küreselleşme süreci ile birlikte medya ulus ötesi grupların elinde bir değer halini alırken, ulus ötesi grup ve küresel dünya lideri konumundaki devletler dünya çapında bir hegemonya kurarak medyayı tüm ulusları belirli yönlere yöneltmek için kullanmaktadırlar. Chomsky’ye göre bu olgu bizleri nasıl bir dünyada, nasıl bir toplumda yaşamayı arzuladığımızı ve ne tür bir demokrasi anlayışına uygun demokratik bir toplum istediğimizi sorgulamaya itmektir. Buna göre bu demokrasi anlayışlarından birine göre, “(d)emokratik toplum, halkın kendisini ilgilendiren konuların yönetiminde gerçek anlamda söz hakkına sahip olduğu bir bütündür; bu toplumda bilgi edinme yolları serbest ve açıktır. Bunun alternatifi olan demokrasi anlayışına göre de halk yönetimden men edilmiştir; bilgi sıkı sıkıya ve kati

¹⁶⁶Halil Nalçaoğlu, “*Medya ve Toplum İlişkisini Anlamak Üzerine Bir Çerçeve, Medya ve Toplum*”, Derleyen: Sevda Alankuş, Ips İletişim Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003, s. 52

¹⁶⁷ Herman, Chomsky, *a.g.e.*, s. 15

suretle kontrol altında tutulur.”¹⁶⁸ Kapitalist sistemde Chomsky’nin ifade ettiği bu demokrasi biçimlerinden ikincisi kullanılırken toplum bir sürü olarak ele alınır ve gerekli bilgilere ulaşması engellenerek, toplum egemen sınıfın istediği yöne doğru evrilir. Öte yandan toplumsal anlamda kendi düşüncelerini kabul ettirmek ve iktidarlarını sürdürmek için medyayı kullanarak yalancı bir gerçeklik yaratan egemen sınıflar, medyanın bireyler üzerindeki etkisini kullanarak kendi ideolojik hegemonyalarını sürdürmek ve insanları değişen koşullarda her defasında yeniden yönlendirebilmek için kitle iletişim araçlarını kullanırlar. Eleştirel düşünüşü engelleyerek kendi çıkarları doğrultusunda bir gerçeklik algısı yaratan medya böylelikle toplumun yapısı ile oynamış olur. Medyanın yaratmış olduğu bu gerçeklik kavramını ele alan “Stuart Hall, Gramsci’den ve Althusser’den yararlanarak medyadaki ideolojik mesajların çoğunlukla gerçekliğin yanlış bir imgesini yaratarak işlediğini savunur.”¹⁶⁹ Öte yandan Herman ve Chomsky bu gerçekliğin arkasında bulunanları analiz ederken sadece kapitalist devlet analiziyle yetinmeyerek bu gerçekliğin arkasındaki finans ilişkilerine de dikkat çekerler. Buna göre, “(m)edya sahibi olan ve reklam verenler olarak fon sağlayan, haberleri birinci dereceden belirleyen, ‘tepki üreten’ ve uygun çizgide düşünen personeli temin eden aynı belirleyici güç odakları, temel ilkelerin ve egemen ideolojilerin tespit edilmesinde de anahtar bir rol oynarlar.”¹⁷⁰

Kitle iletişim araçlarının topluma yönelik etkilerini başlıca üç grup altında topluya biliriz: “Bunlardan birincisi topluma bilgi/haber iletmektir. İkincisi toplumdaki birtakım çatışmalarda taraf olmaktır. Üçüncüsü toplumdaki çatışmalar karşısında uzlaştırıcı, yatıştırıcı yönde tavır almaktır.”¹⁷¹ Medya ve kitle iletişim araçları toplumsal yapı üzerinde en büyük etki ve hasarı haber aracılığıyla verirken, haberin Herman ve Chomsky’nin belirtmiş oldukları halkın yönetimden men edilmesi işlevine ek olarak aile yapısının ve ailedeki iktidar ilişkilerini düzenleyen bir boyutu da vardır. Bu anlamda haber ve kitle iletişim araçlarının hem makro düzeyde ve hem de mikro düzeyde iktidarı belirlemek gibi bir işlevi vardır. Zira hegemon ideoloji aktarımının bir bilinç biçimlendirme olgusu olduğu göz önüne alındığında medya, hegemonya ve ideoloji ilişkisi en net biçimde haberlerde görülmektedir.

¹⁶⁸ Noam Chomsky, *Medya Denetimi*, çev: Elif Baki, Everest Yayınları, 4. b, 2016, İstanbul, giriş bölümü

¹⁶⁹ Çoban, a.g.e., s. 140

¹⁷⁰ Herman, Chomsky, a.g.e., s. 15

¹⁷¹ Çoban, a.g.e., s. 84

Kitle iletişim araçları bu işlevleriyle birlikte kişileri bilişsel ve duygusal açıdan etkileyebileceği gibi, toplumsal tutumlarda da büyük etkilere sahiptir. Medya ve kitle iletişim araçları tüm bu işlevlerinin yanı sıra kapitalist sistem içinde, küreselleşen sermayenin sözcülüğünü yaparken, yerelde yani ulusal boyutta ise milliyetçiliği körükleyip toplum içerisinde bulunan ‘öteki’lere karşı bir nefret dili geliştirmektedir. Bu nefret dili toplumlarda geniş destek bulurken, medya bu destek sayesinde kamuoyu oluşturma ve değişen gündemi milliyetçi cepheden yorumlayarak geniş halk kitlelerinin hassasiyetleri üzerinden ‘rıza’ üretmektedir. Bu tip rıza üretimine dünyanın her yerinde rastlanabilirken Herman ve Chomsky ABD medyasının Soğuk Savaş, Körfez Krizi, 11 Eylül saldırıları vs. üzerinden milliyetçilik ve İslamafobi’yi nasıl kaşındığını ve kapitalist hükümetlerin bundan nasıl yararlandığını rakamlarla ortaya koymaktadır.

Kitle iletişim araçları arasında son elli yıldır en yaygın ve en geniş etki alanına sahip olan aygıt televizyondur. 21. yüzyılın başlarından itibaren bu konumunu internet ile paylaşmaya başlayan televizyon, modern toplumun eğitim sistemine bir meydan okuyuşu temsil etmektedir: “Çocuklara okula gitmeden önce bile ulaşan, onların zihinsel gelişimlerini okulda aldıkları eğitim kadar güçlü biçimde şekillendiren, bir bütün olarak toplumun zekâ ve kültür seviyesinin belirlenmesinde böylesine kritik bir rol oynayan bir araç olarak televizyon, bu bağlamda mutlaka bir milletin eğitim sisteminin cüz’ü olarak görülmelidir.”¹⁷² Bu açıdan bakıldığında, televizyon yalnızca bir kitle iletişim aracı değil, çocukluktan itibaren okul ve aile ile birlikte egemen ideolojinin bireyin zihnine yerleşmesini sağlayan bir araçtır. Burjuva kapitalist hegemonya çocuk yaşta, televizyon programlarının içerikleri ile beraber bireyin zihnine kazınarak kendini üretme ve devamlılığını sağlama imkânı bulmaktadır. Başka bir ifadeyle, belirli merkezlerce belirlenen politik imgelere televizyon aracılığıyla devamlı maruz kalan bireyler kendilerini sürekli bir hegemonya üretme alanının içinde bulmaktadırlar.

Televizyon, çocukları küreselleşme ile birlikte doğan tüketim çağına entegre ederken, ‘küresel kültür’ adı altında bir kültürel organizasyon altında yetişen çocuklar, egemen sınıfların hegemonyalarını birkaç on yıl sonraya dek (belki daha uzun bir süre)

¹⁷² Martin Esslin, “*Televizyon Çağı*”, Pınar Yayınları, 2001, İstanbul, s. 126

sürdüremelerinin garantörleri durumundadırlar: “George Orwell’ın *1984* isimli kitabında belirttiği gibi medyayı kontrol eden beyinleri kontrol eder, beyinleri kontrol eden ise toplumları kontrol eder. Sistem böylece devamını garantilerken gönüllü kölelere sahip olacaktır. Bu köleleri medya yaratmaktadır.”¹⁷³ Tüketim çağında tüketime güdülenmiş olarak yetişen çocuğun, yetişkin bir birey halini aldığı bu illüzyondan kurtulma şansı kapitalist egemen sınıfın bu medya politikasıyla çok aza inmektedir. Burada söz konusu olan gerçeklik medyanın gücüdür. Bu güç, bireyin dünyaya bakışını şekillendirip düşünce ve fikirlerin kaynağı olabilen bir güçken, bu gücün tahakkümü altında yetişen bireyler egemen kapitalist hegemonyanın devamını sağlayacak, bu sisteme entegre olacak ve sorgu gücünden yoksun kalacak bireylerdir. Tüm bunlar insanların neden az ücret ile çok çalıştıklarının, neden yetersiz sağlık, barınma ve eğitim hizmeti aldıklarının, neden birçok insanın en temel ihtiyaçlardan dahi mahrum bırakıldığına cevabı durumundadır. Kapitalist illüzyon, çocukluktan itibaren televizyon kanalları, internet, okullar ve çeşitli üstyapı araçları aracılığıyla bireylerin düşünüş ve davranışlarını belirleyerek, modern bireyin bu illüzyon içinde körleşmesini ve sağırlaşmasını sağlamaktadır. Başka bir deyişle, düşünce ve davranışlar üzerinde derin etkileri olan medya, bu etkiyi zorla değil insanların isteği ve gönüllü olarak rızalarıyla oluştururken onları birer köle haline getirmektedir. Modern köle konumundaki bireyi tarihte karşılaşılan eski tip köleden ayıran özellik ise tam da bu noktada yatan gönüllülük olgusudur. Kapitalist hegemonya altında yaşayan, kapitalist hegemonya araçları tarafından dört bir yandan sarılan bireyin köleliği gönüllüğe dayanır: “Bu köleler köleliği severek ve isteyerek yapmaktadır. Çünkü ‘devlet’in demokrat baskısıyla ‘köle’liğe razı olmuş kitleler vardır.”¹⁷⁴ Burada söz konusu olan, daha önce de söz edilen Chomsky’nin belirttiği demokrasi yanlısaması altında yaşayan bireylerdir. Kapitalist devlet ve sınıf bir demokrasi yanlısaması içinde geniş kitleleri kendi hegemonyaları altında tutmaktadır. Chomsky’nin ifadesiyle, “(ş)aşkın sürüyü evcilleştirmek için bir şeye ihtiyacımız var ve bu şey de demokrasi sanatındaki yeni devrim: Rıza üretimi.”¹⁷⁵

Öte yandan burjuva kapitalist bir sınıfın hâkim olduğu sistemde televizyon kanallarının devletin elinde olması ya da özel şirketlerin elinde olması çok farklılık

¹⁷³ Çoban, *a.g.e.*, s. 143

¹⁷⁴ Çoban *a.g.e.*, s. 143

¹⁷⁵ Chomsky, *Medya Denetimi*, s. 5

yaratmamaktadır. Çünkü her iki durumda da devlet denetleyici konumdadır ve resmi ideolojinin dışına çıkılmasına çok fazla izin vermemektedir. Egemen devletin kitle iletişim araçları ile ilgilenmesinin en temel nedeni, kitle iletişim araçlarının ikna gücüdür. Egemenlerin organik aydınları en başta televizyon olmak üzere kitle iletişim araçları üzerinden ‘rıza’ üretimini gerçekleştirmektedir. Medya kuruluşları ve devletler arasındaki ilişki yalnızca bununla sınırlı değildir. Radyo ve televizyon şirket ve şebekeleri yayın yapabilmek adına devletin verdiği ruhsatlara gereksinim duyduklarından sürekli hükümetlerin denetim ve tacizleri altındadırlar. Bu teknik ve hukuki bağımlılık medya şirketlerini sürekli baskı altında tutarak devlet ve hükümet politikaları aleyhine yayın yapmalarını engellemektedir.

Medya kuruluşlarının ve kitle iletişim araçlarının kapitalist devlete bağlı olması gerçeğinin arkasında yatan bir diğer olgu ise finans ilişkileridir. Büyük medya patronları, medya sektörünün dışında birçok alanda da faaliyet gösterdiklerinden, vergi ve izin gibi konularda hükümetle ters düşmemek adına hükümet yanlısı yayınlar yaparlar. Herman ve Chomsky bu durumu şöyle ifade etmektedir: “Büyük medya daha genel siyasi destek bakımından da hükümete bağımlıdır. Tüm firmalar faaliyetleri üzerinden alınan vergiler, faiz oranları ve emek politikalarıyla ve anti-tekelleşim yasalarının uygulanıp uygulanmamasıyla yakından ilgilidir. GE ve Westinghouse nükleer güç ve askeri alandaki araştırma ve geliştirme projelerini mali olarak desteklenmesi ve deniz aşırı satışlara yönelik elverişli bir iklim yaratması için hükümete bağımlıdır.”¹⁷⁶ Herman ve Chomsky’nin Amerika’da medya şirketleri ve Amerikan Hükümeti arasındaki ilişkiyi anlattığı bu pasajdan da anlaşılacağı gibi burjuva kapitalist iklimlerde medya ve hükümet arasında ciddi bağlantılar vardır. İki tarafın birbirini faydasına yönelik tutumları, medya aracılığıyla tüm toplumun yararınaymış gibi gösterilerek burjuva kapitalist hegemonyanın devamı sağlanmaktadır.

Kapitalist sistemde medya ve kitle iletişim araçlarının bir diğer denetleyicisi ve kapitalist hegemonyanın bekçisi yine bu sistemin ürünü olan dev kapitalist şirketlerdir. Her şeyden önce oldukça büyük işletmeler olan hâkim medya grupları, toplum içerisinde

¹⁷⁶ Herman, Chomsky, *Rızanın İmalatı, Kitle Medyasının Ekonomi Politikası*, s. 83

bir karşı hegemonya yaratabilecek kısılcımları taşıyan alternatif medya kuruluşlarını finansal yönden bitirerek sistemde tek söz sahibi medya kuruluşları olarak kalırlar. Başka bir deyişle kapitalist sistemde medya sektörü temelde reklam üzerine kurulu bir sistem olduğundan dolayı büyük medya kuruluşları kendilerini ayakta tutabilmek için büyük kapitalist şirketler ile paralel hareket edip, onların talepleri doğrultusunda yayın yapmak zorundadırlar. Durum böyleyken bu düzlemde işçi sınıfının ulusal ya da uluslararası büyük ölçekli haber ağlarına, propaganda araçlarına, medya kuruluşlarına sahip olmaları mümkün değildir. Kapitalist sistem içerisinde işçi sınıfına, yoksul kesimlere hitap eden ve büyük reklam gelirlerinden mahrum olan yayın organları bu düzlemde gerekli finansal desteği alamayarak piyasadan silinmektedir. Piyasanın tek sahibi konumuna gelen bu dev şirketler ise sahipleri ve öteki büyük burjuvalar tarafından denetlenirler. Çıkarları birbiriyle iç içe geçmiş olan bu şirketler ayrıca bankalar ve hükümetle önemli ortak çıkarlara sahiptirler. Özetle söylemek gerekirse, medya kuruluşları hükümetlere bağımlı durumdadır, çünkü medya kuruluşlarını denetleyen hükümetlerdir. Medya kuruluşları diğer büyük kapitalist şirketlerle bağımlılık ilişkisi içindedirler, çünkü reklamlar aracılığıyla birbirlerini bu gruplar finanse etmektedirler. Piyasanın tek hâkimi konumunda olan bu büyük medya kuruluşları “(m)esajları ve sembolleri sıradan insanlara ileten bir sistem olarak hizmet verir. Eğlendirmek, avutmak, bilgi vermek ve bireyleri toplumun bütününe eklemleyen değerleri, inançları ve davranış kodlarını aşılacak işlevleri arasındadır.”¹⁷⁷

Görüldüğü gibi kapitalist burjuvazinin hegemonyasının hâkim olduğu bir düzende ulusal ve uluslararası anlamda halkın faydasından söz edilemez. Burada fayda gören ve kendi çıkarlarını toplumun tamamının çıkarlarıymış gibi gösteren, refahın belirli ellerde toplandığı, sınıfsal çıkar çelişkilerinin yaşandığı bu dünyada sistematik propaganda aracılığıyla hâkim sınıf konumunda bulunan burjuva sınıfıdır. Medya aracılığıyla bu düzen içerisinde yetişen hedef kitle aynı zamanda bu düzeninin, yani kapitalist hegemonyanın devamını sağlayacak kitledir. Küreselleşen dünyada burjuva hegemonyasının elinde bir silah haline gelen medyanın bir diğer işlevi ise egemen devletlerin kültürlerini, gelişmekte olan ülkelere ve üçüncü dünya ülkelerine ihraç etmelerinde kullandıkları en büyük araçlardan biri olmasıdır.

¹⁷⁷ Herman, Chomsky, *Rızanın İmalatı, Kitle Medyasının Ekonomi Politikası*, s. 72

2.3.2. Medya, Küreselleşme ve Kültür İhracatı

Günümüzde hegemonya kavramı değerlendirilirken, 20. yüzyılın son çeyreğinde meydana gelen küreselleşme sürecinin getirdikleri mutlaka hesaba katılmalıdır. Küreselleşme süreci ile birlikte tüm dünyada ekonomik ve kültürel açıdan bir yeniden yapılanmaya gidildiğinden söz edilebilirken, bu yapılanmanın ana karakteri olarak tüketim kültürü veya popüler kültür gösterilebilir. Küreselleşme denilen yeni emperyalizm modeli sadece ulusal ekonomilere saldırmakla yetinmemekte, ulusların dil ve kültürlerini de yok etme ya da tahrip etme çabası içine girmektedir. Küreselleşme ile birlikte egemen sınıf ve ulusların bu tahribatı yaratmada kullandıkları araç ise kitle iletişim araçlarıdır: “Küreselleşmenin amacı toplumları birbirine yaklaştırmak değil, aynılaştırmaktır ve ‘üstün’ küresel (Anglo-Amerikan) kültüre tabi hale getirmektir. Bu çaba iletişim araçlarının tümünde kendini göstermekte ve giderek sinsice yaygınlaşarak tüm kültürleri ve dilleri tehdit etmektedir.”¹⁷⁸ Kitle iletişim araçları, hâkim devletler ve ulus ötesi kapitalist kurumlar tarafından üretilen ‘küresel kültür’ün tüm dünyaya yayılmasında kullanılan en önemli araçlardır. Egemen sınıf ve ulus ötesi kapitalist kurumlar bu aygıtlar aracılığıyla propaganda yaparak gelişmekte olan ülkelerde ve üçüncü dünya ülkelerindeki toplumlarda derin toplumsal ve kültürel gedikler/yaralar açmaktadırlar.

Küreselleşme sürecine çok sıkı bağlarla bağlı olan iletişim, bu sürece iki kanaldan dahil edilmektedir. Bu kanalların ilki, kitle iletişim araçlarında meydana gelen olağanüstü değişimle birlikte bu araçların kapitalist ekonomilerde etkin bir rol kazanmasıdır. Bu araçlar kapitalist sistemde üretilen enformasyonun dünyaya yayılmasında anahtar role sahiptirler. Çünkü temel olarak ekonomik bir süreç olan küreselleşme, günümüzde enformasyon ile birleşmiş durumdadır. Küreselleşme ile birlikte üretim araçlarına sahip olan sınıf artık aynı zamanda bilgi ve kültürü de üreten sınıftır. Egemen sınıf ve uluslar tarafından üretilen bilgi ise kitle iletişim araçları tarafından diğer toplumlara yayılır. İletişimin küreselleşme alanına dahil olduğu ikinci alan ise küresel finans alanıdır. Buna

¹⁷⁸ Çoban, a.g.e., s. 92

göre günümüzde küresel medya ve iletişim ticari, medya, reklam ve telekomünikasyon pazarının gelişmesinde büyük etkiye sahiptir.

Küreselleşme sürecinde yukarıda sözü edilen işlevlerinden ötürü merkezi bir role sahip olan kitle iletişim araçlarının etki alanı, küreselleşmenin olduğu tüm alanlarda rolü olduğundan dolayı genişken, kültürel denetimin tek kaynağı olmaması bakımından da sınırlıdır. Bu sınırlılığa rağmen teknolojik özellikleri nedeniyle ulusal sınırları ortadan kaldıran, ülkeleri birbirleriyle daha fazla iletişime sokan kitle iletişim araçları küreselleşmenin alt yapısı olarak nitelendirilebilir. Küreselleşme ile birlikte önem kazanan, uluslararası alanda söz sahibi konuma gelen ulus ötesi kurumlar ve egemen devletler, kendi çıkarlarını, ulusları aşp tüm dünyanın çıkarları gibi göstermek ve ulaşabildikleri tüm toplumları kendi dünya görüşleri ekseninde şekillendirebilmek ve bu toplumları yönlendirebilmek için kitle iletişim araçlarını kullanırlar. Bu kurumlar ve egemen devletler tüm bu yönlendirmelerin yanında, hedefteki toplumlara ‘medyatik ürünler’ satmanın yanı sıra kendi kültürlerini ve ‘küresel kültür’ adı altında tüketim kültürünü de aşılamaaktadırlar. Unutulmamalıdır ki, insanların siyasetten bağımsız gördükleri tüm kültürel olgular aslında bir ideolojinin ürünüdürler. Taylan’ın da belirttiği gib: “Bu nedenle Batı’nın gerçekleştirmiş olduğu “(e)lektronik sömürgecilik zihinlere gereksinim duymakta; yabancı Batı ülkelerinden ihraç edilen kitle iletişim ürünleri vasıtasıyla, üçüncü dünya ülkelerinde yaşayan insanların davranışlarını, arzularını, inançlarını, yaşam biçimlerini, tüketim sürecinde seçim yapma imkanlarını, tüketicilerin gözlerini, kulaklarını ya da her ikisini birden etki altına almayı amaçlamaktadırlar.”¹⁷⁹ Egemen sınıf ve toplumsal gruplar bu işlemi gerçekleştirirken hedef kitleye uygun programlar seçerek, hem etkiyi hızlandırmayı amaçlamakta hem de etki alanını genişletmeyi hedeflemektedirler. Başka bir ifadeyle, sunulan içeriklerle farklı kültürel yapıya sahip olan insanlar, makro açıdan da farklı kültürel etki altına alınmaya çalışılmaktadır. Bu etkileşim iki boyutlu bir etkileşimdir. Egemen sınıflar medya aracılığıyla hem içerik bakımından hem de metinlerin arka planında yer alan görsellik ile hedefteki toplumsal grupları etki altına almayı amaçlamaktadırlar. Bu yolla yayılan iletiler, egemen dünya görüşü ve kültürünün diğer kültürler üzerinde bir etki yaratıp,

¹⁷⁹ Hasan Hüseyin Taylan, “Medya ve Kültür: Kültürün Medya Aracılığıyla Küreselleşmesi,” Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt X, s 1, Sakarya, s. 90

burjuva kapitalist hegemonyasının kurulmasına ve sürdürülmesine yardımcı olmaktadır.

Küreselleşme ile birlikte egemen kültür konumuna ulaşan, ulus ötesi kurum ve kuruluşlarca desteklenen bu hâkim kültürü, “(h)âkim Anglo-Amerikan kültürel değerlerin ‘çok kültürlülük’ biçiminde ulus-devletlerin geleneksel başat kültürlerinin üzerinde bir üst kültür olarak yeniden şekillendiği kültür olarak”¹⁸⁰ tanımlamak mümkündür. 1970’li yıllarda küreselleşme ile doğan ve Sovyet Rusya’nın yıkılmasıyla birlikte daha geniş bir etki alanına kavuşan bu hegemonik kültürün yayılımındaki en büyük silahlardan biri şüphesiz medyadır. Küresel piyasa mekanizmalarının belirlediği süreç ve yön doğrultusunda yeniden yapılanma sürecine giren medya, 20. yüzyılın ilk yarısında Gramsci’nin dikkat çektiği egemen sınıf politikalarını geniş kitlelere aktarma işlevini yazılı basın ve radyolar (özellikle okur-yazar kesime) üzerinden gerçekleştirirken, son otuz-kırk yılda görüntünün hâkim olduğu, görsellik üzerinden bir ikna ve rıza sistematığının kurulduğu bir yapılanma içine gidilmiştir. Bu yeni yapılanma içerisinde yazılı basın giderek işlev ve etkisini kaybederken, toplum içerisindeki sosyal grupların yaşına, eğitim seviyesine, cinsiyetine vb. özelliklerine bakmadan tüm bu gruplara kolay ve çabuk bir şekilde ulaşan ve bu sosyal gruplar arasındaki farklılıkları ortadan kaldıran görsel basın etki alanını genişletmiştir. Başka bir deyişle, etkili bir hegemonya aracı olan medyada yapısal değişimler meydana gelmiş, görece daha dar bir topluluğa hitap eden yazılı basın yerini imge ve göstergeler üzerinden iş gören görsel basına bırakmıştır. Gelişen görsel kitle iletişim araçlarının en büyük özelliklerinden biri kitle kültürünü yaygın hale getirmiş olmasıdır. Zira günümüzde bir saat televizyon izleyen bir birey, sanayileşmemiş bir toplumdaki bir insanın hayatı boyunca görebileceğinden daha fazla imgeyi deneyimleyebilmektedir. 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren yazılı basının etkisini yitirmesine yol açan etki alanını çift boyuta taşıyarak hedef toplumun üyelerini hem görsel hem işitsel olarak etkileyebilen televizyon, bu alandaki etkinliğine genel olarak 21. yüzyıl başından itibaren interneti ortak etmek zorunda kalmıştır. Son yıllarda küresel emperyalizmin en önde gelen araçlarından biri olan internet bilgi akışının yanında toplumsal grupların, kendi sosyal gruplarından koparılıp bireyci bir anlayışa

¹⁸⁰ Hürriyet Konyar, “Popüler Kültürde Hegemonik Anlamaların Üretilmesinde Gençlik Alt kültürlerinin Önemi, İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi”, Güz, 27, 2008, İstanbul, ss 55-73, s. 57

yönlendirilmesine aracılık ederek egemen kapitalist anlayışın yayılmasına yardım etmektedir.

Bununla birlikte arkasında Anglo-Amerikan sermaye grupları ve burjuva sınıfı olan ve tüketim kültürünü desteklemek üzerine kurulu bir politika izleyen ve bu politik tavrı tüm dünyaya hegemonik bir biçimde yayan sistemin en etkili araçlarından olan medyanın yeni yapılanması içinde en önemli hedef kitle gençler ve çocuklardır: “Örneğin İngiltere’de cumartesi sabahları yayınlanan çocuk programları, tamamen pop müzik endüstrisi etrafında gelişmekte, yeni promo video klipler için geniş bir vitrin oluşturmaktadır.”¹⁸¹ Büyük oranda medya aracılığıyla kurulan bu yeni hegemonik sistem, hâkim kültürel yapının, yani Amerikan tarzı tüketime dayalı yaşam biçiminin iki yönlü yayılımını ve genişlemesini hedeflemektedir. Bunlardan ilki sınıfsal bir genişlemeyken, diğeri uluslararası bir genişleme planıdır. Medya, tüketim ve bireyciliğe dayalı bu yeni kapitalist yaşam biçimini hem sınıflar arası geçişkenliği (en azından görünümüşte) kolaylaştırmak hem de işçi sınıfının sınıf bilincinden yoksun bırakılmasını sağlamak amacıyla toplumlara iletir. Aynı zamanda bu iletiler aracılığıyla dünyanın dört bir yanındaki yerel kültürlere Amerikan burjuva- kapitalist kültürünü sızdırarak, bu ülkeleri ekonomik ve kültürel anlamda abluka altına almayı hedeflemektedir. Medya bu süreçte hem sınıflar bazında hem de uluslararası arenada geniş yığınlar arasında kapitalist dünya görüşünün ortak kabulünü sağlarken, hangi olayların kitlelere yansıtılacağını, hangi olay ve durumların meşru bir tanım içine sokulup hangi ideolojik görüşlerin marjinal, ütopyacı ve meşruiyetten uzak olduğunu belirler ve bu olguları geniş kitlelere kabul ettirir. Medya bu işlevini yerine getirirken gerçekliği yeniden tanımlar ve bu gerçekliği seçilmiş tanımlarla temsil eder. Bu tanımlama ve anlamlandırma sürecinin ise sorgulanmadan kabul edilebilir olması gerekmektedir. Medya bu şekilde egemen sınıf tarafından üretilen bu yeni tanımları, geniş kitlelere kabul ettirerek, var olan gerçekliğin üzerine kendi gerçeklik algısını örterek egemen sınıfın dünya görüşünü kabul ettirmiş olur. Medyanın bu işlevi ise onun ticari yanına ek olarak toplumun merkezi değer sistemi çizgisinde işlev görerek bu değer sistemini güçlendiren bir araç olduğunu ortaya koyar.

¹⁸¹ Konyar, *a.g.e.*, s. 57

Egemen konumda bulunan sınıf ve devletler kendi kültürlerini medya aracılığıyla az gelişmiş ülkelere sızdırırken sıklıkla az gelişmiş ülkelerin elitlerine ve gazeteci, yazar, entelektüel gibi o ülkenin aydınlarına başvururlar. Az gelişmiş ülkenin egemen sınıfları egemen Batı'dan ihraç edilen kültürel ürünleri kendi ülkelerinde kullanarak hem kendi kültürlerini yıkıma uğratmakta hem de toplumlarını bu sayede kendi çıkarları doğrultusunda uyuşturmaktadırlar. Dikkatli bir okuma ve düşünüş sonrasında görülecektir ki küreselleşme ile birlikte ulusal boyuttan uluslararası boyuta geçen egemen sınıfın yukarıda sözü edilen tutumu, egemen sınıfın yerel halk kültürüne ve proletaryasının içine bir Truva Atı yerleştirmesi olgusundan başka bir şey değildir. Bu olgu ise Gramsci'nin aydınlar meselesi içinde dile getirdiği transformasyon fikrini akla getirmektedir. Gramsci'nin egemen sınıfın, proleter sınıfın aydınlarını kendi yanına çektiğini ve dönüştürdüğünü ifade etmesi, bugün yaşanan lokal aydınların Batı/egemen kültürün savunucusu ve yayıcısı olması durumuyla da aynı olguya tekabül etmekte ve Gramsci'nin düşüncelerinin önemini ortaya koymaktadır. Kültürün bu şekilde ihraç edilmesi sürecinde enformasyon önemli bir yere sahiptir. Bilginin ve haberin çok hızlı bir şekilde yayıldığı günümüzde, yayılan bilgi ve haberler belirli merkezler tarafından ve belirli kontrol ve denetlemeler sonrasında üretilip yayılırken, tüm bu üretim ve yayılım faaliyetlerinin gerisinde hegemon sınıf ve devletlerin ekonomik çıkarları yatmaktadır. Söz konusu çıkar egemen kültürü yaymak ve egemen ülkelerin ürünlerini yaymayı gerektirmektedir. Bu anlamda kültür ve enformasyon iç içe geçmiştir. Enformasyon egemen ülkeden, az gelişmiş ülkelere yayıldığı için burada karşılıklı bir bilgi alışverişi değil, tek yönlü bir bilgi akışı mevcuttur. Bu bilgi aktarımı egemen sınıf ve devletin çıkarları doğrultusunda üretilen bir aktarım türü olup, hegemonyaya tabi olan ülke ve toplumsal grupların düşünüş ve yaşayış biçimlerini etki altına almaktadır. Bu süreçte egemen devlet az gelişmiş ülkenin elitleri ve aydınlarını kullanır. Bu ilişki iki tarafın da fayda gördüğü bir ilişki biçimiyken, zarar gören tek bir toplumsal grup vardır: az gelişmiş ülkelerdeki proletarya. Gramsci bu duruma *Hapishane Defterleri* adlı eserinin 1. Cilt, 1. Defter'in 35. maddesinde değinmektedir. Buna göre bir gazeteci ve ekonomist olan Fovel'in savunmuş olduğu '*korporatizm*'in Amerikan sanayi sistemlerinin İtalya'ya getirilmesinin önünü açtığını düşünen Gramsci, Fovel ve korporatizmini eleştirirken, Fovel'in arkasındaki güçlerin araştırılması gerektiğine vurgu yapar. Fovel'in arkasındaki güçlerin yazılı basını kullandığını ima ederek, hegemonik bir araç olarak medyaya dikkat

çeken Gramsci, bu iddialarını 1921’de ‘*Lavoratore Ofisleri*’nde çıkan belgeyle güçlendirir: “1921’de Lavoratore Ofislerinde, Fovel ve Gardenghi’nin borsadaki tekstil hisseleri üzerinden spekülasyon yaptıklarını ve Nicola Vecchi’nin sendikacıların önderliğindeki Venota’daki tekstil işçileri grevi sırasında gazeteyi kendi spekülasyonlarının çıkarları doğrultusunda yönlendirdiklerini ortaya koyuyordu.”¹⁸² Temelinde her şeyden önce ekonomik gerekçeler bulunan ve henüz 1920’lerde Gramsci’nin Fovel örneği ile değindiği Anglo-Amerikan kültür ihracatı küreselleşme ile birlikte doruk noktasına ulaşarak, günümüzde tüketim toplumunu yaratmayı başarmış olmasıyla burjuva kapitalist hegemonyası büyük bir zafer kazanmış görünmektedir.

2.4 Sonuç ve Değerlendirme

Gramsci düşüncesinin yapı taşlarından biri ve onun en önemli kavramı olan hegemonya, onun yaşadığı dönemden çok önce de toplum ve devlet yapısı incelenirken, analiz edilirken kullanılan bir kavramdır. Siyaset felsefesi ve siyaset bilimi alanında yapılan çalışmalarda, toplum ve devlet yapısının tarihsel analizi hususunda anahtar kavramlardan biri konumundaki bu kavramın kökleri Eski Yunan’a kadar uzanırken, hegemonya kavramı tarihsel süreçte içerik ve anlam bakımından farklılıklar ve kaymalar yaşayarak Gramsci’ye kadar gelmiştir. Gramsci’nin düşüncesini oluştururken temele koyduğu ve geliştirdiği hegemonya kavramı, şüphesiz ki onunla birlikte siyaset felsefesi alanında toplumsal çözümlere girilirken hak ettiği değeri görmeye başlamıştır.

Felsefe kavramlar üzerinden sistemli bir düşünmeyle, Gramsci şüphesiz ki 20. yüzyıl siyaset düşüncesinin en önemli figürlerinden biri, belki de 20. yüzyılın bu alandaki en özgün düşünürlerindedir. Yaptığı siyasal ve toplumsal çözümlerle burjuva kapitalist toplumların işleyiş biçimlerini tarihsel örneklerle serimleyen Gramsci, geliştirmiş olduğu düşünce sistemi ve kavramlar üzerinden gerçekleştirdiği düşünüş biçimi ile proleter devriminin nasıl gerçekleşmesi gerektiğiyle ilgili bilgisel temeli tüm uluslara sunmayı amaçlamış bir siyasal kuramcıdır.

¹⁸² Gramsci, *Hapishane Defterleri*, 1. Cilt, 2. Defter, s. 261

Gramsci'ye kadar marksist düşünürler arasında birçoğunun gözden kaçırmış olduğu üstyapı alanı, onunla birlikte iktidarı ele geçirmede kilit bir alan halini almıştır. Bu nedenle, kimi çevrelerce bir üstyapılar filozofu olarak nitelendirilen Gramsci, bu tutumuyla kendinden sonra gelecek olan siyaset bilimci ve filozofları etkilemiş, yaptığı iktidar çözümlerinde 'iktidar' kavramının tarihsel süreç içinde yaşamış olduğu değişimleri gözler önüne sermiştir. Her şeyden önce iktidarın Fransız Devrimi'nden önce zora dayalı bir olgu olduğu yerde, 19. yüzyılda yaşanan ekonomik, toplumsal ve politik gelişmelerle birlikte iktidarın artık 'zor'a değil, aksine 'rıza' olgusuna dayandığını dile getiren Gramsci, bu çözümlerini başka bir bağlamda da olsa Foucault'nun biyo-iktidar kavramını üretmesinden yaklaşık kırk yıl önce bu çözümlerini gerçekleştirmiştir.

Gramsci, düşünce sistemini kurarken özellikle Darwin, Spencer, Sorel, Croce ve Marx gibi fikir insanlarından etkilenmiştir. Ancak yine de Gramsci'nin düşünce sistemini en çok etkileyen isim Karl Marx'tır. Gramsci, yaşamının hiçbir döneminde Marx'tan uzaklaşmamış, geliştirmiş olduğu düşünce sistemini Marx'tan aldığı fikirler ve kavramlar aracılığı ile marksist çevrelerde kurmuştur. Ancak Gramsci'yi değerli ve özgün kılan, marksist düşünceye körü körüne bir bağlılık göstermemesi, aksine marksizme eleştirel bir yaklaşım da sergileyebilmiş olmasıdır. Marksistlerin birçoğunun vulgar materyalizme saplandığını ifade eden Gramsci'ye göre '*tarihsel materyalizm*'in yasaları sanıldığı kadar katı değildir. Gramsci'nin bu fikri edinmesini sağlayan olay ise Rus Devrimi'dir. Gramsci düşüncesinin en önemli uğrak noktalarından biri olan Rus Devrimi, ona göre Marx'ın '*Kapital*'ine karşı yapılmış bir devrimdir. Çünkü tarihsel materyalizm gereği sosyalist devrimin gerçekleşmesi beklenen ülke Rusya değil İngiltere'dir.

Gramsci'nin düşünce yapısını oluşturan '*Rus Devrim Deneyimi*'nden başka iki ana unsur daha bulunmaktadır. Bunlar '*Güney İtalya Sorunu*' ve '*1789 Fransız Devrimi*'dir. Gramsci'nin siyasal ve toplumsal çözümlerinde bu üç olgu çok önemli yer tutmaktadır. Sardunyalı bir düşünür olarak Güney İtalya'nın içinde bulunduğu sefalet ve bu sefaletin gerekçesi olarak kültürel unsurların gösterilmiş olması Gramsci için önemli bir olgudur. Öte yandan, 1789 Fransız Devrimi'nden sonra iktidar kavramının içeriği ve işleyişinde değişimler yaşanmış, Gramsci'nin kullandığı anlamda ilk hegemon sınıf, yani burjuvazi iktidarı ortaya çıkmıştır. Fransız Devrimi'nin çıkış amacından

uzaklaşıp, yalnızca bir sınıfın refahına neden olduğunu dile getiren Gramsci açısından Rus Devrimi, Fransız Devrimi tecrübelerinden yararlanılarak sürdürülmelidir. Bu nedenlerden dolayı, Rus Devrim Deneyimi üzerinden yapmış olduğu çözümler Gramsci'yi kültürü ve üst yapının önemini ön plana çıkarmaya zorlamıştır.

Fransız Devrimi sonrasında ortaya çıkan yeni toplumsal düzen politik toplum alanı ve sivil toplum alanından oluşmaktadır. Bu noktada Gramsci bütünleşik devlet kuramını geliştirerek, proleter devrim açısından bir harita çizmiştir. Tarihte yaşanan bu iki büyük devrim üzerinden düşünüş ve kavramlar üreten Gramsciyen düşünüşün en önemli kavramları tam da bu noktalarda belirlemektedir. Gramsci'ye göre kapitalizmin doğuşu ve Fransız Devrimi ile birlikte iktidarın işleyişinde büyük değişimler gerçekleşmiştir. Buna göre artık iktidar zor ve kılıç yoluyla değil, rıza üretimi üzerinden gerçekleşmektedir. Gramsci'nin bu tespiti siyasal düşünceler tarihinde çok önemli bir yer elde etmiştir. Rıza üretimi Batılı liberal kapitalist ülkelerin hegemonyalarını sürdürmelerindeki anahtar unsur konumundadır. Batılı liberal kapitalist toplumlar üzerinde yapmış olduğu çözümler ile bu toplumlarda gelişmiş sivil toplum alanlarının var olduğunu ve bu sivil toplum alanlarının Batılı egemen devletlerin etrafında bir koruma duvarı oluşturduğunu dile getiren Gramsci'nin bu çözümlemesi günümüz toplumsal yapıları açısından aydınlatıcı niteliktedir. Gramsci, kapitalizm ile birlikte egemenlik mücadelesinin bu alanda başladığını vurgulamış ve bu vurgusunu mevzi savaşı, manevra savaşı, üst-yapısal unsurlar, kültürel hegemonya, organik aydın, eğitim, kitle iletişim araçları gibi kavramlarla zenginleştirmiştir.

Bir marksist olarak Gramsci, elbetteki Marx'a her zaman sadık kalmıştır. Ancak onu diğer birçok düşünürden ayıran yan, onun bu yolda 'kültür'e ve 'kültürel devrime' yapmış olduğu vurgudur. O asla alt yapının önemini inkâr etmemiştir; o yalnızca üretim araçlarına sahip olan sınıfın, egemen sınıf olamayacağını, iktidarı elde etmenin yolunun üst yapı alanına da sahip olmaktan geçtiğini vurgulayarak, modern iktidar işleyiş açısından çarpıcı bir gözlemde bulunmuştur.

Bu anlamda çalışmanın ikinci bölümünün büyük bir kısmında üzerinde durulduğu gibi modern iktidarların işleyiş biçimleri, Gramsci'nin tarif ettiği işleyiş biçiminden çok

uzak değildir. 20. yüzyılın özellikle son çeyreğinde meydana gelen ulusal, uluslararası, siyasal ve teknolojik gelişmeler hem toplumsal hem de uluslararası düzende değişimlere neden olmuştur. Küreselleşme ile birlikte doğan yeni süreçte ülkeler arasındaki sınırlar silikleşmeye başlamış, farklı kültürler birbirleriyle daha sık ilişki içine girmiş ve egemen sınıf ve devletlerin etki alanları genişlemiştir. Gramsci'nin de ifade ettiği gibi, egemen sınıf ve topluluklar kendi yaşam ve düşünüş biçimlerini genele yayma kaygısı ile hareket ederler ve iktidarlarını sürekli üretmek durumunda kalırlar. Buradan hareketle söylenebilir ki, Gramsci'nin ulusal boyutta ele aldığı ve sınıf savaşmaları üzerinden oluşturduğu hegemonya, günümüzde uluslararası bir boyut kazanmıştır. Oluşan bu yeni hegemonik ilişkinin en büyük aracı ise daha önce Gramsci'nin de belirttiği gibi aydınlar ve kitle iletişim araçlarıdır.

Yeni dünya düzeninde egemen konumda olan ülke ya da devletler, uluslararası ve yerel aydınlar üreterek, hedef konumunda bulunan devlet ve toplumlar ile hegemonik ilişkiler kurmaktadır. Bu ilişki tek yönlü bir ilişki olup, egemen devlet ya da sınıftan, hedefteki toplumlara bir bilgi akışını ifade etmektedir. Elbette Batılı devletlerin askeri ve ekonomik gücü, bu tek yönlü ilişkinin seyrinde çok önemli unsurlardır. Ancak Gramsci'nin de ifade etmiş olduğu gibi günümüzde de hegemonik ilişkiler bundan fazlasını ifade etmektedir. Dikkatli bir düşünüş sonrasında fark edileceği gibi egemen sınıf konumunda bulunan bujuvazi ve egemen devletler tüm bu hegemonik ilişkileri oluştururken, derininde zor ve askeri unsurlar yatsa da rıza üzerinden bir politika gerçekleştirmektedirler. Bu anlamda günümüzde egemen konumda bulunan bu devlet ya da sınıflar, kültür ihracatı yaparak, diğer ülkelerin içlerini boşaltmaktadır. Bugün dünyanın birçok yerinden ve kültüründen insanlar aynı yaşayış tarzını benimsemiş, yaşanan siyasi ve toplumsal olaylara benzer tepkileri verir hale gelmiş ve duyarsızlaş(tırıl)mıştır. Batı liberal kapitalist dünya anlayışı moda, yeme-içme kültürü, eğlence, spor vb. gibi aktivitelerleri üzerinden, tüm dünyayı egemenliği altına alma çabasına girişmiştir. Kapitalist burjuva Batılı devletler tüm dünyayı tüketim kültürü etrafında toplamış ve bu yolla sistemin kendisini sürekli yeniden üretmesini ve devamlılığını sağlamışlardır.

Gramsci'nin hegemonya kavrayışı siyaset felsefecileri, siyaset bilimciler ve uluslararası ilişkiler uzmanları açısından çok değerli bir kavrayış biçimidir. Hegemonyayı sınıf temelli bir anlayış ile ele alan Gramsci'nin yaklaşımının değerini ve önemini göz ardı etmek mümkün değildir. Ancak buna rağmen onun hegemonya kavrayışı bazı açılardan eleştiriye açık durumdadır. Örneğin Gramsci'nin Rus Devrim deneyimi ile ilgili beklentileri gerçekleşmemiştir. Sovyet Rusya'da yaşanan süreç Gramsci'nin beklentilerini karşılamamanın çok uzağında kalmış ve Stalin yönetiminde totaliter bir devlet haline gelmiştir. Bunun yanında Gramsci'nin dünya görüşü, felsefe ve ideoloji arasında kurmuş olduğu bağ, sorunlu bir bağlıdır. Gramsci felsefeyi bir dünya görüşü olarak algılamaktadır. Oysa felsefe, dünya görüşünü aşan, ideolojilerin çok ötesine geçen, dünyayı bağları ve bağlantıları içinde görmeye ve anlamaya çalışan bir bakışı dile getirir.

Öte yandan Gramsci Marx'a karşı özgün bir bakış açısı geliştirmesine rağmen, bu bakış bazı açılardan sorunludur. Örneğin Gramsci sosyalist aşamayı, sınıfların ve özel mülkiyetin ortadan kalktığı aşama olarak değerlendirmiştir. Oysa 66. dipnotta da belirtildiği gibi, Marx '*Gotha Programının Eleştirisi*' ve '*1844 El Yazmaları*'nda sosyalist aşamada özel mülkiyetin devam edeceğini belirtmektedir. Marx'a göre sosyalist aşama hâlâ bağrından kopmuş olduğu kapitalizmden izler taşımaktadır. Sınıfların ve özel mülkiyetin ortadan kalkacağı tarihsel evre komünist evredir.

Gramsci, toplumsal ilişkileri açıklarken yalnızca hegemonik ilişkiler açısından yorumlamış, hegemonik olmayan bir ilişki türünden hiç söz etmemiştir. Sözü edilen burjuva hegemonyasının yıkılmasından ve yerine proleter hegemonyanın kurulmasından sonra, insanlığı nelerin beklediği ve hegemonik olmayan, eşit ve adil düzenin bu anlamda neler getireceği ile ilgili bilgi vermemektedir. Dünya tarihine bakıldığında, hiçbir devlet ya da sınıfın hegemonyasının sonsuza dek sürmediği görülecektir. Bu açıdan Gramsci proleter devrim için bir izlek yazmıştır evet, ancak proleter devrimi sonrasında kurulacak yeni düzen içinde hegemonik ilişkilerin nasıl oluşturulacağı ya da hegemonyasız bir düzen için neler gerektiği üzerinde durmamıştır. Bugün varolan dünya düzeni elbetteki ekonomi temelli bir düzendir ve iktidar ilişkileri bu çerçevede düzenlenmiştir. Ancak

özellikle son kırk yılda görüldüğü gibi iktidar ilişkileri yalnızca sınıf temelli değil, uluslar ve devletler arası ilişkilere dayanmaktadır.

Bu çalışmanın amacı Gramsci ve onun düşünce sisteminin haklılığını savunmak ya da Gramsciyen düşüncenin eşsiz ve eksiksiz bir düşünce sistemi olduğunu kanıtlama girişiminde bulunmak değildir. Tam aksine biz bu çalışmayı gerçekleştirirken, 'iktidar' kavramının çağlar içerisinde geçirmiş olduğu dönüşümleri ve günümüzde iktidar kavramının ilişki biçimi ve neliği üzerine bir düşünüş ortaya koymayı amaçladık. Felsefe ve bilimler eklektik yapıya sahip disiplinlerdir. Biz burada Gramsci hegemonya kavramı ve toplumsal düzen analizlerine son noktayı koymuştur demek istememekteyiz. Bizce Gramsci, bu anlamda siyaset felsefesi ve siyaset biliminde yalnızca bir uğraktır, ama çok değerli bir uğraktır. Bizim burada göstermeye çalıştığımız şey, Gramsci'nin düşün dünyasında hegemonya kavramı ile önemli bir yer elde etmiş olduğu ve siyaset felsefesi ve siyaset bilimi alanlarında önemli bir yer tuttuğudur. Gramsci, yapmış olduğu derinlikli analizler ve geliştirmiş olduğu siyasal kuram ile günümüz toplumsal yapısını incelerken göz önüne alınacak en önemli siyasal kuramcılardan biridir.

Son son söz olarak hastalıklar, acılar, hapisane hücreleri, hasretler ve faşist Mussolini rejiminin baskısı altında bir ömür geçirmesine rağmen İtalya'nın çıkarmış olduğu en büyük marksist düşünür olan Gramsci'nin düşünceleri dönemini aşmış ve günümüze kadar ulaşmıştır. Onun kavramsallaştırmaları günümüzde birçok alanda kullanılmaya devam etmekte, toplumsal ve siyasal yapılar ile ilgili düşünüş gerçekleştirirken bizlere ışık tutmakta ve yeni ufuklar açmaktadır. Bu anlamda yalnızca, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler alanı değil felsefe de Gramsci'ye çok şey borçludur.

Kaynakça

ADEMSON Walter, *Gramsci and The Politics of Civil Societ*, Praxis International, Vol:6, No:2, 1987

AKA Asiye, *Antonio Gramsci ve Hegemonik Okul*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C XII, Sayı 21, Balıkesir: 2009, ss.329-338

AKÇORAOĞLU Alpaslan, *Avrupa Birliği'nde Neo-Liberal Hegemonya, Otoriter Neo-Liberalizm ve Neo-Gramsciyen Uluslararası Politik İktisat Teorisi*, C IX, S.1, Alternatif Politika Dergisi, 2017, ss. 1-34

AKYOL Servet- ULUTÜRK Süleyman, *Küresel Kamu Malları: Hegemonya ve İstikrarın Küresel Ekonomi Politikası*, C.XIII, Antalya İ.İ.B.F Dergisi, Antalya: Antalya İ.İ.B.F, 2007, ss. 62-85

ALTHUSSER Louis, *İdeoloji- Devletin İdeolojik Aygıtları*, çev: Alp Tümertekin, 6. b., İstanbul: İthaki Yayınları, 2017

ALTHUSSER Louise, *Felsefede Marksist Olmak*, çev: İsmet Birkan, 1.b., İstanbul: Can Yayınları, 2018

ALTHUSSER Louis, *Marx İçin*, çev: Işık Ergüden, 1.b, İstanbul: İthaki Yayınları, 2015

ANDERSON Perry, *Antonio Gramsci: Hegemonya Doğu/ Batı Sorunu ve Strateji*, Çev: Tarık Günersel, 1.b., İstanbul: Alan Yayınları, 1988

ATAAY Faruk- Kalfa Cemre, *Modern Prens'ten Postmodern Prense: Gramsci'nin Siyasal Parti Kuramı Üzerine*, Antalya: Akdeniz İ.İ.B.F Dergisi, 2008, ss. 26-49

BAĞLA Lusin, *Antonio Gramsci ve Aydınların Rolü Sorunu*, İstanbul: Birikim Dergisi, ss.23-84

BEAUD Michel, *Kapitalizmin Tarihi, 1500-2010*, çev: Fikret Başkaya, 2. b., İstanbul: Yordam kitap, 2016,

BOCOCK Robert, *Hegemony*, London: Ellis Horwood Limited Publishers, Tavistock Publication, 1986

BURNHAM Petet, *Neo-Gramscian Hegemonya and the International Order*, Capital and Class, 1991, ss. 73-92

CEVİZCİ Ahmet, *Felsefe Tarihi*, 1.b., İstanbul: Say Yayınları, 2009

CHOMSKY Noam, *Medya Denetimi*, çev: Elif Baki, 4.b., İstanbul: Everest Yayınları, 2016

COX Robert, *Hegemony and International Relations: An Essay in Method*, der: S. GILL, Gramsci, Historical Materialism and Internationals, Cambridge: Cambridge University Press, 1993

ÇOBAN Savaş, *Hegemonya Aracı ve İdeolojik Aygıt Olarak Medya*, 1.b., İstanbul: Parşömen Yayınları, 2013

DURAL Baran, *Antonio Gramsci ve Hegemonya*, C. XI, sayı 39, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Edirne: 2012, ss. 309-321

ESSLIN Martin, *Televizyon Çağı*, çev: Murat Çiftkaya, 1.b., İstanbul: Pınar Yayınları, 2001

FIORİ Guisepppe, *Antonio Gramsci: Bir Devrimcinin Yaşamı*, çev. Kudret Emiroğlu 2. b, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014

FORGACS David, *Gramsci Kitabı- Seçme Yazılar*, çev: İbrahim Yıldız, 3.b., Ankara: Dipnot Yayınları, 2018

FONTANA Benedetto, *Hegemony and Power: On the Relation Between Gramsci and Machiavelli*, Minniapolis: University of Minesota Press, 1993

GÖKTEN S. Yeliz, *Hegemonya İlişkilerinin Dünü, Bugünü ve Geleceği*, 1.b., İstanbul: Notabene Yayınları, 2013

GRAMSCI Antonio, *İtalya'da İşçi Konseyleri Deneyimi*, çev: Yusuf Alp, 1.b., İstanbul: Belge Yayınları, 1989

GRAMSCİ Antonio, *Komünist Partye Doğru*, çev: Celal A. Kanat, 1.b., İstanbul: Belge Yayınları, 1998

GRAMSCİ Antonio, *Hapishane Defterleri*, C.I., 1.b., çev: Ekrem Ekici, İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2011

GRAMSCİ Antonio, *Hapishane Defterleri*, C.II., 1.b., çev: Ekrem Ekici, İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2011

GRAMSCI Antonio, *Modern Prens*, çev: Pars Esin, 1. b., Ankara: Dipnot Yayınları, 2014

HALL Stuart, MCLENNON B. Gregor, *Siyaset ve İdeoloji: Gramsci*, Çev. Sadun Emrelap, 1. b., Ankara: Birey ve Toplum Yayınları, 1985

HERMAN Edward- CHOMSKY Noam, *Rızanın İmalatı, Kitle Medyasının Ekonomiği*, çev: Ender Abadoğlu, 3. b., İstanbul: Bgts Yayınları, 2017

KAYMAK Muammer, *Hegemonya Tartışmaları Işığında İngiliz ve Amerikan Hegemonyaları: Yönlendirici Hegemonyadan Koruyucu Hegemonyaya*, Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, C. XXXIV, S.1, Ankara: 2016, ss 62-92

KONYAR Hürriyet, *Popüler Kültürde Hegemonik Anlamaların Üretilmesinde Gençlik Alt kültürlerinin Önemi*, İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, Güz 27, İstanbul: 2008, ss. 55-75

LACLAU Ernesto- MOUFF Chantal, *Hegemonya ve Sosyalist Strateji- Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru*, çev: Ahmet Kardam, 3.b., İstanbul: İletişim Yayınları, 2015

LOMBARDI Franco, *Antonio Gramsci'nin Marksist Pedagojisi*, çev: Sibel Özbudun-Başak Ekmen, 1.b., Ankara: Ütopya Yayınları, 2000

MACCIOCCHI M. Antonietta, *Hegemonya, Tarihi Blok, Devlet*, çev: DR. Şirin Tekeli, sayı 26, İstanbul: Birikim Dergisi, 1991, ss. 26-65

MARTİN James, Martin J., *Gramsci's Political Analysis: A Critical Introduction.*, London: Macmillen Press 1998

MARX Karl- ENGELS Friedrich, *Alman İdeolojisi (Feuerbach)*, çev: Sevim Belli, 8. B., Ankara: Sol Yayınları, 2013

MOLYNEUX John, *Marksizm ve Parti*, çev: Yavuz Alogan, 1.b., İstanbul: Belge Yayınları, 1991

MORTON Adam David, *Unravelling Gramsci Hegemony and Passive Revolution in the Global Political Economy*, 1.b., London: Pluto Press, 2007

NALÇAOĞLU Halil, *Medya ve Toplum İlişisini Anlamak Üzere Bir Çerçeve, Medya ve Toplum*, der:Sevda Alankuş, 1.b., İstanbul: Ips İletişim Vakfı Yayınları, 2003

OKUR Mehmet Akif, *Gramsci, Cox ve Hegemonya: Yerelden Küresele, İktidarın Sosyolojisi Üzerine*, C. XII, S.46, Uluslararası İlişkiler Dergisi, İstanbul: 2015, ss.131-151

ÖZGÜDEN Mehmet, *Hegemonya ve Politik Toplum*, 1. b., Ankara: Phoneix Yayınları, 2015

PORTELLİ Huges, *Gramsci ve Tarihsel Blok*, çev. Kenan Somer, 1.b., Ankara: Savaş Yayınları 1982

RANSOME Paul, *Antonio Gramsci: A New Introduction*, 1.b., New York, London, Toronto: Wheatsheaf, 1992

SANTUCCİ Antonio A., *Gramsci'yi Anlamak*, çev: Selim Sezer, 1.b., İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2012

SASSOON Anne Showstack, *Gramsci'ye Farklı Yaklaşımlar*, çev: Mustafa Kemal Coşkun, Burcu Şentürk, Ozan Kamiloğlu, Çağla Erdoğan, 1. b., Ankara: Dipnot Yayınları, 2012

SCHULZE Hagen, *Avrupa'da Ulus ve Devlet*, çev: Timuçin Binder, 1.b., İstanbul: Literatür Yayınları, 2005

ŞENER Bülent, *Uluslararası ilişkilerde Hegemonya Olgusu ve ABD Hegemonyasının Siyasal ve Kültürel Kaynağı: Amerikan İstisnacılığı ya da açık/ kaçınılmaz yazgı*, International Journal of Social Science, Summer II, Number 26, Trabzon: 2014, ss405-420

TAYLAN Hasan Hüseyin- ARKLAN Ümit, *Medya ve Kültür: Kültürün Medya Aracılığıyla Küreselleşmesi*, Sosyal Bilimler Dergisi, C. X, sayı 1, Sakarya: 2008, ss.85-97

THOMAS D. Peter, *Gramsci Çağı, Felsefe Hegemonya Marksizm*, 1.b, Ankara: Dipnot Yayınları 2012

YETİŞ Mehmet, *Gramsci ve Aydınlar*, C.XXVI, Sayı 236, Ankara: Mülkiye, 2002

YETİŞ Mehmet, *Antonio Gramsci ve İtalya'da Fabrika Konseyleri Dönemi, 1919- 1920, İki Dünya Savaşı Arasında Avrupa ve Balkanlar*, 1. b, İstanbul: Aybay Yayınları, 1994

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	BURAK GÜLER
Tez Adı	AUTONIA GRAMSCI'DE HEGEMOLYA KAVRAMI VE GÜVÜMÜZ SİYASET FELSEFESİNE ETKİSİ
Enstitü	SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Anabilim Dalı	FELSEFE
Tez Türü	YÜKSEK LİSANS
Tez Danışman(lar)ı	METİN BECERMEN
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni Kısıtlama	☐ Patent Kısıt (2 yıl) ☐ Genel Kısıt (6 ay) ☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum.

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 25.06.2019

İmza :

